QVINTA PARS

INDIÆ ORIENTALIS:

Quâ continetur

Vera & accurata descriptio vniuersæ nauigationis illius, quam Hollandi cum octonis nauibus in terras Orientales, præcipuè verò in Iauanas & Moluccanas Insulas, BANTAM, BANDAM *&* TERNATEM, *&c. susceperunt: qui An. 1598 Amstelredamo soluentes, partim postero anno 1599, partim hunc sequente 1600 cum ingentibus diuitiis, piperis, nucum myristicarum, Garyophyllorum, & cæterorum pretiosorum aromatum, feliciter confecto itinere redierunt: vbi iuxtà, quæcunque in itinere ab ipsis gesta, visa & obseruata sunt, sigillatim percensentur.*

Opus Belgica lingua primò editum: postea Germanico Idiomate puriore redditum: & ex hoc iam Latio donatum à

BILIBALDO STROBÆO SILESIO.

Adiectæ sunt huic designationi illustres & artificiosæ, tum Insularum, tum fluminum, vt & vrbium, populorum, negotiationum & rerum similium tabulæ seu Icones subtili opera in æs incisæ & editæ à

IO. THEOD. & IO. ISRAELE de BRY, fratribus.

Francofurti, apud MATTHAEVM BECKER. M. DCI.

LECTORI BENEVOLO SALVTEM ET PROSPERITATEM.

POSTQVAM, Candide & Beneuole Lector, iã apud vniuersos paßim decantatißimam Indiam Orientalem, ac in hanc varias, easdemq; illustrißimas & sumptuosißimas à diuersis nouitatis & secretorum naturalium studiosißimis autoribus, nempe Eduardo Lopez, Johanne Hugone de Lindtschotten, & nonnullis aliis susceptas, consignatas, descriptasq; nauigationes prælo euulgare nobis præstitutum esset: nihil ex votis optatisque nostris fuit potius, quàm vt mature intelligeremus, propositum isthoc nostrum quàm plurimis simul, ac vnà prudentißimis quibusuis venire quam acceptißimum.

Cuius quidem fiduciæ nostræ causæ nec raræ, nec ponderis steriles esse iuxtà videbantur. Nam & descriptionem peregrinarum istiusmodi nouarumq; terrarum, monumentis literarum dignißimam esse: itinerum verò in easdem susceptorum catalogum seu potius Diarium plerisque fructuosißimum vtilißimumq; cadere: & tandem Barbararum gentium, ac apud easdem solitorum morum, habituum, ceremoniarum, aliorumque rituum designationem admodum iucundißimam perlegi cognoscique, nemini non in propatulo aut confesso est: Vt ex quorum omnium accuratiore consideratione, ignaui alias & somnolenti homines in absconditorum & admirabilium omnipotentis æternique DEI operum contemplationem erigi & attolli poßint: cui deinde quoq; ceu latißime & sapientißime vbiuis dominãti rerum omnium Monarchæ tum sese, tum sua omnia credere & commendare confidentius audeant.

)(2 Habent

Habent verò istiusmodi historiæ præter summam iucunditatem & certissimam vtilitatem sibi coniunctam, hoc cōprimis quoque vernaculum, vt apprimè iis deseruire aut conducere possint, quibus has ipsas terras, re & tempore dante olim adeundi animus est. Illi enim ex hac, nostro studio in lucem emissa omnibusq; impertita institutione, commodissimè doceri ac informari poterunt, quo vel modo vel apparatu instructúve profectiones suas instituere, quo itidem pacto in illisce regionibus sese gerere, aut præsumptam mercaturam agere compendio valeant, & si quæ sint alia huiusmodi, quæ peregrè profecturis præscitu comprimis necessaria sint. Sed & præter hæc omnia, hactenus commemorata, operum horum editione ante omnia nostram beneuolentiam attestatò confirmatam reddere voluimus istis, qui Americæ seu Indiæ occidentalis Historiam, quondam à parente nostro p. m. magnis sumptibus occœptam quidem, sed nostris deinde impensis operose continuatam, pleneq; editam iam pridem sibi comparauissent: vt nimirum hoc pacto vniuersas Indiæ partes, ad summam voluptatis suæ mulcedinem possiderent, adeoq; tàm aromatum gemmarumq;, quàm ipsius auri Indici opulentissimis thesauris completè perfruerentur. Et hæ quidem potissimæ editi huius operis causæ, quæ in aliis attendendæ essent. Iam verò cum & nostræ vocationis illud ipsum studium proprium esset; & nos iuxtà (ita nimirum fauente fortuna) præter superiores, nouas iucundasq; alias materias (ex quibus historia nobilissimi & experientissimi viri, Dn. Johannis Hugonis Lintschotani non minima aut postrema est) nacti essemus: semel inceptum opus, cuius iam quatuor partes extarent publicitus, continuare & integrare (publici commodi ratione habita) nolentes volentes coacti fuimus: vt nimirum quasi ad hunc vsque annum & diem omnium & singulorum, in illisce nauigationibus actorum visorumq;, continuata serie producta constaret narratio. Vt verò, Beneuolus Lector singulorum totius operis librorum seu partium plenam planamq; rationem habeat: hæc pauca, breuibus, beneuole attendat. Prima pars potentissimi & florentissimi regni Congo in Africa siti, descriptionem iucundam continet. Post hanc Indiæ Orientalis, à Iohanne Hugone de Lindtschotten editam historiam

conti-

continet pars Secunda & itē Tertia: quibus insuper ob argumenti similitudinem aliqualem prima Hollādorum nauigatio in Iauam instituta, vt & alia eorundem, ærumnosior tamen & periculosior per fretum VVaygatz in nouam Zemblam suscepta, haud incongruo (vt speramus) consilio addita & annexa est. Quarta verò totius operis pars magna ex parte historiam herbarum, stirpium, animalium, gemmarum, & similium in his terris nascentium, dilucide expedit: cui tandem etiam probandarum & censendarum, dignoq; pretio redimendarum gemmarum præstātiorum regula subiuncta est. Hic autem primi nostri collectamenti in initio statutus limes erat. Cum verò deinde præter dictas in his quatuor partibus profectiones, aliæ quoque subinde à nationibus diuersis, comprimis verò Hollandis, eodem nauigationes decernerentur & fierent, quorum ex commentariis etiam nouæ indies terræ, noui populi detecti noscerentur: omninò operæ nos facturos pretium arbitrati sumus, vt, quæ præter iam à nobis edita euulgarentur porrò priuatim, q. auctaria necessaria totius nostri operis complemento & colophoni adiungerentur. Postremò itaque hac Quinta parte beneuolo Lectori offerimus vniuersam nauigationem & cursum octonarum illarum nauium, quæ ex Hollandia An. 1598. in Moluccanas insulas instructissimæ soluentes, postero 1600. anno, haud paucis exantlatis periculis, cum ingentibus aromatum variorum diuitiis in patriam reduces, felicissime reuersæ sunt, maximo sanè & profusissimo eorum gaudio, quorum eas saluas esse, quid intererat, aut quibus istorum bonorum pars aliqua appertinebat. Omnis autem & integra illa nauigatio, suis circumstantiis vniuersis illustrata, primò quidem Hollandica lingua ab eorum quodam, qui itineris illius, & in ipso gestorum visorumq; omnium pars haud postrema fuit, fidelissime consignata & descripta est: quam nos posteà, puriore Germanico, & porrò ex hoc Latino Idiomate donari accurauimus, ac insuper figuris aut Iconibus, artificiosè in æs incisis, coornauimus illustrauimusque: vt nos hoc pacto omnibus linguarum peritis accommodaremus, & rerum ipsarum intelligentiam viuis picturis iuxta positis planiorem facilioremq; redderemus. Quæ res etsi nobis constiterit quam maximo: nullis tamen aut laboribus aut

 impen-

impensis parcendum duximus, dummodo hac nostra opera Lectoris & vtilitati, simul & delectationi consuleretur quam maximè. Cuius etiam instituti nostri summam, si cum Lectoris applausu & bonis gratiis esse intellexerimus: haud segniter, isto q. stimulo perciti ad alia quoq;, his nihilò ingratiora aut iniucundiora propediem (fauente Christo) accingemur.

Cæterùm, quod in prioribus quoque aliquibus libris fecimus, id hîc coronidis vice repetendum est, rogandusque beneuolus Lector, vt simplicem hanc styli, in vertendo Germanico adhibiti faciem contemptui non habeat. Non enim venustas verborum phaleras, aut nitidos sententiarum flosculos impendere aut innectere ei licuit, qui historiæ, ex originali, vt erat, reddendæ, simpliciter indulgebat: vt nimirum ipsa rerum veritas Lectori hoc pacto, sine fucis additis magis fieret conspicua. Sed &, cum crebro interrupta narrationis series esset, tãtumq; quid dietim nunc hîc actum, nunc istîc obseruatum, nunc illîc præsumptum à nauigantibus sit, q. in ephemerides relatum confluxisset: non illa certè in vertendo Attica adhiberi elocutio potuit, quam continua alterius historiæ, aut cuiusdam orationis iugis defluxus aliàs proposcisset. Quod hîc obiter, & q. subsultim propter eos, qui nihil nisi sublime, pompaticum & affectatum expectant, rursus inculcari opus visum est. Sed deinceps vale, Beneuole Lector. Francof. ad Mœnum 20. Aug. An. 1601.

QVIN-

QVINTA PARS INDIÆ ORIENTALIS.

VERA ET GENVINA RELATIO DESCRIPTIOQVE NAVIGATIONIS, AB HOLLANDIS

cum octo nauibus in Indiam Orientalem, comprimis autem in Insulas Iauanas & Molluccanas suscepta: qui Amstelredamo An. 1598. vela fecerunt, & An. 1599. atque 1600. cum maximis diuitijs aromatum feliciter in patriam reuersi sunt.

ANNO salutis & redemptionis humanæ 1598. proceres quidam Belgij, studio, fama, & amore patriæ suscitati, naues sex instructissimas expediuerunt duabus celocibus ornatas, quæ prima quauis occasione in Indiam Orientalem excurrerent. Nauium verò hæc nomina erant.

Nomina expeditarum nauium.

Prima *Mauritius* indigetabatur, cui Almirans *Iacobus Cornelius Neck*, Amstelredamus præerat. Huius patronus, *Gouaert Iansz*, vocabatur.

Mauritius.

Secunda *Amstelredamum* appellabatur: quam vice Almirans, *Wybrant Warvvick*, Amstelredamus, patrono *Cornelio Ians Fortuijn* constituto tenebat.

Amsterdam. Hollandt.

Tertia *Hollandia* erat: cuius patronus *Simon Lamberts Mau* nominabatur.

Quarta *Seelandt*, patronum *Claes Ians Melcknap* agnoscebat.

Seeland.

Quinta *Gelderland* seu *Geldria*, patrono *Iohan Bruijn* parebat.

Gelderland.

Sexta *Vtrecht*, patrono *Iohan Martß* gubernabatur.

Vtrecht.

Septima, Celox maior *Vrieslandia* erat, patrono *Ioan Cornelißsubdita*.

Vriesland.

Octaua, minor Celox erat, *Oueryssel* vocata, cuius patronus *Simon Ianß Hoen* dicebatur.

Oueryssel.

In his octonis nauibus manus virorum centenorum & sexaginta erat: qui numerati & lustrati seu inauctorati die Martij 9. sunt.

Die 13. Martij cunctis his in naues collectis, Amstelredamo discessum est.

Tempus discessionis Mart. 13. An. 98.

Die 4. April. *Hollandia* iuxta Enckhusam in arenarum molem impegit: vbi ventorum & tempestatum violentia infestante, malos detruncari opus erat.

Hollandiæ prima calamitas.

Aprilis. Die 22. April. *Texelia* appulimus, vbi octiduum morati, secundum ventum, & mare tranquillum expectauimus.

Maius. Cal. Maij, ad naues recepti, noto zephyro spirante bono auspicio *Texelia* soluimus.

Die 3. *Dœueren* præternauigauimus: quo in confini obuiantes quasdam naues bellicas allocuti sumus. Postridiè *Wicht*, *Poortland* & *Beuesier* conspicati sumus. *Beuesir.*

Die 10. In Oceano Hispanico nauis Enckhusana nobis occurrit, ex *Aueren* egressa: quam dein duas post horas pinassa nostra minor iterum insectata est, vt illi literas in patriam perferendas committeret. Quam cum attigisset, 10000. poma aurantia empta ex ista abstulit: quæ posteà viritim inter socios nostros distributa sunt, ita, vt singuli octo acciperent.

Die 11. altitudinem *Barrels* tenuimus: vbi more nautico viri ciciter 25. in naui *Geldria* baptisati sunt.

Die 15. Insulam *Isle de Mad ra* & *Satters* prouidimus.

Die 17. Tempore antemeridiano, *Canarias* Insulas *Gomeram* & *Palmam* præterlegimus.

Die 23. Insulas Salis, *Isle de May* & *S. Iago* præteruecti fuimus.

Die 29. Sex graduum altitudinem tenētes, vela stringere coacti fuimus, quod turbines & procellæ horarum ferè duarum spatio fremerent.

Iunius. Cal. Iunij à nostratibus marina testudo, 143. libras apponderans, capta est.

Die 5. *Gerrit Ians* Alcmariensis è tabulis celocis maioris in mare se præcipitem dedit.

Die 6. In *Geldriam* nauem piscis volatilis illapsus est, nouo multorum spectaculo.

Die 8. Lineam septentrionalem commodo vento transmisimus: quo tempore sociorum seni vel septeni cantharum vini vnum acceperunt.

Die 25. Quiuis septeni, tres vini cantharos seu mensuras sortiti sunt in symbolum gaudij, quod breuia ad *Brasil*, 18. gradibus à linea septentrionali versus austrum declinantia, exuperassemus.

Die 26. Minor celox propter densam caliginem à nobis aberrauit. Qua re motus Almirans, *Hollandiam* nauem, perditam celocem quæsitum & reductum, amandauit.

Die 28. naues versus terram quandam impulimus: à qua nonnihil distantes, scaphas geminas emisimus, de commeatu & necessarijs alijs exploraturas.

Die 29. *Hollandia* cum celoce nobis iterum se iunxit: ad quorum aduentum ex causis certis iudicium in *Gelderland* naui fiebat. Tum temporis maximum volucrum, ciconias magnitudine æquantium, numerum conspeximus.

Iulius. Die 24. Iulij altitudinem *Cabo de bona esperanza* occupauimus, quæ à linea aquilonari gradib. 35. distat.

Die 27. longas arundines seu algas in salo fluctuantes, quarum nonnullæ 20. aut 25. orgias porrigebantur, spectauimus. Aues itidem frequentissimas obseruauimus, quæ certo indicio *Cabo de bona esperanza* vicini sunt.

Die 28. funes anchoris iterum innexuimus: cuius sub noctem tātus turbo concitatus est, vt complicanda nobis vela essent. Sed eodem tamen tempore ex corbe seu specula nauis ignem faculę modo splendidissimum conspicati sumus.

Die

Die 29. A cæteris, quatuor naues aberrarunt & disiectæ sunt: quarũ tres die 30. & 31. sub noctem ad nos redierunt, vna & quarta saltem, quã *Claes Ians Melcknap* de *Hoorn* tenebat, desiderata.

Die 31. sub auroram terram *Cabo de bona esperanza* vidimus.

Die 2. Augusti, dolijs cereuisiæ omnibus inanitis, de aquæ distribuendæ modo deliberatum est, statutumque, vt singuli in dies cyathos aquæ quaternos, & vini ternos acciperent. *Augustus.*

Die 7. Vento austrozephyro valido spirante, cursum nauium inhibere coacti sumus.

Die 8. sub vesperam aër crebris fulgetris & tonitrubus fremebat adeò, vt collectis velis opus esset: qua tempestate valida factum est, vt noctis caligine concurrente, nauis prætoria cum *Hollandia* naui & celoce minore à nobis disijcerentur. *Tres naues tempestatis dispelluntur.*

Die 14. Curator & patronus nauium cum vice Almirante cogregabantur, quorũ consilio statutum est, vt deinceps vini cyathum vnum cum dimidio, aquæ verò cyathos sex quotidie singuli acciperent.

Die 15. Locus in plano Oceano à nobis quidam conspectus est, cuius vnda non secus ac in cacabo attollebatur, & ebulliebat, valdè viridis & herbacea: cuius commotionis & efferuescentiæ spatium tantum erat in lõgitudine, quantum sclopeto emissa glans assequi possit: latitudo vero naue longiuscula non porrectior fuerat. Locum hunc impulsis nauibus transiliuimus quidem; sed nullo nostro periculo aut incommodo.

Die 17. De quibusdam rebus necessarijs in naui nostra iudicia facta sunt.

Die 18. Vento aduerso impetiti, cursum nostrum intra austrum & ortũ obliquauimus. Hoc die balęnarum magnum numerum conspeximus.

Die 20. impetuosæ pluuiæ cum fulgure & tonitru tam fragoso increbuerunt, vt vice Almirantis antenna in tria frusta comminueretur. Sed & hoc ipso die ventus conuersus est, vt deinceps cursus noster versus Cæciam institueretur, successu tamen non infelici.

Die 22. *Seelandia* nauis se nobis iterum coniunxit, quam diebus integris 25. desideraueramus. Sic ergò nobiscum hæc iam quinta pergebat.

Die 24. *Seelandiæ* naui recens malus ex *Geldria* naue promptus est, cum priorem antegressis agitata procellis & tempestatibus sæuis perdidisset & perfregisset. Eodem die terram *S. Laurentij* seu *Madagascar* prouidimus, magno & indicto omnium nauigantium gaudio.

Die 25. igitur terram illam aggressuri, cum angulum eius obiri commodè non posse prouidissemus, anchoras excussimus ab eo tempore primas post quam ex *Texelia* emoueramus.

Die 26. Scaphæ quatuor viris necessarijs munitæ versus terram contenderunt, spectatum, an quid fortè cibariorum nancisci possent. Hi iam littori viciniores cum essent, scapharum vna, viris naui *Sticht* de *Vtrecht* ascriptis onusta, se euertit: quo casu officiarius quidam submersus perijt. Huic nomen *Ian Pamer* ex Amstelredamo erat. Eodem quoque die turbo sæuissimus coortus est, qui littus tenere nostrates prohibuit. Nam & *Seelandia*, & vice Almirans, & celox maior, & *Sticht* de *Vtrecht* naues, singulæ suas anchoras perdiderunt. Nauis verò *Geldria* arido defixa obhæsit.

Die 27. circa auroram leuatis anchoris, vela cęterarum nauium insectationi applicuimus. Vento itaq; commodo & secundo oboriente cursum versus Euronotum reflexi mus ad *Cabo S. Sebastian* transmittendum. Quam metam aurora prodeunte nullo dispendio quoque attigimus.

Die 30. *Cabo de Iuliaen* præternauigauimus, cũ vento nullo pellente ageremur. Paulo poſt tamen aduerſus ventus cum nubiloſo aëre ſeſe intulit.

September.

Die 4. Septembr. apud vice Almirantem cum mercatores, tum nautæ omnes conuenerant, deliberatum & ſtatutum, an vela in ſinum *Antongil* impellenda forent, an verò recta in *Bantam* agenda. Sententia tamen hac vice, porrò currendum eſſe, obtinuerat.

Die 5. ſinguli tres vini cyathos acceperunt, cum aquæ cyathis quaternis. Horum tamen loco pultes ſuetæ ademptæ ſunt, quod aquæ parum iam ſupereſſet. Hoc ipſo die vento valdè commodo vtebamur, vt verſus ortum feliciter naues contenderent.

Isle do Cerne regio montoſa.

Die 17. Inſula quædam noſtro conſpectui detecta eſt, *Isle do Cerne* vocata, quæ terram oſtendebat valdè eminentem & montoſam, vt inueniendæ nobis potabilis aquæ ſpes non leuis fieret. Iam etiamdum ſpe hac omnes fruebamur, cum ſcorbutus paulatim nauigantes infeſtare occiperet.

Die 18. horis matutinis, cum ſcaphis binis aliquot ſociorum noſtrorũ ad terram *Isle do Cerne* emiſſi ſunt, qui de refectamentis quærendis occuparentur. Qui, cum diu ſecundum littoris longitudinem promearent, locum egreſſui aptum nullum repererunt. Qua cauſa commiſſarius eorum ad vice Almirantem contendens, noſtram ſcapham quoque emitti petiit, de aditu commodo inueniendo laboraturam. Hæc ſeptem viris onuſta, cum propius in littus impulſa eſſet, portum accommodum & tutiſſimum nauibus reperit, 50. nauibus capiendis ſufficientem, & contra ventorum omnem iniuriam approbè munitum, & inſuper ad firmandas anchoris naues valdè opportunum. Quibus probè exploratis ſcapha ſub veſperam ad Almirantem rediit, ad quam ſimul octo vel nouem aues grandiores cum quamplurimis minoribus manibus facilè omnibus captatis attulit. Quod verò primarium erat, limpidam quoque ex ſaxis deſuper profluentem vndam copioſam inuenerunt. Quo nuncio nauigantes omnes apprimè gaudio perfuſi ſunt. Erat autem portus iſte omnium pulcherrimus, & ad reficiendas naues largiſſimus, quotquot in confini illo inueniri poterant. Die itaque poſtero. 19. ad eandem ſimul egreſsi, fundum anchoris aptiſsimum inuenimus: quem orgijs 14. occupauimus.

Conciones in Isle do Cerne habitæ.

Die 20. populus propè omnis iam in terram expoſitus erat. Per concionatorẽ itaq;, qui in naui vice Almirante erat, ſermo publicus inſtitutus illic eſt. Hoc connumerato die, iam menſibus 4. & dieb. 20. terram nullam tenueramus: quo ob publicam & ſolennem lætitiam omnibus vinum duplici quantitate miniſtratum eſt, hanc quoque ſimul ob cauſam, quod eodem die Amſtelredami Encænia ſeu nundinæ agitarentur. Toto ergò ibidem die quieſcentes, prçterquã binas conciones nihil audiuimus, Deo trino & vni ingẽtes gratias perſonantes, quod nos in locum tandem aliquem, nobis exhauſtis reficiendis commodum, deduxiſſet. Huc ſiquidem ſi non impulſi fuiſſemus, certo malo pleriſque res eà fuiſſet futura. Nam & ſcorbutus iam paſsim omnes lancinabat, & aquæ quod reſiduum in nauibus erat, omnino puteſcebat, & inſtar nauteæ ſordebat. Hoc ergò loco pro nautarũ æſtimatione ad 500. milliaria à *Bantam* adhuc aberamus. Inſulæ verò nomen *Mauritius* erat.

Die 21. aurora promicante, ſcapharum noſtrarum quædam inſulæ metam aliquam obiuit, homines aliquos eam inhabitantes exploratura. Diutius ergò promota, homines quidem nullos reperit, flumen tamen ſeu riuum limpidum deſuper labentem opportune inuenit, ex quo poſtea ad vſus neceſſarios aquam ſufficientem hauſimus, cum ſcaphis ad illum aditus pateret commodiſsimus.

Hac

Hac ipsa in Insula nostrates auium tantam multitudinem captauerunt, vt pro cibo nauigantibus omnibus satis essent. Ad quas si quis propius accederet, immotæ persidebant, nec loco vel minimum se mouere conabantur, vt nullo negotio nudis manibus præhendi possent. Quod nobis argumento erat, terram illam desolatam, nullisq; hominibus excultam esse.

Aues manibus captabiles.

Die 23. Scaphę aliquot minores piscatum egressæ sunt, retibus illis tensis, quæ vice Almirans nauis prompserat. Nam piscium ibidem summa copia visebatur.

Die 24. E socijs aliquot scapham littori circumpulerunt, visuri, an ad regressum nauium locus fors pateret alius præter illum, per quem impulsæ erant. Nam ad eandem viam relegendam ventus tum temporis minime commodus spirabat.

Die 25. Emissitiorum aliquot reuersi sunt, nullorum hominum inuentorum muncio allato. Cętera dies vniuersa in vasanda aqua consumptus erat.

Die 27. Cōcio alia habita ad populum est, in quo Indus etiam quidam erat, qui priore nauigatione ex *Madagascar* abductus fuerat. Hic attentius audita conicone, Christianam fidem amplexus fuerat, & ibidem quoque sacro baptismo initiabatur, *Laurentij* nomen sortitus. Posteà & scapha altera redijt, cum nullum locum, transmittendis nauibus satis profundum reperisset.

Indus audita cōcione conuersus, Christianus fit & baptissatur.

Die 29. Sociorum quidam, qui terrestri itinere Insulam perlustrabant, redierunt. Hi nihil quicquam offenderunt, præter locum quendam, *Cocos* arboribus consitum: quarum fructus aliquot secum quoque attulerant.

Die 30. Ad *Cocos* auferendos itidem nostrum aliqui excurrerunt. Hoc die prima panis dispensatio incepta est, & ordinatum, vt cuilibet in dies panis libra vna cum quadrante porrigeretur.

Die 2. Octobr. Vento optato & commodo flante, ad naues recollecti, illo loco soluimus. A quo, cum altius in mare iam emoti essemus, summa venti tranquillitate orta, segnius promouimus, dum eodem tandem valentius aucto, versus *Bantam* vela omnia dirigeremus.

October.

Die 17. Butyri partem nouissimam distributam accepimus. Ventus hoc die spirabat rigidus.

Die 28. & 29. Aquam marinam valde albam habuimus, vt à terra aliqua non longius nos abesse suspicaremur. Terram tamen nullibi notauimus. Eodem die medio, Solem rectà supra verticem nostrum positum habuimus; quod iam altera vice nobis similiter euenerat.

Sol rectà supra verticem.

DESCRIPTIO INSVLÆ DO CERNE, À NOBIS MAVRITIVS DICTÆ, VERSVS AVstrum à linea septentrionali 21. gradibus declinantis.

DO CERNE *Insula Hollandis* Mauritius *dicta, versus austrum à septentrione 21. gradibus sita, 15. ferè milliarium spatium habet. Ad quā qui collimat, intra duos altissimos montes impellens, relictis ad dextram sex minutis Insulis, profunditatem 10. orgiarum tenere*

Situs Insulæ Do Cerne.

nere cogitur. Ad sinistram nostrã alia Insula prospiecibatur, à nobis Insula Heemskerken *indigetata: cuius sinum nomine vice Almirantis nostri; sinum de* VVarvuick *appellabamus. Huius portus amplissimus, capiendis 50. nauibus sufficit, à ventis omnibus securus.*

Insula do Cerne nunquam habitata.

Dicta Mauritius *Insula habitabilis non est, nec vnquam habitata fuisse à nostris deprehendi potuit. Nam nec crebris factis excursionibus vestigia illa hominum notari potuere. Sed & ex auium cicuratione colligi licebat idem haud temerè.*

Terra cæteroquin ipsa valdè eminens & montosa est, adeò, vt nubibus plerunque intecta, & halitibus seu fumis tam densis circumdata sit, vt nisi proxima ægrè videri queat. Solum glareosum & saxosum est. Terra penitior arborum feracißima, quæ tanta ibi densitate succrescunt, vt transitus ferè non pateat. Quas verò illa arbores sponte sua parturit, Ebeni sunt, tam generosæ, quam vspiam produci sciantur. Lignum pice fere nigrius, læuius autem polito ebore est. Foris arbor crasso cortice vestita est, in cuius intimis Ebenus clauditur. Eiusdem generis ligna rubentia quoque, vt & alia ceræ modo flauentia reperiuntur: quorũ omnium portionẽ certam nobiscum attulimus; domi pulcherrimam & genuinam repertam.

Ebenus nigra, rubra, flaua.

Palmites arbores.

Ibidem & palmites *nascuntur, ex quibus nos percommodè refecimus. Hæ* cocos *arborum more prouueniebant: quarum superiore parte nodus seu caput protuberabat, in quo resecto medullam inuenimus suauißimam, quàm esitabamus, & ex eadem nonnunquam acetaria parabamus, tum ventri purgando, tum eidem roborando vtilia.*

Aër loci probè temperatus & salutaris videtur. Nam cum ægros nostros è nauibus extulissemus, qui sub erectis tabernaculis cubabant: breui spatio valetudini suæ restituebantur. Omnibus ergò simul in terram collectis, concione habita, Deo laudes & gratiæ peractæ sunt, quod ad locum tam commodum & salubrem nos deduxisset: quem nisi arripuissemus, nostrum forsan pauci confecti itineris testes esse potuissent:

Preces nautarum.

sent: cum & scorbutus iam plerosq; eneruasset, & aquæ nostræ residuum omne computruisset: cum 4. mensibus integris & diebus 20. terram nullam tenuissemus. Quantoperè ergò de aqua ibi reperta omnes gauisi sint, opinari facile sit. Sed & rete, quod vice Almirans ministrabat, nobis diuino auxilio erat. Quo vna captura tantum piscium extraximus, vt illis binæ tonnæ cum dimidia complerentur, nec rete facilè in aridam pertrahi posset. Hic ergò commeatus quotidie certißimus suppetebat: adeò, vt seruari non vniuersus posset. Inter pisces cæteros Raiam tam grandem & insignem captauimus, vt bina fercula vniuersis nobis præberet.

Insula piscosissima. *Raia grandis.*

Testudinum illic tanta moles est, vt super vnâ stantes nostrum quatuor, facile ad gressum eius promoueremur. In testa vnius, decem nostrum considentes epulati sunt.

Testitudines prodigiosa.

Insula dicta præterquam quod terræ nascentibus feracißima sit, volucres etiam copiosißimas alit, vt sunt, Turtures, qui tanta ibi copia obuersantur, vt terni nostrum dimidij diei spatio 150. aliquando cæperimus, plures facilè prehensuri manibus aut cæsuri fustibus, si illorum onere non nimium nos pressos sensissemus. Cærulei quoque psittaci ibi frequentes sunt, vt & aues aliæ: præter quas genus aliud quoque grandius conspicitur, cygnis nostris maius, capitibus vastis, & pelle ex dimidia parte q. cucullis inuestitis. Hæ aues alis carent: quarum loco tres quatuorue pennæ nigriores prodeunt. Caudam constituunt paucule incurue pennæ teneriusculæ, colorem cineris referentes. Has nos VValckvögel *appellitabamus, hanc ob causam, quod quo longius seu diutius elixarentur, plus lentescerent & esui ineptiores fierent. Illarum tamen ventres & pectora saporis iucundi & masticationis facilis erant. Appellationis causa altera erat, quod turtures ibi optabili copia nobis sufficerent, saporis longè gratioris & suauioris. Volucres porrò & aliæ ibi aluntur, esui apprime idoneæ* Rabos forcados *ideò dictæ, quod forficis in modum diductas caudas haberet. Hæ ita mites erant, vt in nidis considentes, facile vel manibus caperentur, vel fustibus cæderentur: adeò, vt semihorulæ spatio, si libuisset, illis cæsis integram scapham complere*

Volucrum mira copia & captura. *Turtures.* *Psittaci cærulei.* Walckvögel. Rabos Forcados.

potuis-

potuissemus. Ex qua dictarum volucrum natura colligere licebat, nullos ibi vnquam homines victitasse, cum ad nostram præsentiam adeò non pauescerent, vt parum abesset, quin capitibus quoque nostris insiderent. Fabricam hoc loco ferrariam extruximus, qua faber ferramenta quædam necessaria aptabat. Sed & pro naui Vtrecht *scapham extruximus, eius locum seu officium obituram, quæ ad* S.Laurentium *perdita adhuc desiderabatur. In eadem quoque Insula ceræ libras 300. circiter inuenimus, in qua literæ Græcanicæ exaratæ legebantur. Insuper & instrumenta quædam nautica reperiebamus, cum reti grandiore: ex quibus omnibus signis, nauem aliquando ibi quandam fractam & submersam esse colligebamus.*

Fabrica ferraria. *Scapha parata.*

Tabula erecta.

Hac ipsa in Insula vice Almirans tabulam quandam ligneam excindi curauit, quæ arbori cuidam affigebatur, vt, si quæ fors in posterum eo naues appulsuræ essent, Christianos homines ibidem quoque fuisse cognoscerent. Tabulæ verò hæ literæ insculpebantur, Christianos Reformatos: *quibus insignia addebantur Hollandicum, Zeelandicum, & Amstelredamense.*

Eodem loco planities quædam spatiosa erat, aggere Amstelredamensi quadruplo latior: cuius partem quandam vice Almirans subigere, & omnifariis fructuum seminibus conserere iussit, vt periculum faceret, an terra isthæc productura esset, quæ posteà eo impulsis nauigantibus aliis ad refectionem vsui forent. Gallinas quoque ex nauibus exemptas illic aliquot emisimus, vt loco illi assuescentes, genus suum propagarent & multiplicarent.

Ex numero nostro aliquoties emisimus, qui de habitatoribus Insulæ percontarentur & explorarent. Sed etsi horum nõnulli integro triduo aut quatriduo emansissent, reuersi tamen nec homines vllos, nec quadrupedes se vidisse nunciarunt.

Excursoria descriptio trium nauium à cateris dispulsarum.

Hîc interrupta historiæ serie commonefaciendus lector est, naues octo vniuersas ad *Cabo de bona esperanza*, vsq; coniunctas processisse, dum tandem hoc loco importunis Ocea-

ceani procellis & aëris frequentibus turbinibus disiectæ fuissent. Factum hoc est die 8. Augusti. Ann. 1598. Ab vna ergò parte coniunctæ manebant hæ 5. naues *Amsterdam*, *Seeland*, *Geldria*, *Vtrecht*, & celox maior *Vrieslandia*. Hæ in Insulam *Mauritij* aspellebantur, vbi dies 14. integros restitabant. de cæteris tribus, *Mauritio*, *Hollandia*, & celoce minore *Ouerysfel*, quo flexerint, nihil quicquam scientes. Hæ tamen vna in Insulam *S. Mariæ* applicuerant, & hinc porrò in *Bantam* vela fecerant. De his itaque tribus nauibus, quid in *S. Mariæ* Insula, & deinde in *Banta*, porroque in reditu suo versus Hollandiam sustinuerint, breuiter & strictim commentari lubet.

Principiò, cùm tempestatis sæuæ violentia à cæteris quinque auellerentur, in *S. Mariæ* Insulam delatæ, illius loci Regulum captiuarunt: quem deinde liberatum, pretium redemptionis vaccam cum pingui vitulo postularunt. Insula hæc, cum intempestiuè appulissent, rerum penè omnium sterilis inuenta erat.

Rex Insf. S. Mariæ capitur.

Nam & aurantia poma florebant primum, & limonia tenuissima copia prouenerant. Cannarum saccharinarum, vt & gallinarum parum supererat. Itaque aurantijs aliquot acceptis, inanibus redeundum fuit.

Capturam ibidem piscium mirabilem videre licuit. Indorum aliquot vna *Canoa* se congerebant. Hi, cum balænam quampiam alicubi stabulantem obseruassent, nauiculam suam propius adigentes, in patens illius corpus ferreum hamum eiaculabantur, forti ex corticibus arborum fune reuinctum & deligatum. Balæna, cum se læsam sensisset, violento impulsu aquam tranauit: cui Indi funem tantisper sequacem remittebant, dum extremitas eius nauiculæ adhæresceret: quam piscis raptu suo tanta facilitate protrahebat, vt iam Indis omnis balenæ impetus sequendus esset. Qui tamen, natandi summa peritia audaciores, impetum istum ne flocci quidem faciebant, etsi nauiculam scirent totam euersum iri. Hac ergo lucta & discursatione diutius continuata, cum tandem balæna eneruaretur, & robur quoque maximum largo ex vulnere sanguinis profluuio perderet: eius compotes facti Indi, domitam in littus extrahebant, & adactis instrumentis penitus confectum diuisumque inter se partiebantur, quouis, quod satis sibi esset, auferente.

Balænarum captura.

Nobis quoque illius carnis auferendæ libertas erat: quæ tamen, cum adiposissima & oleosissima esset, magnoperè non desiderabatur.

Hinc deinde ad sinum maiorem *Antongil* vela fecerunt, vt ibi dolia recenti vnda complerent. Ibidem ductor eorum Indus, *Madagascar* dictus, cum dimittendus & exponendus esset, nemini se illic notum esse, causabatur, subnuens, malle se nobiscum probè vestitum portendere, quam ibi nudum oberrare.

Scapham ergò nostram per aduersum flumen impellentes, quæ ad naues instruendas & reficiendas necessaria videbantur, quæsitum pergebamus.

Et licet nutibus signisq; datis incolæ nos adhortarentur, vt viã relegentes, frustaneo conatu porrò nos nõ proferremus: nihilominus tamẽ rem ipsam cognituri ad tria milliaria perreximus, tantisper, dum nos frustra omnia moliri præ-

ri præſenter contueremur. Huius verò inopiæ hæc cauſa erat, quod regionum iſtarum reguli paulo antè ſigna contuliſſent, & mixtis prœliis omnia paſſim depopulati fuiſſent: adeo, vt & incolarum haud pauci inedia deficerent. Bellantium regulorum iſtorum vnus in acie occubuerat. Hinc itaque, cùm diebus quinque immorati fuiſſemus, properè iterum ſoluturi ad naues refluximus, curſum verſus *Iauam* arrepturi. Quam etiam diuina fauente clementia breui tenuimus, infra *Bantam* applicantes cum ternis nauibus, Almirante ſeu prætoria *Mauritio*, cui patronus *Gouart Ians*, & curator *Cornelijſ Heemskerck* præerat: *Hollandia*, *Simoni Lamberts Mau* patrono, & curatori *Sanct. Vte Nyn*, qui poſteà ad *Bantam* diem obijt, & ſucceſſorem *Ian Ians Smit* habuit, ſubdita: & tertia celoce minore *Oueryſſel*, cuius patronus *Simon Ians*, curator verò *Arent Hermans Alckmarienſis* fuerat. Harum verò vniuerſarum Almirans ſeu ſummus præfectus *Iacobus* de *Neck* præerat, cuius dicto omnes attendebant. Hæ, inquam, dictæ naues, 26. Decembr. Ann. 1598. tempeſtiuè in *Bantam* peruenerunt. Vix ad hanc ciuitatem conſederamus, cùm tempeſtiuè citraque moram indigenis oblata familiaritate nos inſinuatemus. Nauicula etiam properè *Heemskerck* ſe ad incolas efferebat, vt cum iis commercia ordiretur. Ipſi tamen nobis non per omnia fidem ſtipulantes, nos prædones eos eſſe ſuſpicabantur, qui priore anno profugiſſemus inde, & intereà temporis in alto mari delituiſſemus. Qua in opinione cum à Luſitanis confirmarentur inſuper, nos prædones publicè inſimulare nihil ſunt veriti. Cui tamen calumniæ diluendæ officiarij noſtri ſedulam operam nauabant, & *Abdol* interpretem Indicum, quem ſecum attulerant, in littus emittebant; qui cauſam eorum ageret, & fidem ſuam incolis ſtipularetur. Sic ergò ex noſtratibus ſelectos quoſdam cum munuſculis emiſimus, quæ pro more loci & negotiatorum, Regi exhiberent offerrentque. Rex vero loci cum adhuc infans eſſet, per Gubernatorem ciuitatis, Cephaten, cum magnis gratijs munera noſtra accepit, quæ erant, poculum nimirum inauratum, cum faſcibus aliquot holoſerici, & ſerici ſimplicioris, vitra elegantia & pretioſa, ſpecula inaurata, & his ſimilia. Vna cum his apporrigebantur quoque literæ ſtatuum & principis *Mauritii* ſigillis munitæ, quas cum ſolenni reuerentia, ſupra terram more patrio reptantes, acceptarunt & legerunt.

Quo tempore tres naues in Bantam venerint.

Hollandi Regi munera ſua exhibent cum diplomatis.

Cephates pro Rex.

Rebus ergo hoc pacto neceſſariis omnibus confectis datis, paulatim ad commercia cum *Bantanis* ſtruenda ſeſe contulerunt noſtrates, ita, vt quarta illico die naues mercibus onerare inciperent, & ſeptimanarum quatuor vel quinque ſpatio id negotium vniuerſum abſoluerent. Ibidem vero cum iam ſeptimanis quatuor ſubſtitiſſemus, quinque illæ naues, quæ pridem à nobis deſiderabantur, probè inſtructæ, in *Bantam* appellebant, ſaluis pleriſque & nullis vel ſaltem pauciſſimis infirmis exiſtentibus.

Perditæ naues in Bantam feliciter appellunt.

Quas noſtrates vexillis ſuffixis, & tormentis multoties diſploſis cum effuſo gaudio accipiebant. Incolæ quoque ſcaphis ſuis nos adeuntes, magnum numerum gallinarum, ouorum, *Coquos*, *Bonanas*, cannarum ſacchareárum placentarumque ex oryza coctarum afferebant, die nullo intermiſſo, quin id ſtudiosè continuarent. Hi pro ſtanneo cochleari vno, tantum nobis commeatus ſuggerebant, quantum alendo viro vni integra ſeptimana ſufficeret.

Haudquaq̃ ex vſu & re noſtra fuerat, quod *Abdol* noſter prænunciaſſet, poſt nos naues quoq; alias reſtites eſſe, & ab his nouas ex Zeelãdia quoq; appulſuras. His enim cognitis, Indi adducti ſũt, vt pro 55. lib. piperis primo tres, deinde quatuor Regales octonorũ à nobis extorquerẽt, nec deinceps quicq̃ aliud quã Regales octonorũ vociferari ſcirẽt. Sed & faſtiditis iã noſtris mercib. ſoli pecuniæ inhia-

Piperis pretium cur auctum.

inhiabant. Indi indicaturi quinque adhuc naues breui affuturas, quatuor digitos, cum quinto pollice tollebant, & *Lima Scephen* acclamabant. *Lima* siquidem patria illorum lingua quinque significat. Ex quinque nauibus illis posterius aduenis, celox maior *Vrieslandia* cuius patronus *Iacobus Cornelisz*, curator verò *Wouter Willekens* erat, & ipsa in Hollandiam nobiscum itura onerabatur. De suo ergò parato abitu ad incolas nunciari curauerant, vt suam quisque solutionem acceptum veniret. Qua præstita, vbi oryzam & aquam necessariam intulissent, in *Sumatram* portenderunt, vt illic meliorem aquam inuasarent. *Bantana* etenim limi instar albida erat, & breui spatio vermiculosa fieri solet. In *Sumatra*, pro cultellis, cochlearibus, speculis, crotalis & aciculis, res varias, & fructus omnis generis, vt melones, cucumeres, acetum, allium, & piper (sed hoc minore quantitate, attamen oppido probũ) permutabant. Diebus paucis antè quàm discessissent, cæteræ naues in *Moluccas* Insulas cursuræ, illis valedicentes, sub ipsam noctem cum tanto bombardarum fremitu discessionem fecerunt, vt præ trepidatione repentina *Bantani* ad arma concurrerent. Cum tamen postmodum intellexissent, honoris & valedictionis nomine ista fieri, de abitu illarum valdè gauisi sunt. Nam satis omnia non tuta existimabant, ad portas eorum octonis tam probè armatis nauibus excubantibus. Nos quoque indies de abitu nostro sollicitabant. Quod vt possemus commodius, nauibus nostris omnia petita inferre festinabant, saltem vt citius illo loco expediremur.

Quatuor naues Banta discedunt.

Quatuor aliæ in Moluccas eunt.

Ab his dein cæteræ quoque naues quatuor, in Hollandiam ituræ *Banta* discesserunt, quæ breui tempore Insulã *S. Helenæ* tenuerunt: in qua integrum octiduum ad se recreandos & reficiendos morati sunt. In hac Insula effigies *S. Helenæ* stabat, iuxta quam etiam cacabus consecrata aqua plenus cum penicillo conspiciebatur. Quæ omnia inuiolata relinquẽtes, saltem nomina sua in rei memoriam assignarunt.

Insula hæc (attestante *Ioan Huygen*) rerum necessariarum omnium abundantissima est: vt quæ damas quoque & capras, & apros, & perdices, & columbas magno numero alat. Hæc tamen animalia crebris nauium ibi appellentiũ effulminationibus ita fugantur, vt captu difficilima hodie sint. Sed nec pisces ibidem tanta à nostris copia captari poterant, quanta vsibus nostris sufficeret. Aquæ tamen tantum inuasauimus, vt illa in Hollandiam vsque nobis sufficeret.

In eadem quoque Insula *Petrum Gysbrechtsz*, nautarum primarium in celoce maiore exposuerunt & deseruerunt, quod suæ nauis patronum percussisset. Quem etsi plerique intercessionibus factis liberatum cuperent, nihilominus tamen in exemplum aliorũ hac pœna omnino plectendus fuerat. Exposito tamen panes aliquot, & nonnihil olei oryzęq; communicarunt, & præterea ad captandos pisces hamũ, & ad figendas feras sclopetum cũ parte pulueris pyrij addiderunt. Sic ergò hoc deserto abierunt, sperantes eum breui liberatum ab ijs nauibus iri, quæ hac omnes transire coguntur, quotquot in Indiam Orientalem nauigant. Hinc cum parum promouissent, nauem illico quandam, quam Gallicam existimabant, ad eandem Insulam contendentem prouiderunt, cum qua ipsum simul iturum, spem sibi faciebant.

Petrus Gysbrechtsz expositus.

Hinc tandem Ann. 1599. Iulij 19. die, nullo obstante infortunio in Texelia feliciter applicuerunt; pro cuius nauigationis felicissima confectione Deo æterno Laus & Gloria infinita sit.

4. Naues Texeliam feliciter redeunt.

Nam ab omni illo tempore, quo Hollandia viguit, tam felices & opulentæ naues ibi nunquam applicuerunt antea. Aduexerant enim piperis onera 400. Garyophyllorum onera 100. Nucum myristicarum, macis, cinnamomi

quantitatem maximam: & quod præcipue notandum eſt, totum hunc curſum citius menſibus 15. confecerant. Nam, poſtquam *Texelia* primò ſoluiſſent, menſibus ſeptem nauigarunt, dum ad *Bantam* conſediſſent. Ad *Bantam* ſeptimanas ſex detriuerunt. A *Bantá* ſoluentes, dum in Hollandiam redijſſent, menſes ſex impenderunt. Quæ illorum curſus meta, ſi pro aditu & reditu geminetur, 8000. milliaria conſtituit.

Qui mercatores naues has inſtruxerant, cognito illarum reditu, *Texeliam* illico ſe contulerunt, vt neceſſaria omnia adornarent, & populum infirmiorem reficerent.

Illarum curator *Corneliß Heemskerck*, & *Henricus Buiick* nulla mora facta expedite ſe quoque ad principem *Mauritium* contulerunt, vt & itineris ſucceſſum eidem denarrarent, & ſimul Iauanorum Regis literas cum pretioſis honorarijs exhiberent.

Die 27. Iulij, Almirans cum naue *Hollandia* ad ciuitatem Amſtelredamum appulit, tubarum clangore quoquouerſum perſtrepente. Huic ciuitatis nomine vinum honorarium oblatum, adeoque pro gratulatione campanæ omnes impulſæ fuerunt.

Hæc illarum nauium hiſtorica relatio ſit, quæ pridem à quinque reliquis tempeſtatum vi diſiectæ fuerant. Nunc de ijs quinque, quæ coniunctæ manſerunt, qua nimirum fortuna vſæ fuerint, nonnihil dicamus.

Nouember.

Cal. Nouembr. dubia tempeſtas, & ventis & imbribus impetuoſa coorta eſt: qua nocte vice Almirans cum celoce maiore turbinum & procellarum vehementia à nobis diſiectæ ſunt.

Die 3. eædem naues ad nos ſe receperunt. Hoc aues quamplurimas ⁊vdimus, vt & ligna frequentia ſupra vndam fluctuantia. Noctu quidam in naui *Sticht* de *Vtrecht*, fato ſuo functus eſt: qui omnium primus erat ex populo, qui moreretur noſtro.

Die 6. à meridie turbo quidam nauem noſtram corripiens, haud leue ei periculum intentabat. Eius hæc natura eſt, vt collectam è mari aquam ſecum attollat, & quamcumque nauis partem prehendat, vnà ſecum abripiat. Funes itaque noſtros confeſtim collegimus, ne panſi nobis dammo eſſent. Cum verò nauis antennæ demitterentur, reſtiarius noſter, *Ioſt Ians* Amſtelredamus, è naui deſpiciens, num fortaſſis funis quidam è naui in aquam propenderet, viſurus erat. Cum itaque exerto capite ita iaceret, antenna maior deſuper in eum delapſa & deuoluta, cranium illi comminuit & perfregit, ex qua plaga illico mortuus eſt. Hæc prima calamitas fuerat, quæ nauigantes noſtros attigerat. Poſtero die eundem ex nauibus exturbauimus.

Die 9. eius bona, ante malum, more nautico diuendita ſunt. Hoc ipſo die noua olei diſpenſatio occępta eſt. Modus is erat, vt ſinguli ſingulis ſeptimanis eius menſuras binas minores acciperent.

Die 12. vice Almirans nauem noſtram adijt, vt iudicium, quod primum fuerat, ageret. Eodem die Inſula quędam conſpectui noſtro oblata eſt; ad cuius terram ſub noctem quam proximè appingebamur, citius, quam obſeruari aut caueri poſſet. Nam valde ea humilis & preſſa iacebat. Cæteris ergò tormento elilo ſigno dato reflectentes, via tutiore perreximus.

Die 13. Cum tres aliæ Inſulæ minores nobis offerrentur, circa veſperam minorem *Pinaſſam* nobis præcurſoriam emiſimus, vt de aditu Inſulæ perquireret.

reret. Sed terra multo incōmodior erat, quam vt nauibus acceſſum præberet. Conuerſi ergò porro procurrimus. Sub noctis primum quadrantem bolide miſſa orgias 20. obſeruauimus. Qua denuo emiſſa, 15. Tertio, 11. Quarto 9. tenuimus. Hæc dum ita agerentur, inſperato ſe iuſta nobis profunditas iterum præbuit. Nihilominus tamen trepidi pergebamus, valdè metuentes, ne fluctus, qui intra Inſulas præcipitatiſſimus ſe ingerebat, impetu naues noſtræ abreptæ præcipitijs terræ illiderentur.

Die 15. Iterum profunditatem filorum tredecim tenuimus, nulla tamen vllibi terra conſpecta. Quæ res nobis certæ admirationi erat, qui fieri poſſet, vt in medio mari fundus tam altus eſſet, cum vicina nulla terra firmaretur. Hoc ipſo die ventum ſecundum nacti, plenis velis procurrimus.

Die 16. Inſulam quandam verſus auſtrum & aquilonem porrectam conſpicati ſumus, terram ad aſpectum valdè amœnam.

Die 22. Vento impetuoſo oborto, vela conſtringenda fuerāt. Sub noctem crebris fulgetris aër coruſcauit.

Die 24. Vice Almirans, vt nautas omnes ad nauem ſuam conuocaret, & de via porrò tenenda cum illis deliberaret, apluſtre ſuum volare fecit.

Die 25. 26. & 27. ſumma pellacia erat. Circa veſperam auſter auſtroeurus coortus, curſum noſtrum intra Ortum & meridiem impulit.

Die 28. Ventus iterum impetuoſior ſpirabat, aëre tamen ſereno & claro. Sub noctem Zephyrum ſpirantem habuimus.

Die 30. Concionator vice Almirantis in naui noſtra concionem habuit.

Calend. Decembr. vento optato & ſecundo vſi ſumus. Hoc ipſo die infumatam carnem eſitare incepimus, bonam adhuc & ſapidam. *Decemb.*

Die 2. 3. 4. 5. 6. & 7. Partim pellacia, partim dubio vento, eoque valdè gelido, nonnunquā pluuiis permixto vſi ſumus. Hoc die herbam quandam, quam *Klaptmutſen* vocabamus, magna copia fluctuantem obſeruauimus; quæ nobis indicio terræ alicubi propinquæ erat. *Klaptmutſen herba.*

Die 8. Ventus dubius, pluuiæ, tonitrua, pellacia mixtim erant. Circa veſperam aër gelidior euaſit, vento fauonio ſpirante. Hac nocte piſcis volans in nauem noſtram illapſus eſt.

Die 9. Vento occidentali flante, intra Orientis & meridiei medium direximus. Circa meridiem nauta quidam è malo elapſus, ſuffocatus perijt. Huic nomen erat, *Garbrandt Iacobs Alckmarienſis.* Sed & tignarius quidam hoc ipſo die è tabulis elapſus, idem fatum habuit. Hic *Tymon Ianſs Amſtelredamenſis* vocabatur. Eodem die in vice Almirante naui quidam obijt, vt & alius in celoce: adeò, vt perditis quatuor viris hæc nobis dies funeſta fuerit.

Die 10. Vento ſecundo continenter promouimus. Sub diei medium gradus octo verſus lineæ ſeptentrionalis auſtrum tenuimus.

Die 14. Continuante eodem vento, aues plurimas, vt & ſpumam in mari copioſam vidimus. Vnde concludebamus, à terra nos non longius abeſſe.

Die 15. Ingentes angues vidimus: & piſces quamplurimos, *Bonytes* dictos, captauimus.

Die 16. merces quamplurimas in mari fluctuantes contuiti ſumus.

Die 21. Cum vice Almirantis ſcapha ex cauſa ad noſtram nauem acceſſiſſet, derepente importuno vento nimbis permixto coorto, vela nobis conſtringenda fuerant, & ſcapha, priuſquam crebris illiſibus mergeretur, in nauem recipienda. In qua attollenda & attrahenda dum occuparemur, prora eius crepans, in mare excidit: cum qua poſtquam & officiarius quiſpiam elapſus eſſet, ſuppetiis ei mature allatis, facile ſeruatus, & extractus eſt.

Die 25. ſub ipſam noctem, tribus fere ante ſolis exortum horis, tempeſtate

procellosa & nimbosa concussi, vela stringere coacti fuimus. Postero die ex omnibus binæ tantum naues comparebant. At circa vesperam tamen rursus omnes conueniebant, Luna adeò obscura & tenebrosa, vt prospectus ferri quam minimum posset.

Die 27. Vela rursus explicauimus, vt meta præsumpta curreremus. Ventus tum temporis Zephyroaquilo perflabat; aëre alias satis claro & sereno. A meridie, Insula, *Isle de Gano* conspectui nostro oblata, magnum omnibus gaudium suscitauit. Nocte media, valida eademque aduersa tempestate horarum duarum spatio retro pulsi commodiore postea vẽto oriente, cursum nostrum relegimus, & Sumatræ continentem arripuimus.

Insula de Gano.

Die 28. Ante meridiem *Sumatræ* continens nobis detecta est, cuius terra aliàs elata & alta, in accessu tamẽ & aditu pressior humiliorq; visitur. Integro die isthoc versus Euronotũ decurrimus. Cum vero celocis gubernator regionem hanc sibi notissimam profiteretur, suasu eius austroeurum adnauigauimus. Postero die, subitanea tempestas, imbribus & ventis horrida, cum aëre valdè obscuro, nos sollicitauit. Circa vesperam; celox cursum suum sistens, cæteras naues præstolabatur, vt cum illis consilio communi vteretur. Velis itaque omnibus reconditis, passu lento promouimus, vt sub diei exortum saltem vadum teneremus.

Die 30. Circa auroram viam *Sundæ* triuimus. Ad diei medium 4. vel 5. nauiculas in littore prospeximus: quæ tamen ad nos propter venti validi impulsum, & fluctuum altorum strepitum accedere minime poterant. Coacti itaq; terram illam tenaciter occupabant. Eodem die nauium omnium tormenta purgata & polita sunt. Circa vesperam anchoras, interuallo à *Bantam* vnius milliaris, intra duas Insulas extorsimus: cum sub noctem ad ciuitatem applicare inconsultum videretur.

Die 31. viæ reliquum versus *Bantam* emetiri cœpimus. Intereà scapha quædam 4. viris acta, à tribus nostratibus nauibus, appulit. Hi nunciabant, quod naues Almirans seu prætoria, *Hollandia*, & celox minor iam dudum in *Bantam* appulissent, & mercibus necessariis omnibus se instruxissent, cum mẽsem integrum diesque quatuor ibidem iam excubuissent. Quod publico gaudio & gratulatione ab omnibus acceptum est. Circa meridiem itaque & nos cum quinque nauibus ibidem applicuimus, narrationibus mutuis factis noscentes, ex omni populo omni isto tempore vltra viros 15. non obijsse. Eodem illico die incolæ magno numero ad nos se effuderunt, afferentes gallinas, oua, & cibaria refectoria huiusmodi quamplurima, quod nobis visu rarum erat.

In Bantam naues quinque cætera appellunt.

Calend. Ian. Ann. 1599. esculenta iterum plurima ad naues nostras, allata sunt, quæ pro mercibus aliis permutarentur.

Die 2. & 3. *Prauui* seu nauiculæ multæ cum mercibus aliis nos accessērunt, cum quibus, quod visum erat, permutauimus.

Die 4. Almirans naues vniuersas obiens, de diuidendis nauibus consilium dabat, ita, vt illarum quatuor proximè domum redirent: cæteræ verò quatuor cursum in *Moluccanas* Insulas raperent. Hoc ergò sic statuto, nauis Amsterdam vice Almirans, nouiter Almirans seu prætoria designabatur. Nauis autem *Geldriæ* curator *Iacobus Heemskerck* vice Almirans ordinabatur. Porrò *Cornelisz Ians Fortuijn* cũ celocis patrono *Ian Cornelisz* in nauẽ *Melcknap*: huius vero patronus in nauem Amsterdam translati sunt. Pari modo & nauis *Sticht de Vtrecht* curator in celocem maiorem transpositus erat. Gubernator verò nauis Amsterdam in celocem eandem translocatus est. Celocis vicissim gubernator in nauẽ *Amsterdam* ordinatus cessit. Hæc prætoria nauis earum erat, quæ

Quæ naues Moluccas aditura.

quæ in *Moluccas* Insulas cursuræ fuerant.

Die 5. 6. & 7. Continenter incolæ varia nauibus nostris aduexerunt.

Die 8. Circa vesperam, cum 4. nauibus in *Moluccas* Insulas abituri, *Banta* soluimus. Naues verò hæ erant. Prætoria *Wibrant Warrevuicks*, subprætoria *Iacob Heemskerck*: *Zeelandia*, *Iani Cornelisƒ*: *Vtrecht*, *Iani Nartsƒ*.

Die 11. Riuum salientis vndæ intra *Bantam* & *Sakentram* optimum attigimus. Hic à *Sakentra* ternis ferè milliaribus abest, è cuius opposito duæ Insulæ prouisuntur: à quibus iterum 5. aliæ Insulæ spatio milliaris dimidij distantes conspiciuntur.

Die 12. In vasanda aqua strenui perreximus: cum binis nauibus ad commeatum & cibaria comparanda præcurrendum esset. A meridie cum aquæ satis importatum esset, nauem *Melcknap* loco illo emouimus. Circa auroram ante *Sakentram* interuallo milliaris vnius anchoras fiximus.

Die 13. Sub diei exortum *Sabander* ad nos cum *Prauuo* naui appulit, cuiusnam rei gratia istuc venissemus, rogitans. Cui cum Vice Almirans, commeatus coëmendi & comportandi gratia se istic morari respondisset, retulit ille, copiam ibi sufficientem prostare: & simul honorarij loco fructum quendam *Mangenas* dictum nobis obtulit. Pro quo, ne ingrati videremur, ipsi vicissim speculum, cum vno aut altero vitro, reposuimus. Circa meridiem littus relegit: cum quo ex nostris officiarijs bini ad commeatus copiam parandam vnà egressi sunt. Circa vesperam prætoria nauis & *Sticht* de *Vtrecht* nobis quoque iunctæ sunt.

Die 14. mane scapha vna in littus emissa est, vt plus annonæ pararet. Ad vesperam ad naues remeans, Almiranti bona plurima aduexit, cum tauro, quem Rex Almiranti donasset. Hic æquis partibus in quatuor naues distribuebatur.

Vice Almirani tauro donatur.

Die 15. Iterum aliæ scaphæ commeatus gratia emissæ sunt. Quæ cum à meridie redijssent, eo loco soluentes porrò vela fecimus.

Die 16. Manè, cum aër valdè caliginosus esset, & collis tribus à *Sakentra* milliaribus distans à nobis ægrè prospici posset, anchoras iactauimus. Circa meridiem ijsdem leuatis, perreximus. Vesperi easdem denuo excussimus.

Die 17. Vento Aquilo Zephyro perflante, & aëre puro claroque micante, vela promouimus.

Die 20. bono mane Insulam quandam *Lyboek* dictam conspeximus. Hinc bono vento cursum porrò concitauimus.

Ins. Lybock.

Die 21. Curatores & officiarij nauium in prætoriam conuocati, senatum coëgerunt. Eodem die naues versus terram proximam egimus, & sub noctem iuxta oppidum quoddam *Tuban* dictum consedimus.

Hollandi ciuitatem Tuban tenent.

Die 22. Duæ scaphæ cum viris aliquot & binis officiarijs emissæ sunt, exploraturis, an quid ibidem annonæ parari liceret. Hi circa vesperam redeuntes, nobilem virum, natione Lusitanum quidem, sed qui in gratiam incolarum fidem Christianam abnegasset, secum aduexerunt. Is *Rengar* dicebatur. Vbi cum Almirante nostro colloqueretur, significauit, si mensibus 3. vel 4. ibi morari nobis placitum esset, tum pro omnibus nauibus nostris merces abundanter sufficientes in parato futuras, quantum votis extremis sollicitaremus.

Die 23. Manè iterum emissi sunt, qui oryzam & necessaria alia mercentur. Hi sub vesperam reuersi, oryzæ saccos circiter 19. ad nauem prætoriam aduexerunt, quos omnes Rex nauibus muneri dabat, pro ijs honorarijs, quę pauca & leuia quidem, sed tamen gratissima illi miseramus. Sub eius diei vesperam passim in vicis omnibus homines oberrantes plurimos vidimus, gladijs suo more ornatè succinctos: inter quos multi quoque nobiles equites erant,

Regis Tuban liberalitas.

Nobilium in Tuban industria.

rant, qui regendis & ad equestria ludicra incitandis caballis valdè industrios se præbebãt: qualia spectacula pulcherrima in foro publico exhibita vesperi vidimus. In hoc oppido frequentia & liberrima commercia agitantur vendendis emendisque omnis generis pannis, sericis & lineis, vndulatisque ac his similibus: nec minus quoque vestibus, patrio more sartis & concinnatis. Annonæ quoque omnis varietas ibi venum exponitur. Nobilium, qui ibi ditissimi habitant, multa frequentia est, commercia amplissima vendendo pipere agitantium. Hoc *Ionckis* impositum ad ciuitates alias efferunt.

Vice Almirans vt à Rege honoratus sit.

Die 24. Duæ scaphæ maiores cum aliquammultis socijs nostris, ad acceptandum regem emissæ sunt. Nam se venturum, & naues nostras cõtemplaturum spoponderat. Maioris itaque honoris gratia cum illis ipse quoque vice Almirans egrediebatur. Hi cum in terram egressi essent, vice Almirans in palatiũ Regis deductus est, & eidem commonstratum tum gynæceum regium, tum vniuersi illius equi, qui pulcherrimi & expeditissimi stabant. Circa meridiem vice Almirans cum regis filio ad naues nostras redijt, cum vna prodire rex ipse tergiuersaretur. Ille cum vespere appropinquante ad terram rediret, honoris gratia decies sexies tormenta, quæ in nauibus erant quatuor, displosa sunt. Qua re singulariter ipse gauisus dicitur.

DESCRIPTIO CIVITATIS TVBAN, IN INSVLA IAVA MAIORE SITÆ: AD QVAM die 22. Ianuarij Ann. 99. appuleramus, commeatu ministrando valdè opulentam.

Rex Tuban in Iaua potentissimus.

TVBAN ciuitas mercatoria pulcherrima & opulentissima est, muris quoquoversum in ambitu cincta, & portis aliquot singulari specie ibidem extructis, probe munita. Rex illius ditissimus, & potentissimus in omni Iaua censetur, sicut ex incolis id cognouimus. Nam quoties expeditionem meditatur, viginti quatuor horarum spatio millenos aliquot instructos viros, tum pedites, tum equites, numerare potest. Multis semper nobilibus stipatus visitur: cuius aula vere regia, adeoque visu dignissima est.

Tubanorum qualia cõmercia.

Ciuitas hæc à plurimis nobilibus incolitur, qui vendendis & emendis sericeis, vndulatis & xylinis tum pannis, tum vestibus industriè & ex more patria eleganter formatis, amplas negotiationes tractant. Ipsorum naues Ionckos *vocant. Hos pipere onustas in* Balyn *emittunt, quod ibidem pro vestibus & pannis gossypinis commutant. Vestibus deinde pro pipere acceptis, porrò in* Bantam, Ternatim *&* Philippinam, *loca-*

locaq; alia his finitima nauigant, & easdem pro mace, nucibus myristicis, Garyophyllis & aliis aromaticis denuò permutant, quæ domum deinde secum aduehunt. Plebs piscatu ferè & pecorum pastu victum parat. Nam omnis illa regio pecoribus abundat: quæ mane in pascua acta, vesperi demum ad præsepia redeunt. Vestitu cum Bantanis eodem vtuntur, panno nimirum lumbis illigato, & desuper pendulo. Corpus superius nudum & detectum habent. Ex dorso pugiones, Cris dictos, suffixos gestant. Nobiliores tunicas plerunque vndulatas ferunt, quibus haud modicè superbiunt. Sed & pugionibus suis valdè expediti & minaces sunt. Qui stemmate nobiliore prognati sunt, hi non nisi multis ministris & mancipijs stipati ambulant, adeò, vt ne fores quidem egrediantur, quin pedissequos illicò denos aut duodenos secum habeant. Quocunque prodeunt, cistula folijs Bettele plena ipsis comes est. Hæc cum viridibus nucibus & calce mandunt. Miscella Ladon dicitur: quam tam diu masticant, dum omnem succum elicuerint. Extractum, in terram expuunt.

DE EQVORVM CONDITIONE, ET QVOMODO HI AD LVCTAM ORNENTVR. DE SPEctaculo etiam, in gratiam nostrorum mercatorum 23. Ianuarij exhibito.

Equorum Tubanorum consideratio.

TVBANI nobiles æstimandorum educandorumque equorum peritissimi sunt: nec vllus est alicuius existimationis, cui equus non alendus domi sit. Illis quoque haud leuiter comptis superbiunt. Equi verò ipsi staturæ humilis sunt, teneros pedes habent, & cursus pernicis sunt. Hi ephippijs pretiosissimis ex holoserico, aut corio Hispanico, draconibus horrendis & cacodæmonibus terribilibus insignitis & inauratis conteguntur. Cum nostris illa ferè conueniunt, nisi quod posterior pars nostratibus depressior sit. Fræna eorum lapidibus exornata sunt, instar alabastri candidissimis. Oreæ & ipsæ affabre confectæ sunt. Scutella oreæ ex argento plerunque confiunt: nonnulla candida, quædam

inaurata, alia ex cupro fabrefacta, prout cuiusuis dignitas postulat. Ante portas crebro equos instituunt, nunc in gyrum eos agendo, nunc cursim incitando, nunc prorsum vorsum stimulando. Quæ omnia spectantibus valde iucunda obueniunt. Manibus hastam ligneam plerumque gestant valde gracilem leuemque.

Hac in ludicris equestribus apprime industriè vti sciunt. Nunc enim incitatis equis alius alium non secus ac summa bile æstuans, insequitur. Si conuentum est, qui insequebatur, hastam demittens, incitatiore cursu alterum præuertit, & stimulis compuncto equo per amplum patorem decurrit. Huc postea simili modo alius insequitur: & istum deinde rursus alius: quæ vicißitudines & permutationes tam diu continuantur, dum penitus lassescant equi, & ad currendum ignauiores fiant. Huiusmodi ludicrum die 23. Ian. Ann. 99. à frequenti nobilium corona in publico foro nostratibus mercatoribus exhibitum vidimus, cui & ipse rex intererat eques, tunica ex holoserico parata vestitus, & ex latere pugione (cuius manubrium ex solido auro erat, caput verò cacodæmonis facie effictũ) armatus. In parato multos stantes equos habebant: ita vt vni lassato alius subinde succederet recens. Hoc loco, quæ ad cibum requirebantur, omnia summa copia prostabant, boues, capræ, gallinæ, oua, pisces & fructus varij, vt Coquos, *Limonia,* Bõnanas, Mangas *qui omnes esu suauißimi erant. Oryza etiam & pretij & saporis boni venundatur. Adeò vt locus hic resiciendis nauibus valdè opportunus sit.*

Quæ ad commeatũ faciunt, omnia parabilia in Tuban.

Hollandi Tuban relinquũt.

Die 24. Sub noctem soluentes binæ naues, nempe vice Almirans & *Selandia* ex Tuban discesserunt. Cæteræ enim binæ, prætoria & *Sticht* de *Vtrecht*, quod adhuc pecora aliquot & oryzæ quantitatem iustam pro mercibus datis à Rege expectarent, diutius manere cogebantur.

Sydago regio.

Die 25. Sub meridiem *Sydago* præternauigauimus, quo loco in prima nauigatione *Schellinger* cæsus erat. Circa vesperam infra terram Iauæ anchoras fiximus: quod collem ad *Maduram* exuperare non possemus. Nihilominus tamen scapham ad explorandam profunditatem emisimus: quæ mane reuersa, certi nihil attulit, cum propter fluuij impetum periculosum nihil tentare liceret.

Die 26. Prætoria nauis cum *Sticht* de *Vtrecht* ad nos redijt. Hæ infra terram *Iauæ* & *Maduræ* anchoras iactarunt. Nam vadum Maduræ valde humile erat, adeò, vt Almirans in fundo eius sub noctem consideret. Cum tamen terra mollis & lutosa esset, nullo damno se inde rursus extricauit.

Die

Die 27. Nauem *Melcknap* porrò egimus. Prætoriæ enim per obiecta breuia transitus satis tutus non patebat, ita vt cum naui *Sticht* de *Vtrecht* ibi manendum fuerit. Posteà ad angulum Orientalem *Maduræ* versus ciuitatem quandam *Arosbay* dictam secesserunt, vt ibidem oryzam & cibos similes pararent. Circa meridiem intra *Maduram* & terram *Iauam*, in vado *Maduræ* anchoras misimus: vbi propter fluminis altum delapsum periculi haud parum obstabat. A meridie vela promouimus, & circa vesperam apud *Iortam* ciuitatem anchoras fecimus. Eodem die officiariorum quidam scapha in terram egressus est, vt ductorem nobis in *Moluccanas* Insulas conciliaret. Hic vesperi reuersus agnum afferebat, dono à Rege acceptum. Sed qua causa principaliter emissus erat, ductorem nullum impetrauit.

Hollandi Iortam veniunt.

Die 28. Scapha iterum aliquot in terram emissi sunt, qui oryzam & necessaria alia pararent. Cum his tamen breui reuersis *Sabander* adueniebat. A meridie Regis frater nos adijt, & vice Almirantem munere quopiam oblato donauit. Eodem die nostrates cum Germanico quodam illic habitante, & commercia opulentissima, pipere, myristicis & Garyophyllis agitante, collocuti sunt.

Germanus Iortæ incola.

Die 29. Scapha ad emenda necessaria iterum emissa abijt.

Die 30. Iterum egressi sumus, tum vt oryzam mercaremur, tum vt ductorem ibidem conciliaremus. Hac nocte scapha multis viris onusta nauibus nostris applicuit, significans, ex prætoria nostra naui & *Sticht* de *Vtrecht*, vltrà 40. viros in *Maduræ* ciuitate quadam *Arosbay* valdè firma captos detineri.

Hollandi in Arosbay capti.

Die 31. Manè *Renegaer Tubanus* nos insectatus, vice Almiranti nomine Regis Tubani pretiosum munus obtulit. Hoc *Cris* erat cum binis hastulis, elegantissimè fabrefactis. Pugionis capulus ex mero auro gēmisq; nitebat, icone regis imposita exornatus: cuius pretium 500. florenorum à nobis censebatur. Ipsum verò ferrum vndulatum erat.

Honorarium vice Almirātis.

Calend. Febr. ad *Maduram* appropinquauimus: comite *Renegaer* de *Tubano*: qui in redimendis nostris socijs fidam opem nobis stipulatus erat. Sed cum illius loci Regulus pretium redemptionis nimis iniquum posceret, collatis consilijs nihil profectum est: sed nos coacti vias meditari cogebamur, quibus per vim socij nostri liberarentur. Quod tamen nostrum consilium successum valdè infelicem obtinuit, ceu deinceps dicetur.

Februarius.

INSVLÆ MADVRÆ DESCRIPTIO, ET COMMEMORATIO EIVS TECHNÆ, QVAM CIVITATI Arosbay intenderamus, ad socios nostros ibidem captiuos detentos redimendos.

MADVRA Insula à Iaua *maiore Aquilonem spectat. Indigenæ cum Iauanis eodem vestitu amiciuntur, homines ingenij mentisque acris. Terra oryzæ feracissima est, adeò, vt hinc vicini omnes eam petant: cuius fundus tam pinguis est, vt meliorem ne apud nos quidem reperire liceat. Perpetuis exundationibus ea ita mollescit & humectatur, vt eam*

turi bubali aut homines, ad genu dimidium in aqua peditent. Idem accidit etiã oryzæ messem facturis. Terra hac seu Insula propter summam fertilitatem vicini carere non possint. Accessum tamen grandiorum nauium propter crebro obiecta breuia non habet. Incolæ prædationibus ferè victitant, quas Prauuis *suis grassando in mari instituunt. Horum prædationibus tam vicini quam exteri sunt expositi: ad quorum tamen vindicias hanc ob causam nemo accingitur, quod omnibus is metus obuersetur, ne lacessiti terram suam claudant, & mercium deinceps nihil ad vicinos emittant. Unde annonæ caritatem sequi certum sit. Sed & ad inuadendos eos accessus nauibus nullus est grandioribus. Arma, & quæ ad hæc requiruntur, omnia cum* Iauanis *communia habent, Elephãtos, equos, hastas, peltas, acinaces,* Criſſos, *quorũ capita cacodæmonis imagine exsculpta sunt. Regis ministri vniuersi nobiles sunt, quorum* Criſſi *ex argẽto sunt. In parte à* Madura *occidentali ciuitas* Arosbay *sita est, muris circumductis, & portis suis per circuitus suffirmatis valdè munita. In his noctu excubias agunt, & belli tempore contra hostes depugnant.*

Arosbay munitissima.

Die 27. Infra Iauæ *terram, ceu dictum est, consederamus, quod in breuia late ad aditũ* Maduræ *& porrò in* Iauam *excurrentia impulissemus. Hæc nonnullibi filorum sex, pauciorum pluriumue erant. Qua causa moti nauium diuortium instituimus, & decreuimus, vt vice Almirans* Geldria *dicta, cum* Seelandia *vadum* Maduræ, *intra terram* Iauæ *&* Maduræ *iuxta ciuitatem* Iortam, *Iauanorum* Ioncis *in* Moluccas *nauigantibus, & commodum ibidem ventum opperientibus accessibilem occuparent. Huc, vt diximus, perrexeramus, nulla causa alia moti, quam vt ductorem in* Moluccanas *nobis conduceremus. Posteà prætoria cum* Sticht Vtrecht *versus latus occidẽtale* Maduræ *pergẽs, iuxta ciuitatem* Arosbay *anchoras fecit: & hinc grãdem scaphã cum viris multis ad oryzam & necessaria alia parãda in terram emisit. Quam cum ingressi essent, captiui omnes abducti, & suis armis spoliati, vestibusq́; exuti, & alijs induti leuioribus fuerunt. His itaque diutius emanentibus, nec ad naues tempestiue*

ſtiue redeuntibus, Almirans ſcapham aliam minorem cum ternis viris emiſit, qui de ſtatu priorum ſciſcitarentur. Qui tamen & ipſi in ſolum egreſſi captiui abducti ſunt. Rebus itaque ſic conſtitutis, captiui loci Regem ſollicitarunt, vt bona ipſius pace tres de ſocijs ad Almirantem emittere liceret, qui ſtatum præſentem ipſi nunciarent, & de captiuatione facta indicium facerent. Cui eorum petitioni hac conditione aſtipulatus rex eſt, vt munere eo defuncti vinculis ſe iidem irrefragabiliter ſiſterent.

Re ab Almirante cognita, ſcapham illicò in Iortam *expediuit, quæ ad vice Almirantem iſta omnia nunciaret. Quare vice Almirans citra moram leuatis anchoris, Iorta receſſit, & ad naues cæteras, ſub* Arosbay *ſtantes, approperauit. Hinc ergò quotidie litteræ vltro citroq́; miſſitatæ ſunt, per quas de liberationis pretio decerneretur. Rex tamen, cum principio pro 40. captis viris, duo maiora nauis prætoriæ tormenta, cum faſcibus aliquot panni holoſerici, & præter hæc 1000. Regales octonorum ſibi pendi tradique poſtulaſſet: Almirans exactionis ſummam iniuſtitiam trutinans, reſpondit Regi, ſi vel pecunia vel mercibus liberari vellet ſocios, tum ſe libenter cum eo de ſumma conuenturum & depacturum. Quod verò tormenta attineret, nec illa ſua propria eſſe, nec plenam ſe in ea poteſtatem habere, cum nationi vniuerſæ Belgicæ ea aſcripta ſint. Faceret itaque, quod æquum eſſet, & fieri poſſet. Hæc tractatio dierum 5. vel 6. erat: quæ quo diutius agitabatur, hoc confidentiores & animoſiores incolas reddebat. Almirans itaque omnibus tum nautis tum mercatoribus mandatum dedit, vt de re certius deliberarent, & hoc agerent, vt ſimul vnà omnes in littus ſcaphis egrederentur, & noſtros ſocios abriperent. Nam rumor erat, ſocios noſtros in illis ipſis ſcaphis, quibus appulerant, detineri, nullis vinculis impeditos, ſed liberos: & ſcaphas illas in portu paucis cuſtoditas adhuc ſtare, vnde eos eruere & abducere, haud magni laboris videbatur. Sed conſilij huius exitus valde funeſtus ſecutus eſt.*

Tractatio de dimittendis captiuis.

Nam poſtquam 5. Februar. collectis viris circiter 150.

cum tribus maioribus & totidem minoribus ſcaphis verſus terram concederemus, in littore magnum hominum numerum conglobari vidimus; quos duo Luſitani præcedebant, qui vexilla pacis præferentes ad nos accedebant, & velle ſe pacificè nobiſcum contrahere aut conuenire innuebant. Sed hic dolus & nefaria impoſtura fuerat, in hunc finem aſſerta, vt intereà temporis vrbani ſe probè armare poſſent. Fraude itaque illorum detecta, cum Moſquettis *20. circiter in terram exiliuimus, & in eos intrepide defulminauimus, vt illorum quatuor illico proſternerentur. Quo facto, cum vice Almirans progreſſuros in ſcaphas reuocaſſet; vt eas propius impelleremus ad captiuos: eius mandato ſatisfactum eſt. Poſtquam itaque ſcaphis ciuitatem iam proximè ſubiiſſemus, ex altera illi porta effuſi ſtatuerunt in portu nos cingere incautos. Quod attendentes, ſcaphas illicò binas ad portum tuendum emiſimus. Cuius angulum ſi hoſtes occupare potuiſſent, nullo dubio in extremas anguſtias nos compuliſſent. Dum itaque mutuo iſto conflictu acriter vtrinque depugnaretur, intereà adornata ſua ænea tormenta produxerunt, & in noſtros haud frigidè conſulminauerunt. Sed & ſpiculorum vibratione inſtabant, tam frequentium, vt illis cœlum pluere videretur. Spem iſti ſibi quidem fecerant, ſi puluerem omnem pyrium conſumpſiſſemus, tum ſe facile victores futuros. Quem tamen ad finem nobis durare non licebat. Nam & derepente ventus validus ſurgebat, & vnda ſenſim deflua videbatur fieri, vt ſeruaturis nobis vitam diſceßione & ad naues reditione omnino opus eſſet.*

Hollandi ſocias ereptum eunt.

Hollandorum dolenda ſtrages.

In regeſſu iſto, dum nonnihil promouiſſemus, ſcapha nauis prætoriæ cum viris 36. vt & alia nauis Zeelandiæ *cum viris 13. æſtu maris euerſæ ſunt, quos ſcaphis noſtris ſaluare non poteramus, cum in ſummo ipſimet periculo itidem verſaremur. De illis ergò quamplurimi perierunt, alij aqua merſi, alij, qui enatauerant, à barbaris confoßi. Nonnullis tamen, qui ex latere altero aſcenderant, à quodam* Renegaër *de* Tuban, *illic ſtante, & pro ipſis intercedente, vita ſeruata eſt. Qui tamen in terram egreßi, captiui facti ſunt. Nam cum ter-*

terrā attigiſſent, in genua prouolutis, terræ manipulum capitibus eorum improſuerunt; quod donatæ vitæ apud eos ſignum eſt. Qui verò ex latere altero enauerant, hi omnes confoßi ceciderunt. Hac ſtrage viri 25. occubuerunt: ex prætoria nimirum naue 15. ex Ioannis Martſs viris vnus, qui ſcaphæ quoque inerat: ex Zeelandia nouem. Captiui ſub veſperam per ciuitatem in caſam ruſticanam abducti, ibi cuſtodiebantur. Tubicen & teſſerarius pedicis ferreis induebantur: cæteri omnes aliter vinciebantur: quorum tres grauiter vulnerati erant. Alteri verò, quorum redimēdorū gratia appuleramus, alio abducti, in duplices cohortes dirimebantur.

Die 6. Hinc iterum alio translati ſunt. Hi in tranſitu ſociorum ſex, à cæteris ſegregatos, & peculiari loco ſeruatos viderunt. Illi in penitiorem Inſulam vnius milliaris interuallo ſeducti, & fouea in hunc vſum facta, abſconditi ſeruabantur. Tum temporis teſſerarius & tubicen ſuis vinculis liberabantur.

Die 7. Ex fouea captiui rurſus in ciuitatem ducebantur: ex quibus tubicen cum teſſerario priuatim ad Regem agebantur. Teſſerarium rex rogauerat, num ibi manere vellet. Quod ſi faceret, ſpopondit, ſe ipſi ſuarum vxorum duas matrimonio iuncturum, & additurum alia plura. Cui teſſerarius reſpondit, manſionem cum ſocijs ſibi iucundiorem eſſe. Sperare quoque, capitanei molimine ſe breui liberatum iri, modo id vlla opera fieri poſſet. Quibus auditis, ad cæteros per ciuitatem reducti ſunt: cuius portam cum egreßi eſſent, ſocios omnes vno loco coactos & congregatos viderunt, viros nempe vna ſumma quinquaginta & vnum. Hinc iterum in paruam quandam Inſulam, ciuitati ſubſitam abducti, & ſedulis excubijs ſeruati ſunt.

Captiui quinquaginta vnus.

Die 8. Vt populus noſter redimeretur, ſedulo de numerando pretio cogitatum eſt. Tandem verò inter vtramque partem ita conuentum eſt, vt pro omnibus aut 2000. Regales octonorum penderentur, aut horum loco omnis generis merces traderentur, tum demum, vbi captiui nauibus prius adducti fuiſſent.

Die

Liberantur captiui.

Die 9. primò octo missi sunt captiui: pro quibus pecunia numerabatur illico.

Die 10. rursus 12. miserunt, pro quibus itidem ex tempore pecunia tradita est.

Dies. 11. 12. & 13. rebus iisdem insumpti sunt.

Die 14. cum, qui captiui fuerant, in nauibus iam vniuersi rursus collecti essent, præter binos, qui furtim sub noctem sese in terra absconderant, & vltrò apud barbaros restiterant: tum ex naui *Sticht* de *Vtrecht* ter displosa tormenta fuerunt, vt hoc signo cæteri de captiuis omnibus restitutis commonefierent. Vespera ergò appellente inde resoluimus, vento cæcia versus Zephyroaustrum secundum *Maduræ* longitudinem procurrentes. Hoc tempore Gubernator *Iacob Martß Harlemensis* defunctus est: quem postero die ex naui exturbauimus.

Hollandi Arosbay soluunt.

Die 16. missa scapha Almirans vice Almirantem accersiuit, ad officiarios nouos illis succenturiandos, qui ante *Arosbay* occubuissent.

Die 17. & 18. Insulam *Cebeles* vidimus, à qua versus Euroaquilonem contendebamus.

Combayna.

Die 19. Sub auroram *Combaynam* Insulam, à *Cebeles* Insula 18. ferè milliaribus distantem conspeximus. Eodem die alia quoque *Bouton* Insula conspectui nostro oblata est, quæ à *Combayna* 8. milliaribus distabat.

Bouton.

Die 20. Insulam *Bouton* tenuimus. Hoc loco Almirans curatores & officiarios citauit, vt in sua naui comparerent, ad rerum quarundam deliberationem suscipiendam.

Die 21. Cum Insulam *Cebessam* legeremus, breuia quædam, in mappis non descripta, attigimus. In quæ etiam nocturno tempore haud dubiò impegissemus, nisi diuina clementia abstinuisset. Hæc ad bina milliaria excurrunt, recta ab ortu versus occasum. Quę ideo diligenter attendenda sunt, quod intra *Bouton* & *Cebessam* media interiaceant.

Die 22. imbribus & nimbis gliscentibus, intra septentrionem & ortum medium adegimus, versus *Amboynam*.

Die 24. Vice Almirans cum Almirante statuit, vt curator *Zeelandiæ* naui *Sticht* de *Vtrecht* imponeretur: huius verò curator illius vicissim locum tueretur. Eodem die in naui nostra puer quidam dysenteria obijt, cui nomen *Lieuen Roockeß* erat. Hunc vesperi Oceano dicauimus.

Die 28. Insulam quandam, *Booram* conspicati, manè ventum cum pluuiis validissimum habuimus, ita, vt legenda & stringenda vela essent. Eodem, ex malo nauis quidam in mare exturbatus, fune mordicus arrepto tam diu se cōtinuit, dum à nobis attrahi posset. Ex quo casu damni ne minimum quidem accepit, sed cum omnium admiratione illæsus per omnia seruatus est.

Blau Ins.

Die 26. & 27. Insulam *Blau* subiuimus, ad quam ventus seu aura leuis & placida perspirabat.

Die 28. Ad prætoriam nauem contendimus, vt inde concionatorem accerseremus: cum duo iuuenes remiges in nostra naui essent, qui de sacramento baptismatis doceri & informari adeoque baptizari vellent.

Martius.

Calend. Mart. ad *Blau* Insulam, versus Orientem Insulæ *Boeræ* sitam, tres alias minores Insulas conspicati sumus, quarum prima *Atypotty*, altera *Manyba*, tertia verò *Gyta* nuncupabantur. Hæ omnes ante *Amboynam* iacent.

Die 2. Terram Insulæ *Blau* præternauigauimus. Circa vesperam duæ

prauui

Praui ad Almirantem seu prætoriam annauigarunt, cuius scaphę assiduo succedebant. Vice Almirans itaque ad prætoriam scapham, quid illa nauis vellet, percontatum emisit. Quæ vt primum scapham nostram accurrentem vidit, magna festinatione ad littus se recepit. Nos itaque cursum incitatum in *Amboynam* tenuimus.

Die 3. sub auroram *Amboynæ* aditum, satis angustum attigimus. Cuius cum ostium teneremus, tam alta pellacia erat, vt fluctus impetu inde rursus aspelleremur. Circa meridiem tres *Praui* ad nauem nostram appulerunt, ex oppido quodam *Matel*, quod ad *Amboynæ* montosa situm est. Circa vesperam recta *Amboynæ* successimus, ad oppidum quoddam *Itou* seu *Iton* dictum considentes.

INSVLÆ AMBOYNÆ DESCRIPTIO, QVÆ EIVS NIMIRVM CONDITIO SITVSQVE sit. De incolarum itidem studijs & vita, & vestitus genere, & forma nauium.

AMBOYNA *Insula ad* Moluccanas *Insulas, à* Banta *versus Aquilozephyrum ad 24. circiter milliaria absita est. Hæc Garyophyllorum, aurantiorum, Limoniorum, Citriorum,* Coquos, Bonanas, *Cannarum saccharinarum, & fructuum similium feracißima est, quæ tam leuis ibi pretij sunt, vt pro nodo vno 80. aurantia receperimus.* (*Fertilitas Amboynæ.*) *Incolæ ingenij simplicis sunt,* Bantanis *&* Moluccanis *cæteris similiter amicti: victum ex Garyophyllis quærunt, quem valdè parcum & tenuem ferre didicerunt.* (*Incolarum studia.*) *Arma eorum sunt hastæ ligneæ ferro vnco præpilatæ, quas industriè adeo ad metam conceptam vibrare norunt, vt præfixum talerum quoque ferire queant. Clypeos etiam ferũt & acinaces, quibus in bello præcipuè valent. Qui eorum pauperiores sunt, manibus plerunque maiusculum cultrum gerunt, quo suas operas conficiunt. Placentæ genus quoddam ex oryza, saccharo & aridis amygdalis pinsunt, & in loca finitima diuendunt, aut iisdem res alias permutant. Oryzæ multum absumunt, ex quibus grandes panes conficiunt, primo aspectu saccharinis similes, quibus ad exedendas pultes vescuntur. Sui generis triremes habent, quibus haud parum insolentes sunt, quas incitatißimè proferre norunt. Hæ dracones ferè exprimunt.*

Nam prora caput Draconis refert: puppis caudæ similis est. Has suffixis quibusdam vexillis seu aplustribus exornant. Cuius rei specimen tum temporis vidimus, cum Amboynæ *appelleremus. Tunc etenim maris Almirans cum tribus instructissimis & ornatissimis triremibus, quas* Karkollen *nuncupant, ad nos venerat, quæ viris vndiquaque pulcherrime exornatis & armatis confertæ erant. Hi naues nostras vniuersas obeundo lustrantes, sui gaudij & admirationis varia signa edebant, tum cantillando & vasa cuprea feriendo, tum vero tympana oblongiuscula, sub axillis pressa, altera manu impulsando, ita vt ex peluibus & tympano harmonia non insuauis emergeret. Ipsi quoque sclaui in medio remigationis opere tam suauiter & concinne admodulabantur, vt singulari iucunditati cantio omnibus esset. In quauis istarum* Karkollen *tria tormenta deposita habebant, quæ omnia in honorem nostrum eiaculabantur. Quorum in gratiam nostra quoq; displodi iussum est. His ita exactis, anchoras fecimus, vniuersa nocte diligentes excubias agentes, quod ipsos quoq; idem in littore factitare peruidissemus. Nam & illibi perpetuo aliqui comparebant, & discretis locis aliquot ignes late effulgescebant.*

Gaudium incolarũ de Hollandorum aduentu.

Posteà Almirans dictus ad nos reuersus, quo animo & fine, & quid petitum venissemus, rogauit. Cui, cum nos commerciorum gratia aduentasse respondissemus, & hunc in finem merces quasdam allatas ostendissemus, responso acquiescens in terram nos egredi iussit, vt nobiscum commodius cõtrahere ipse posset.

Insequente itaque die vice Almirans scapha egressus, & ab ipsis familiariter salutatus, porroque in tentorium quoddam, ex velis infra arbores extructum deductus est. Ibi post varia colloquia nostri percontati sunt, an vecturam plenam ibi nancisci liceret.

Die 4. sub auroram, fructus plurimi ad naues nostras allati ad permutationem sunt, vt aurantia, limonia, citria, *Coquos*, *Bonanas*, & similes, qui omnes pretio redimebantur vilissimo. Nam pro vno cochleari stanneo tantum fructuum refusum nobis est, vt recondendorum omnium sufficiens locus non esset. Panes quoque suos aliquammultos ex amygdalis

& sac-

& saccharo coctos, adeoque contra alui profluuium dysenteriam valdè vtiles, aduehebant, vel pretio soluto emendos, vel mercibus alijs permutandos. Vesperi versus ortum nonnihil promouimus, ad stationem nauibus commodiorem parandam. Primò enim fundum limosum & putridum orgiarum 36. habueramus. Posteà verò in arenoso solo orgijs 50. anchoras fecimus.

Die 5. maris Almirans ad nos appulit, & naues nostras lustrauit. Quibus visis, non saltem ipsam nauium molem, & earum valida tormenta oppido admiratus est, verùm etiam opulentum illum mercium variarum apparatum cum stupore quodam dispexit. Tractandarum bombardarū non leuem notitiam habebat, adeoque illis visis comprimis oblectari videbatur.

Die 6. sub diei exortum, vice Almirans cum officiarijs ternis alijs in terrā egressus est, vt cum Gubernatore colloqueretur, & ex eo de commerciorum futuro statu percontaretur. In terram egressis cum regionis primates obuiassent, more suo magnam illis reuerentiam exhibuerunt, & de aduentu eorum se oppido gaudere innuerunt: addentes, pro binis nauibus onerādis mercium iam satis in promptu esse: quo nuncio nostros suauiter afficiebant. Almirantem deinde aliquo in vmbram seduxerunt, vbi mutuis colloquijs tres ferè horas detriuerunt. A meridie vice Almirans ad naues reuersus, Regis de *Ternate* fratrem secum adduxit multis nobilibus stipatum, qui naues nostras spectatum omnes veniebant. Circa vesperam in discedentium honorem quinque maiora tormenta displosa sunt, quorum duo pro ipsorum petitu globulis ferreis onerata fuerant.

Vice Almirans probè accipitur.

Die 7. fructuum multa varietas ad permutandum nauibus aduecta est.

Die 8. manè, præfectus inferior in terram egressus cum gubernatore loci tractauit de domo quadam, mercibus nostris exponendis idonea, vt minore nobis negotio contrahere liceret. Cui petitioni is facilè annuit.

Hollandi exponēdis suis mercibus domū impetrant.

Die 9. officiarij omnes, & curatores nautæque apud Almirantem conuenerunt, vt deliberarent, quænam naues ex omnibus porrò vela facere deberent. Nam pro omnibus onerandis ibi non sufficere merces, iam cognitum erat. Eodem die, tignarij in terram euecti sunt, vt domum nobis cōcessam sarcirent, ad negotiationes commodius agitandas.

Die 10. in naui *Geldria* iudicia habita sunt. Eodem fructus quoque plurimi nauibus allati sunt. Nostrum tamen pars maxima in instauranda domo occupabatur.

Postquam igitur, vt iam dictum est, pro vniuersis quatuor nauibus mercium sufficiens copia hic non esset: deliberatione rei habita consultum visum fuit, vt illarum duæ *Zeelandia* & *Geldria* in *Bantam* porrò procurrerent. Sic itaque illic *Amboyna* discedentes, cæteras deseruerunt, quæ ibidem duorum mensium spatio posteà commoratæ sunt. Quibus nos adeò relictis istarum duarum historiam pertexemus, quæ in *Bantam*, vbi postmodum opulentissimè oneratæ sunt, vela fecerunt. Quam historiam vbi finiuerimus, ad duas alteras, nempe Amsterdam, cuius patronus *Claes Ians Melcknap* erat: & *Sticht* de *Vtrecht*, cuius patronus *Ians Martß* erat, redibimus, commemoraturi, quid ipsis acciderit, postquam 8. Maij *Amboyna* ad *Moluccanas* Insulas soluissent. Sic opera nostra curabitur, vt

Diuiduntur 4. naues Hollandica.

octonarum omnium nauium deſcriptionem plenam & ſufficientem lector habeat.

Die 11. deſertis binis nauibus, ſoluimus, & curſum in *Bandam* recta tenuimus. Aliquouſque cum progreſſi eſſemus, & poſcente re anchoras iactaſſemus, vela promoturi *Zeelandiam* loco emouere non potuimus, quod anchora eius renitentior eſſet, quam vt attrahi & leuari poſſet. Nam opinio erat, illius funem ſaxo alicui inferius ita implicari, vt expediri non poſſet. Totam ergò noctem ibidem conſidendum fuit, dum vento nauem concutiente & diſiectante funis extricaretur.

Die 12. vnà procedentes, haud multum promouimus, quod mare tranquillum eſſet.

Die 13. circa meridiem *Zeelandia* in vado *Ceru* infra Inſulam *Ielau* iterum in fundo conſedit: quo loco fluctus tam præceps & violentus erat, vt nauem in breuia, Inſulæ dictæ obuerſa, ſecum vna abriperet. Diuinitus tamen immiſſus ventus eandem illinc percommodè iterum auulſit. A meridie duæ *Prauui* ad nos currebant, recenſentes, ſub Inſula *Noeſau*, in tranſitu ſeu aditu *Cerau* ad *Amboynæ* orientem, Luſitanicam vnam nauem morari: & eius Inſulæ incolas anthropophagos eſſe.

Die 14. pellacia aliquandiu continuante, circa veſperam Aquilozephyrus coortus eſt: cum quo verſus auſtroeurum obliquabamus. Eadem adhuc veſpera *Bantam* Inſulam prouidimus. Ipſa nocte iuxta Inſulam quandam *Poel Setton* nauigauimus, quæ à Banta aquilozephyrum ſpectat, milliaribus circiter quinque inde diſtans. Hæc inſula à nemine inhabitatur, nec à quoquā adiri poteſt, ſicut à ductore noſtro comperimus. Inſula hæc ipſa paſſim omnibus magno terrori eſt, quam ab ipſo cacodæmone habitari commemorant. Ad hanc enim ſi peruenere nauigantes, omni niſu & labore eam quam citiſſimè tranſilire ſtudent. Ipſe quoque ductor noſter cum regionem illam adijſſet, miram vultus figuram oſtendens, arrepta nauali pertica in proram ſe ſtatuit, & eam ſubinde emittendo ad ſe retraxit, non ſecus ac nauem vnà ſecum attrahi putaret. Hoc modo nauis curſum citari perſuaſum habebat. Tandem elaſſatus perticam iuxta ſe depoſuit, quam illi præripere nemini licebat, prius quam locum iſtum permiſiſſemus. Vbi, cum tempeſtas nonnihil placidior eſſet, in naui horſum vorſum ambulans, ſibilum ore clarum edidit, illo quaſi cacodæmoni illuſurus, quod naui nocere non potuiſſet. Ex quibus conijciebamus, locum illum tranſmittentibus omnibus valdè formidoloſum exiſtere.

Poel Setto, deſerta & malo genio habitata.

Die 15. iterum aliam Inſulam à Banta ad auſtrozephyrum ſeſquialtero milliari abſitam, & *Pollevuay* vocatam, prouidimus. Cui vicina & alia *Polleruijn* comparebat, interuallo ſemi milliaris à ſe inuicem diſtantes. Ex *Polleruyno* circa meridiem ſcapha ad nos venit, viris ingenioſis, &, vt videbatur, valdè ſedatis acta. Horum veſtitus ex panno goſſypino, corpori applicato erat. Arma eorum haſtæ ſunt, manibus emitti ſolitæ. Veſperi ad flumen *Bantæ* anchoras extorſimus. Cum verò venti pacati eſſent, *Zeelandia* promoueri non potuit, vt flumen attingeret. Eodem tempore, qui ſcaphis ſuis ad nos appellebant, commemorabant nobis, Luſitanos quoſdam binas ibi naues dereliquiſſe, nec trium menſium ſpatio hactenus ad eas redijſſe. Hi probandas quoque nuces aliquot myriſticas cum mace nobis offerebant, vt & nonnihil Garyophyllorum, addentes, ſi placeret, pro noſtris nauibus onerandis abundè ſatis mercium iam ſufficere.

Hollandi Bantam veniunt.

Die 16. circa meridiem *Sabander* ad nos appulit, vice Almirantem in colloqui.

loquium vocans. Posteà & *Melcknap* ad nos veniebat, 14. orgiarum fundum arenoſum occupans.

Die 17. *Sabander* alius, ex oppido quodam *Ortattan*, ad nos commeauit. Cui cum honoraria quædam obtuliſſemus, eadem detrectauit, & poſteri diei reditum nobis ſtipulatus eſt.

Die 18. *Sabander* denuo acceſſit, cum quo tractatum eſt, vt liceret nobis publica commercia tum emendo tum vendendo agitare. Vectigalis verò penſum, *Baren* quatuor macis ſtatuebantur. Hic cum promiſiſſet, domum negotiationi noſtræ aptam locare, ſub veſperam ad terram rediit; ad cuius abitum decem tormenta grandiora exonerata ſunt.

Die 19. nauis noſtræ præfectus inferior cum *Zeelandiæ* prefecto in terram egreſſi, tignarios aliquot ſecum euexerunt, qui domum adornarent & componerent, vt commercia noſtra expeditiora eſſent.

Hollandi in Banta domum parant.

Die 20. Magnus Turca ex *Banta* nos acceſſit. Hic cum vice Almirante locutus, ſatis mercium pro onerandis binis nauibus adeſſe indicauit.

Turca, in Banta habitans.

Die 23. Ex oppido *Ortattan* bona prima allata ſunt.

Die 24. Venditioni & emptioni primam operam locauimus.

Die 25. Vice Almirans in latus *Bantæ* alterum ſeceſſit, conducturus & illi bi domum, vt commercia noſtra ſic felicius procederent. Nam ibi appulſus nauium crebrior erat, quod è latere illo Iauani habitarent, qui quotannis eò cum negotiationibus maximis adeunt.

Die 27. Bona ex oppido *Nera* in altero latere appulerunt.

Die 28. Nauis ingerendis mercibus aptas & idoneas fecimus. Eodem die magnam quantitatem myriſticarum nucum & macis accepimus.

Die 29. & 30. vendendo & emendo valdè occupati fuimus.

Die 31. Prima bona, nempe nuces muſcatas, nauibus intulimus.

Dies 1. 2. & 3. Aprilis, commercijs toti feruebant.

Aprilis.

Die 4. Litteræ Almirantis ad nos ex *Amboyna* allatæ ſunt, nunciantes, bona ſe pauca adhuc comparaſſe, quod incolæ cum Luſitanis belligerarentur.

Die 5. Qui ex *Nera* erant, noſtra nobis pondera ſurripuerunt, & commercia porrò intermittere mandarunt. Sic ergò nihil contrahere nobis licebat, dum cum nobilibus eius loci prius nobis conuentum eſſet. Nam & hi quid lucri à nobis expectabant. Clauſis itaque tabernis tantiſper feriandum fuit.

Die 6. Bona quedam naui illata ſunt, que ex *Ortattan* comparauimus. Illa autem nuces myriſticæ erant.

Die 7. Curator *Seelandiæ* nauis ad oppidum *Nera* contendit, vt cum nobilibus loci contraheret. Cum illis ergò pro 60. libris macis, honorarij loco offerendis conuentum eſt. A qua conuentione nobis noſtra pondera reddita, & emendi liberè vendendique poteſtas denuo facta eſt. Sic ergò merces noſtras quam maximo nobis pretio vendere licebat.

Die 8. Bonis ſeu mercibus noſtris in terram efferendis valdè occupati fuimus.

Die 14. ſcapha maior cum 41. viris *Amboynam* emiſſa eſt, vt plenè de ſtatu Almirantis ſciſcitaretur.

Die 26. eadem rediens ſignificauit, Almirantem nondum vltra 5. onera Garyophyllorum accepiſſe. Spem tamen eſſe, breui plura illi communicatum iri.

Die 28. & 29. In mercibus efferendis iterum valdè laborauimus. A quo cum *Iauanis* contraximus de mace, myriſticis, Garyophyllis; *Baer* macis vnum pro 60. Regalib. octonorum, *Baer* Garyophyllorum pro 45. *Baer* autem myriſticarum pro 6. Regalib. octonorum mercantes. Eſt autem *Baer* pondo genus,

Quo pretio aromata veneant.
Baer quale genus ponderis.

libras *Bantanas* 100. continens. *Bantana* autem libra quinque libras Hollandicas cum quadrante constituit. Sed hoc pretium diu non stabat: cum omnes id augere & intendere quotidie meditarentur. Hoc integro itaque mense in nostris exponendis mercibus valdè seduli fuimus, quas pro myristicis, mace, & garyophyllis permutaremus.

Nam bona nostra omnibus grata erant, atque adeò auide ab incolis emebantur, vt admetiendarum illarum nobis ferè tempus deficeret. Nam pro ijs etiam integro die tantum aromatum recipiebamus, quantum duabus lancibus ponderare possemus: adeo vt vnico persæpè die bonorum integrum onus, nonnunquam duo colligeremus: quæ omnia minoribus lancibus metiri cogebamur.

Maius. A. Calend. Maij, ad mensis diem vsque nouissimum onerandis nauibus continenter occupabamur.

Die 8. in *Zeelandiam* nauem serpens vastus irrepsit, cuius longitudo 11. pedum erat. Hic in eadem mactatus, & esitatus est.

Iunius. Die 5. Iunij, *Labbetackenses*, cum 4. triremibus ad *Neram* oppidum appulerunt, & velitari pugna cum eiusdem conflixerunt incolis, qua aliquot cæsi, multi vulnerati fuerunt. Duo hæc oppida vnius horæ itinere à se inuicem distant, quorum habitatores perpetuis inimicitijs æstuant, vt nullum lacessendi hostis commodum tempus facilè negligant. In syluis & iuxta littora diligentes excubias agunt, vbi hostium impressionem suspectam habent. Arma gerunt, clypeos 4. pedes longos, & acinaces grauiores, quorum manubrium stannea lamina inductum est.

Velitatio duorum oppidorũ.

His ad sui defensionem expeditissime vti norunt. Sclopetis quoque & æneis tormentulis abundant, quæ in nauibus & suis vrbibus potissimum vsurpant, ad arcendum hostem. Ad conflictum abituri, quilibet binas quoque hastas ex denso & solidissimo ligno fabrefactas, vnum cum dimidio fere filum æquantes gestant, quas tanto robore & certitudine vibrare norunt, vt virum ijs coniectis totum traijciant. Hastis his excussis, tum arreptis peltis & acinacibus pugnam continuant; nonnunquam sclopetis, sed rarius, vtuntur. Galeis insigniter gaudent, rati se iam per omnia tutos, si ijs intecti sint. Eodem die Almirans quoq; in terram egressus erat, cum conflictum fecissent.

Die 17. *Neræ* habitatores, vt & incolæ *Lontoer* & *Pollerbay* suis triremibus in Insulam quandam *Wayter* dictam traijcientes, homines plurimos obtruncarunt; quorum capita deinde in probrum & contumeliam *Labbetackensium* suis nauibus suffigentes, *Neram* posteà redierunt; victoria parta valdè feroculi. Nam nudis suis acinacibus, humano sanguine adhuc stillantibus, per plateas publicas spectandos se prębebant. Cæsorum tamen capita postmodum pannis gossypinis diligenter inuoluta sepeliuerunt.

Die 29. *Zeelandia* nauis onus mercium nouissimum accepit. Hoc ipso die in firmanda domo, quam Almirans pro ijs, qui illic mansuri erant, instaurari curauerat, studiosè & sedulo laboratum est.

Iulius. Calend. Iulij, *Geldriæ* nauis bona nouissima accepta sunt.

Die 2. vice Almirans ad terram contendit, vt de necessarijs cum *Sabandro* & nobilibus tractaret, & discessionis veniã impetraret. Quos vna opera quoq; obsecrauit, vt mansuros ibi nostros socios rebus omnibus iuuarent. Quod cum illi se facturos recepissent, vice Almirans *Sabandro* & nobilibus aliquibus muneribus affectis cum pace discessit. Circa meridiem ergò illinc soluturi anchoras leuauimus. Quas tamen, cum exitus nullam occasionem videremus, breui iterum iactare cogebamur.

Vice Almirans Sabandrum & nobiles honorarijs donat.

DESCRI-

DESCRIPTIO INSVLÆ BANTÆ, QVÆ A LINEA SVB AVSTRI 4. GRADIBVS SITA est. De incolarum vestitu, moribus & ritubus: de bellis itidem, inter Insulanos crebro committi solitis.

INSVLA Banta, *ab* Amboyna *Insula 24. ferè milliaribus distans aromatum nobilissimorum, vt macis & myristicarum feracissima est. Hæc in tres diuisa partes est, quarum omnium ambitus milliarium quinque putatur. In his primaria vrbs* Nera *est. Insula hæc* Moluccarum *omnium propter nuces myristicas, quas abundanter fert, præstantissima est, adeò vt* Iauæ *incolæ omnes ijs emendis vendendisque magna commercia agant. Idem &* Malaccani & Chinenses, *cæterique his finitimi faciunt, qui bona sua eo conuehunt, & eorum gratia mensibus ferè tribus morari solent. His aut venditis aut permutatis,* Ionckis *suis domum redeunt. Eo ergo, cum primo veniunt, communi pecunia fœminam sibi quandam mercantur, cuius opera in coquendis cibis vtantur. Quam postea, confectis negotiationibus, liberam abituri dimittunt, vsque dum sequenti anno reuertantur.*

Banta Insularũ nobilissima.

Incolæ plerique ethnici sunt, fidem Mahumetanam professi: in qua valde religiosos se præstant, adeo, vt ad excubias nunquam abeant, quin prius in Templis, quæ patria lingua Musquitas *vocant, precationes fecerint. Templum quinetiam nunquam nisi pedibus lotis ingrediuntur. Nam ante* Musquitam *vasa magna plerunque deposita sunt, quæ ad se mundandos & abluendos aqua complent. Ita loti templum demum ingrediuntur, & precantes tam alte clamant & vociferantur, vt sonitus vltra 20. ædes proferatur. Verba autem precaria, quæ bis vel ter iterant, hæc sunt:* Stofferolla, Stofferolla; Ascehad an la, Ascehad an la; Ylla, Ascehad an la, Yll lolla, Yll lolla, Mahumed die rossulla: *quæ verba nouissima si pronunciant, tum manus per faciem ducunt, quo gestu singularis deuotio latere creditur. Precatiunculas quoque alias*

Incolæ Mahumetistæ.

Bantanorum preces.

sed

sed tam submiſſe dicunt, vt vix labra motare videantur. Hoc miris ritibus exequuntur, tali ferè forma. Stoream ſupra terram extendunt: in qua ſtantes, bis terue in cœlum oculos attollunt. Hoc præſtito, in genua prouoluuntur, caput bis terue ad terram inclinantes. Id indies crebro faciunt, tum domi, tum foris in plateis publicis. conciliabula in templis frequentia inſtituunt, in quibus, quolibet ſuas dapes aut epulas conferente, conuiuantur: quod ipſum in ſyluis quoque nonnunquam inſtituunt, in quibus centum circiter homines plerunque conueniunt & vna epulantur. Hæc tum ferè temporis agunt, cum de communi patriæ commodo deliberaturi ſunt. Nam in hac vna Inſula ſex vel ſeptem oppida ſunt, quæ perpetuo mutuis odijs & inimicitijs diſſident: quorum primarium Nera *eſt, quæ infeſtiores hoſtes* Labbetackenſes, Comberos, & VVaeyeranos *habet. Huic tamen econtra amicitia iunctum eſt, oppidum* Lontoor: *ex Inſulæ latere altero poſitum, vt & duæ paruæ aliæ Inſulæ dimidio milliari à* Banta *ſitæ, quarum vna* Polleruijn, *altera* Poelvuay *nominatur. Hæ amicæ & tutelares* Neræ *ſunt. Quoties ergo iſti pugnaturi ſunt, tum nauibus ſuis in* Neram *tendunt, vt ibi de rebus agendis decernant. Illic* Bantæ *incolæ conuiuium apparant, & ad epulas promiſcuè omnes compellunt, quas in vijs publicis miniſtrant. In quibus cum ex ordine conſederint, tum menſæ loco folij cuiuſdam fragmentum cuilibet porrigitur, ex* Bonanas *arbore auulſum. Deinde fruſtum panis, quem* Sago *vocant, ſingulis proponitur. Ab hoc patella, itidem ex arboris cuiuſdam folio facta, præbetur, in quam oryzam coctam, & modico iuſculi carnei perfuſam indunt. Hanc pecorum more ita auide vorant, vt plenis manipulis eam ori iniiciant. Interea dum hæc fiunt, nobiles cum ſuis armis conſurgentes, quaſi ſaltitantes mutuo pugillatu digladiantur: qui ad tympani impulſi ſonitum & crepitum peluium motus decores edunt & apprimè compoſitos. His geſticulationibus vbi laſſi facti ſunt, tum arma abijciunt, & ſucceſſores ſimiles admittunt. Hæc durant & continuantur, dum populus ſatur ſit.*

Bantanorum conuenticula.

Neranorum & Labbetackenſium diſcordia.

Conuiuium publicum bellicum.

Quas

Quas vero inimicitias iam à longo tempore inuicem fouent, istæ hoc principium habuerunt. Oppidi Labbetackæ, *à* Nera *spatio milliaris vnius absiti, habitatores, ante complures annos in ditione & territorio* Neræ *arbores quasdam deiecerant.* Nera *verò, quæ ciuitas primaria est, huic iniuriæ ferendæ non erat. Itaque res in bellum abijt: quod inter eos vel hodie recentissimum adeo est, vt se non mitius ac canes occidant lanientque, quotiescunque alter alterius victor esse potest: sicut horum conflictuum nosmet haud paucos conspeximus. Noctu tum in vrbibus, tum in syluis diligenter excubant: & mutuis inclamationibus sese inuicem excitant, contraque somnum tuentur; congressuri vero triremes ingrediuntur, quas tanta velocitate promouere norunt, vt vento agi validissimo videantur. Hæ* Caracoræ *dicuntur, ex tenui ligno pleræque conditæ, & funiculis colligatæ. Intus continaculis ligneis vniuntur, vt asseres probè sibi inuicem respondeant. Ad rimas autem claudendas non, vt nos, picem afferunt, verum cortices nucum Indicarum, quos* Clappus *appellant, malleis tundunt, & in cannabis formam comminuunt, quæ filamenta deinde fissuris indunt, & calce, quam ita industrie parare norunt, vt vi aquæ non abradatur, superius oblinunt. Ex his nauibus præliari commodissime possunt: quibus duo quoque plerunque ænea tormenta ferunt vehuntque, quæ satis industrie tractare possunt.*

Causa bellorum mutuorum.

Nauium rimæ calce oblinuntur.

Sed & sclopeta pugnaturi minora habent: vt & clypeos, acinaces grandiores Padang *dictos, quibus vti expeditissimè didicerunt. Nam artificiosè illis tractandis à pueris assuescunt. Præterea hastis quoque ex durissimo ligno factis vtuntur, quas ad præsumptum scopum rectissimè impellere norunt. Armorum quoque genus aliud habent, vncum nimirum nauali similem, cui perticam inserunt. Huic vinculum angustum connexum est.*

In prælio ergò si cominus depugnatur, tum in aduersariorum corpora huiusmodi vncos extorquēt seu eiaculantur,

& ad se eosdem valdè retrahunt. Insuper & galeas habent, quibus bellum inituri capita contegunt. Illarum summitati cristæ loco auem paradisi imponunt. Sic muniti iam se extra omne periculum statuunt. Nobilium quidam lamineis quoq; thoracibus induti visuntur, quibus se aduersus omnia vulnera tutos arbitrantur. Illos Korselet *vocant.*

Quoties in pugnam cum suis triremibus exeunt, tum crepitus, strepitus, clamor clangorq; tam hominum quam peluium horrendus obauditur, non secus ac vniuersi furerēt aut insanirent. Nobiles, qui in tabulis supremis stant, saltus miros edunt: quorum qui expeditiores præstat, nobilior censetur. Latera nauium circuitibus seu scamnis ex alga seu arundinibus cincta & suffulta sunt, quæ ipsam fere aquam attingunt. In his Sclaui *seu mancipia consident, naues batillis magno strepitu incitatis promouentes, quas operas cantiunculis additis leniunt. His interdum tympanistæ aßident, & qui pulsare peluessolent. In bellis faciendis valdè prudentes sunt: sicut multoties vidimus. Nā postquam* Labbetackenses *aliquando cū 4. triremibus terrestri pugna apud* Neram *concernerent, qua multi occidissent, & plures vulnerati essent: re à* Neranis *indignè lata, mane illico sequenti cum 5. triremibus Insulam quandam paruam* VVayger *inuaserunt, quorum incolæ prægressa nocte in ciuitate* Labbetacka, *sibi confœderata excubias egerant. In terram itaque egreßi* Nerani, *Insulanos omnes, quotquot corripuerunt, interfecerunt, & capita eorum secum in* Neram *attulerunt, pro singulari ornamento suis triremibus affixa. Fœminas etiā aliquas secum captiuas abduxerunt, quas pro mancipiis Sabander asseruabat. Illarum vnam adacto acinace mediam dissecuerunt: ex quo nobis concludēdum erat; gentem eam valde barbaram & tyrannicam esse, quæ homines non secus ac bruta tractaret. A vicinorum suorum ergo laniena reuersi, diebus 4. vel 5. districtis & cruentis suis acinacibus ferocientes per omnem ciuitatem se spectandos obtulerunt, in ignominiam cæsorum acuendam. Nihilominus capita hostium solenniter & honeste contumularunt, hoc fere ritu. Ex triremibus reducibus egreßi capita*

Vindictæ auidi Nerani.

vniuer-

vniuersa in Sabandri domum comportarunt; & eadem sub magna arbore, infra quam oblongus lapis erat, ex ordine deposuerunt; vt quiuis spectatorum videret, quid & quantum virtute sua bellica confecissent. Ex hoc lapide postquam capita spectatoribus horæ spatio exhibita fuissent, eadem postea gossypinis pannis inuoluta, & patinæ imposita, sic terræ mandata fuerunt, suffitibus suauibus ex thure succensis, qui apud ipsos crebri vsus sunt. Propinquorum apud eos si quis moritur, tum fœminæ clamorem acutissimum & vehementissimum edunt, quo reuocare & defunctum excitare conantur, quod his oculis sæpè fieri vidimus. Mortuo vero non surgente, aut reuiuiscente, patrio more conuiuium lautum parant, ad quod omnes defuncti amicos, & qui sepeliendo comites iuerunt, conuocantur. Sepulturæ eorum eodem fere modo, quo apud nos fiunt. Cadauer veste gossypina candida integunt, & illud humeris susceptum ad sepulchrum ferunt. Funus primo viri, deinde fœminæ sequuntur. Quod si sepultum est, tum thuribulum toto die & nocte pariter accensum ibi fumigat. Nocte vero lampadem etiam sub tuguriolo, sepulchro superinstructo, accensam seruant. Porro verò tum mane tum vesperi nobiles pariter & ignobiles aduentantes, supra tumulum preculas faciunt, quas longo tempore continuant.

Ritus sepeliendorum mortuorum.

Hi, cur id facerent, à nobis rogati, vicißim quæsiuerunt, an nostrorum aliquo mortuo, nos quoque non idem factitaremus. Quod negantibus, & vicißim quærentibus, quidnam precarentur, responderunt, hoc se orare, vt mortuus nunquam resurgat.

Crebra ludicra, pila mittenda habent. Id exercitium hoc pacto instituunt. In orbem seu circulum se statuunt. Huius medium vnus solus tenet. Pila postmodum in medium coniecta, ab vno emittitur, ab alio recipitur. Quod omne pedibus præstant, quibus pilam tam alte proiiciunt, vt vix manibus id fieri posse videatur. Pilæ siquidem globi rotunditatem habent, ex arundine Hispanica varie intorta concinnatæ. Porrò à pila qui aberrat, nec pede eam proycit,

Pila ludus.

hic alte sibilatur & exploditur. Hic fere consuetus mittẽdæ pilæ modus est. Quidam eam subsilientes quoque impellunt. Alij turbinis more se rotant, & tamen à pila non aberrant.

Valdè senes in Banta.

Ætate ibidem quoque grandes homines visuntur, pro annorũ ratione & corpore & animo satis vegeti. Quosdam enim 130. annos natos illic vidimus. Fructibus sibi natiuis viuunt. Fœminæ operas conficiunt: viri otiantur, & in plateis inambulant. Fœminæ verò cum viris raro egrediuntur, sed domi plerunque latent, & rem curant domesticam, nuces scilicet myristicas siccando & excorticando, quas operas præcipuas faciunt.

Hollandi Banta soluunt.

Die 4. Iulij leuatis anchoris *Bantâ* soluimus, vtriusque nauis tormenta elidendo: quæ res incolis magnæ delectationi erat. Circa meridiem *Bantam* à tergo habuimus, & hinc intra Aquilozephyrum versus *Amboynam* secundo vento impulimus.

Noeselau incolæ hominiuori.

Die 5. sub auroram Insulam *Noeselau* conspeximus, cuius incolæ anthropophagi sunt. Hæc in vado iuxta *Ceru* sita est: à qua nos fluctus violentius longius aspulerat tamen, quam vt viam rectam teneremus. Annisi itaque sumus angulum *Amboynæ* occidentalem assequi. Sed & hoc propositum nostrum ventus aduersus interturbauit. Vbi, cum vna & nimbi, & turbines, & fulgetra inualescerent, vela stringere coacti sumus.

Die 6. ante angulum occidentalem *Amboynæ* bis tormentum exonerauimus, quibus signis curator & patronus *Seelandiæ* nauis ad nos accedendos inuitarentur. Qui, cum deliberatione habita vota collegissent, consultius rati sunt fore, vt naues versus *Iauam* deflecteremus, cùm ad Almirantem in *Amboynam* peruadere impossibile esset. Cursum ergo versus austrozephyrum contendimus.

Die 7. 8. 9. bona & commoda vsi tempestate incæpta via perreximus.

Die 10. cursu nonnihil declinato, versus occidentem propius agentes, Insulam *Cebesse* prouidimus, in terras 7. vel 8. diuisam, ex qua littus porrectissimum in mare excurrebat, miliaria circiter 6. vel 7. longum. eodem ergo loco nocte ingruente subsistendum fuerat.

Die 11. versus Insulam *Bouton* properauimus, circa meridiem altitudinẽ loci captantes, in ipsa *Bouton* media. 6. gradus numeramus.

Die 12. sub auroram *Combaynam* Insulam transmisimus. A meridie collectis velis quieuimus, vt postero die maturius pergere, & ante solis occasum vadum *Celebes*, valdè periculosum, tenere possemus.

Die 14. circa vesperam vadum illud assecuti, fluctus incitationem violentam quidem, sed pro nobis tamen facientem experti sumus.

Die 15 & 16. feliciter promouentes, circa meridiem duas paruas Insulas conspeximus: quarum vna euronotum, altera austrozephyrum spectabat.

Die 17. altitudinem 7. graduum quadrante vno minus habuimus. Circa meridiem fines *Maduræ* orientales conspicati sumus.

Die 18. ad vesperam infra ciuitatem *Arosbay* nauigabamus, eo fere loco, vbi cæde naufragioque socios nostros perdideramus.

Die

Die 19. E regione terræ *Tuban* & *Sydaye* nauigauimus, cursum nostrum intra septentrionem & occasum versus altam terram Insulæ *Iapan* intorquentes.

Die 20. terram illam vidimus. Sub vesperam ex nostris in naui *Reynier Reyniertß* de *Schelling* obijt.

Die 21. Terram *Iapan* subintrauimus.

Die 25. cursum crebro variauimus, cum vbi essemus, non certè constaret. Sub vesperam Insulam *Iacketram* conspicati, noctu anchoris defixi quieuimus.

Die 26. procedentes sinum orientalem ad *Iacketram* vidimus, circa meridiem ante *Iacketram* anchoras misimus.

Die 27. scapha in terram, ad cibos & commeatum necessaria paranda, emissa est.

Die 28. & 29. in annona, tum oryzæ, tum gallinarum, *Coquos* & similium paranda insumpti sunt. Rex eius loci vice Almiranti nostro bubalum dono misit.

Hollandi bubalo donantur.

Die 30. scapha ad emendam oryzam iterum emissa est. Nam duæ *Ioncki*, oryza referti ibi magno nostro commodo appulerant.

Dies 1. 2. 3. Augusti, annona paranda omnes insumpti sunt. Iisdem ex *Banta* scapha ad nos appulit, emissa à *Zeelandicis* nauibus, ibidem morantibus, nempe *Monte longo*, & *Sole Paruo*. Per hanc nobis nunciatum est, quod iam mensibus quatuor cum dimidio ibidem consedissent, fructus nouos expectantes.

Augustus.

Die 4. vice Almirans cum *Montis longi* mercatoribus in terram egressus est, ad regem loci salutandum. Scapha verò dicta circa vesperam ad *Bantam* iterum procurrit.

Die 5. cibi parandi causa iterum emissi sunt.

Die 6. *Iacketra* soluimus, ad naues nostras recenti aqua reficiendas. Circa meridiem loco commodo anchoras misimus, & postero die noctuq; in aqua portanda anxiè desudauimus.

Die 8. hinc soluentes in *Bantam* contendimus. Sub noctem à *Banta* 4. ferè milliaribus anchoras fecimus.

Die 9. sub horam decimam perreximus, & vesperi infra *Bantam* consedimus: vbi nos mercatores & nautæ prædictarum nauium conuenerunt, & nauium suarum rationem explicuerunt, recensentes, in nauibus suis viros ad 36. mortuos esse: vt cogendis illis & promouendis iam non sufficerent.

Die 10. præfectus inferior egressus est, vt porcellanas & similia pararet.

Die 14. circa meridiem Gubernator in *Bantam* cum 400. viris ad nos venit, naues nostras spectaturus. Hic singulariter nos honorabat, & vice Almirantem, vt secum in terram egrederetur, officiosè inuitabat.

Die 19. sub auroram à *Bantam* soluentes, ingenti tempestate, nimbis permixta obruti sumus. Hæc vnius horæ erat.

Die 20. Littus ad *Iauam* præternauigauimus, cursum perpetuo intra austrozephyrum agentes. Hoc die aquę dispertiendæ ratio inita est, vt cuilibet indies eius mensura vna, & vini cyathus vnus ministraretur. Vinum autem hoc ex lauanico *Arack* erat, quod barbari illi ex oryza confecerant. Id forte & validum est.

Die 22. circa meridiem nimbi frequentissimi, cum fulgetris & crebris tonitrubus inualescebant, ita, vt vela colligere cogeremur. Hæc tempestas duarum ferè horarum erat.

Die 23. Tempestas commodior facta est. Cursui ergò insistentes primo

vento euroaustro feliciter promouimus. Circa meridiem in naui nostra tignarius, *Pieter Pauvvelß Harlemensis* obijt: qui defunctorum tertius erat in reditu.

Die 24. iterum sæua tempestas oborta est, quæ ad diem vsque 31. huius mensis perdurauit. Quo exacto, tranquillior redijt.

September. Cal. Septembr. altitudinem graduum 15. minus ½. obseruauimus. Circa meridiem scapham nostram ad accersendum nauis *Zeelandiæ* gubernatorem emisimus, vt coniunctis consilijs deliberaretur, quid porrò facto opus, & quæ meta deinceps tenenda esset. Sententia ergo præualuit hæc, versus zephyroaustrum annitendum esse; dum gradus teneretur 20. quod fluctibus aduersantibus in austrum assiduo deturbaremur.

Die 8. altitudinem captantes, gradus 20. inuenimus. A meridie nautam quendam, qui ex dysenteria obierat, eiecimus. Nomen huius erat *Daniel Kogher Hamburgensis.*

Die 10. altitudinem 21 grad. 14. minut. tenentes, intra medium austrum & aquilonem pertendimus.

Die 14. propter obortam sæuam tempestatem vela strinximus.

Die 15. passis velis intra occasum & septentrionem direximus vento dubio inconstantique: quo loco nos sub Tropico capricorni versari opinabamur. *Tropicus capricorni.*

Die 20. altitudinem 26. grad. & 15. minut. habuimus. Porrò ergo leni vento pergentes nos à *S. Laurentij* Insula milliaribus 150. abesse credideramus.

Die 24. ex Septentriozephyro aduersa tempestas increbuit.

Die 26 placidior ea facta est. Gradum hic 29. & minut. 15. tenebamus.

Die 30. gradus 28½. habuimus. Vento ergo occidentali, intra Aquilonem impulimus. Ibi nos à *Cabo de Roman* 100. milliaribus abesse opinabamur.

October. Cal. Octobr. ventum secundum nacti, circa vesperam intra meridiem & occasum promouimus.

Die 5. 30½. gradus obseruauimus. Hinc vento austrino in occasum obliquauimus.

Die 12. tempestate aduersa iterum coorta, vela strinximus.

Die 14. altitudinē grad. 34. min. 20. captauimus. Eodem auium magnum numerum vidimus.

Die 19. ex medio Austrozephyro tempestate concussi tandem tranquillitatem recepimus post dies multos exactos.

Die 29. tempestate iniqua pulsi, vela strinximus. Noctu cœlum omne crebris tonitrubus & fulgetris fremuit.

Die 30 altitudinem 33½. tenuimus. Hic à Cabo 150. fere milliaribus nos abesse ratiocinabamur. Circa meridiem inclaruit cœlum, & nos intra medium occidentem aquilonemque impulimus.

Nouember. Calend. Nouembr. eandem metam sedulo tenuimus.

Die 2. summa tranquillitas vsque ad vesperam erat: à quo ventus se nobis obtulit commodus & secundus.

Die 3. ex oriente & septentrione medijs venti adhuc felices perflabant, vt cælo claro & sereno commode promoueremus. Circa vesperam propter repente concitatam tempestatem vela strinximus.

Die 4. intra Aquilonem & occasum valido vento incessimus.

Die 6. in naui nostra turturem captauimus: vnde à littore aliquo nos nō longe abesse, ratio dabat.

Die

Die 10. circa meridiem terram *AEthiopiæ* sub altitudine 32½. graduum vidimus, nempe angulum de *Ploemera*. Circa vesperam ventum orientalem nacti, intra meridiem & occasum impulimus.

Die 11. tempestas impetuosa erat. Hoc piscium ingentem numerum vidimus, quorum haud paucos etiam captauimus.

Die 12. altitudinem grad. 35. tenentes, vesperi intra meridiem & aquilonem vento aduerso immisimus.

Die 13 *Zeelandia* nauis tanto post nos interuallo erat, vt vix è specula eam prouidere liceret. Velis itaque nonnullis in nostra naue collectis, lentius progressi sumus, vt commodius illa nos assequi posset. Circa meridiem altitudinem grad. 36. habuimus, & à *Cabo de Anquillos* 50. adhuc milliaribus abesse nos æstimauimus.

Die 15. altitudinem grad. 37. minut. 15. captauimus.

Die 16 circa meridiem ventum nacti aquiloeurum, valde commodum, ad occiduum latus impulimus. A meridie nimbi crebri cum fulgetris sæuiebāt. Vesperi cœlū clarius factum est, vento Aquiloeuro valido coorto. Hoc tēpore singularis quædam lues, contagiosaq; dispositio nostros inuasit, vt derepente 22. ea corriperentur, & infirmarentur.

Die 18. altitudinem grad. 27. & min. 15. tenuimus, *Cabo de Anquillos* in septentrione habentes.

Die 20. altitudo 34. grad. 22. min. erat. *Cabo de bona esperanza* 18. milliaribus hinc distabat.

Die 21. vento austroeuro perflante, felici successu & commodo cœlo promouimus.

Die 30. altitudo grad. 23. min. 15. erat. Sub meridiem tropicum capricorni transmisimus, intra Aquilozephyrum impellentes.

Cal. Decembr. altitudo 22. grad. 20. minut. fuerat: quo die sol recta nobis supra verticem erat. *December.*

Die 2. altitudo grad. 20½. erat. Hoc die tormenta nostra iterum, vt decuit, disposuimus.

Die 6. altitudinem grad. 17. minut. 8. tenuimus. Cursu ergo priore perreximus.

Die 7. mane post ientaculum sumptum insula *S. Helenæ* conspectui nostro detecta est, quæ nobis intra occidentem & aquilonem cubabat. Noctu vela collegimus, quod eam assequi non liceret.

Die 8. illius portum circa meridiem ingressi, 30. orgijs anchoras fundauimus, à terra nonnihil remotius. Patronus itaque cum præfecto inferiore scapha in terram egressi sunt, vt de aquæ inuasandæ commoditate prospicerent. Eadem adhuc vespera capræ & apri, in Insula capti, nauibus illati sunt.

Die 9. ægros nostros in terram extulimus, & recentem aquam importauimus. Sociorum nonnulli ad feras figendas egressi, vesperi aliquot captas attulerant, magno omnium gaudio. Inter cætera vero mali nullæ ibi reperiebantur, quarum fructum comprimis optassemus ad eos reficiendos, qui scorbuto vexabantur.

Die 14. sociorum nonnullis ad feras figendas iterum egressis, loco quodam vltra 4000. aurantia poma legerunt, & eadem ad naues attulerunt. De quo successu gaudium solenne erat.

Die 31. ægros ex terra nauibus rursus intulimus.

Cal. Ianuarij, ex Insula *S. Helenæ* soluimus cursum porrò in desideratam dudum patriam agentes. *Ianuarius. Ann. 1600.*

Die 2. & cæteris sequentibus perpetuo intra septentrionem & occasum medios

medios procurrimus, vento Austroeuro secundo flante. Hoc loco pisces plurimos volantes vidimus.

Die 14. pluuiæ increbuerunt. Alias priore vento continuante.

Die 18. circa meridiem lineam septentrionalem transnauigauimus. Hoc die ingentem copiam piscium, *Dorados* dictorum, & vidimus & cæpimus.

Die 22. venti quiescebant: aër pluuijs, fulgetris & tonitruis strepebat.

Die 23. dubius ventus erat, tempestas non per omnia commoda. *Dorados* piscium hic iterum magnum numerum captauimus.

Die 28. pellacia erat. Circa vesperam lenis ventus spirabat. cursum ad aquilozephyrum direximus.

Eclipsis Lunæ. Die 30. manè eclipsis Lunæ erat. Ibi altitudo 5. grad. existebat. Vento itaque Aquiloeuro versus aquilozephyrum deflexímus.

Calend. Februar. vsque ad 5. diem versus occidentem propius accurrimus. His diebus primis polum Antarcticum vidimus, quem à longo tempore amiseramus. *Polus Antarcticus.*

Die 6. circa meridiem altitudinem 8. graduum tenuimus, & hinc commodo aquiloeuro pernauigauimus.

Die 7. altitudo grad. 9. erat.

Die 10. erat grad. 12. completorum.

Die 13. erat grad. 15. vbi *Isle de Mayo* versus ortum à nobis ad 150. milliaria abesse augurabamur.

Die 14. ventum austroeurũ placidum nacti, naues versus septentrionem præcipue adegimus.

Tropicus cancri. Die 22. altitudo 23. grad. cum semisse erat. Quo tempore nos sub Tropico Cancri esse censebamus.

Die 25. *Sargassa* frequens nobis obuersabatur. Ventum validum aquiloeurum habuimus.

Die 26. altitudo grad. 28. erat. Ventus spirabat placidus. Hoc loco *Palm* ad Eurum à nobis 300. circiter milliaribus abesse æstimauimus.

Martius. Die 11. Martij altitudo graduum 41. erat. Intra aquilonis & orientis ergo medium velificantes, circa vesperam tempestatem pluuijs & nimbis ingruentem sustinuimus.

Die 12. ventorum tantus impetus erat, vt velis collectis opus esset. Et cum caliginosus aër esset, altitudinis æstimatio fieri non poterat.

Die 14. duas ante solis ortum horas, venti vi remittente, vela iterum explicauimus, intra septentrionem & ortum festinantes. Graduum 42. hoc loco altitudo erat.

Die 15. ventorum noua insultatione concussi sumus.

Die 16. Eadem tempestas continuauit. Hoc die vini partiendi ratio mutata est, vt cuiuis duo saltem cyathi deinceps cederent.

Die 24. altitudo grad. 48. erat. Vesperi bolide missa, fundus teneri non potuit.

Die 25. altitudo $48\frac{1}{2}$. graduum erat. Hoc iterum mittentes plumbum fundo caruimus, vt nos longius ad occasum deflexisse augureremur.

Die 29. Aër tam nebulosus erat, vt putarent *Zeelandiam* nauem terram tenere. Qua causa tormenta disploserunt.

Die 30. sub vesperam, ex specula cacumina quædam Angliæ prospeximus: vnde nos à terra illa sex circiter milliaribus abesse, credibile erat. Sub noctem turbine validissimo aquilozephyro concussi fuimus.

Nocte media naues duas conspicati sumus, cum quibus tamen nihil collocuti fuimus.

Die

Die 31. à meridie in occasum nos conuertimus, turbine frementc adhuc & impellente. De nocte aliam rursus nauem vidimus.

Die 2. Apr. *Zeelandia* signo dato petijt, vt scapham nostram illo emitteremus, vice Almirantem cõsultum, quid facto opus esset. Nam in naui illa quidpiam confractum fuerat. A meridie tempestas noua resultauit.

Aprilis.

Die 3. turbines continuauêre. Dispensatio itaque olei mutanda fuerat, vt in dies singuli duos saltem cyathos caperent.

Die 9. cum binis Gallicanis nauibus sermones habuimus, quæ nostro alloquio primæ obuenerant.

Die 10. obuiæ naui ex *Calis malis* locuti sumus: quæ vino onerata, *Calas* in Galliam festinabat. Tum ipsa nauis, tum huius patronus *Enckhusam* spectabant, vbi patronus quoque habitauerat, *Ian Fransß* dictus. Remiges verò Galli erant. Ab his duo vini dolia emimus.

Die 11. secundum longitudinem *Kiskassen* prouolauimus. Mane dicta nauis à nobis secessit.

Die 12. sub noctem *Seelandia* à nobis aberrauit, quod ea valde caliginosa & nebulosa esset.

Die 13. eadẽ adhuc à nobis desiderabatur. Noctu nonnihil ad septentrionem declinabamus, vela stringentes, vt naui *Seelandiæ* rursus associaremur.

Die 14. mane iuxta *Wierley* incedẽtes, classem 30. ferè nauium conspicati sumus, *Seelandiam* tamen nedum notantes. Circa meridiem terram de *Doeueren* prouidimus, infra littora Galliæ Euronotum placidissimum nacti: sub noctem *Doeueren* præternauigauimus.

Die 15. die exoriente *Duiinkercken* & *Calis* vidimus, vbi aquilonarem ventum accepimus. Circa meridiem versus *Doeueren* deflexímus, vt nonnihil ibi quietis captaremus. Hoc loco *Zeelandia* nobis reddita venit. Vesperi infra *Doeueren* anchoras emisimus.

Die 16. sole exorto, ad commeatum parandum scapha emissa est. Ventus Aquilozephyrus valentissimus spirabat.

Die 20. nũcius ex *Londino* vice Almiranti cũ literis datis varia nunciauit.

Hinc in *Texelia* feliciter appulimus. Tandem Amstelredamum inuecti nuces muscatas saccis collectas sub magnum hominum concursum exonerauimus, & in domum mercatoriam intulimus. Quæ omnes adhuc tam recẽtes & succulentæ erant, vt ex ijs oleum facile exprimi posset, tam nobile & generosum, vt efficacius nullum adhuc vnquam *Vlisbonam* inuectum sit.

Duæ naues Holland. Texeliam ingrediuntur.

Postquam itaq; binas has naues *Zeelandiam* & *Geldriam* cum suis mercibus domũ feliciter perduximus: ad duas posteriores, nẽpe Amstelredamum & *Sticht de Vtrecht* nobis redeundum est. Quæ postquam duorum fere mensium spatio ad *Amboynã* frustra moratæ consedissent, tandem 8. Martij An. 1599. inde soluentes, cursum in *Moluccanas* Insulas impenderunt.

Reditus ad duas vltimas naues.

Martij 8. Anno 1599.

Die 13. An. 1599. cum ante Tuban sideremus, tres *Ioncki* militibus plenæ ex *Iaua* ibidem appulerunt. Hos enim de ferẽda ope & suppetijs sollicitauerant in castello quodam occupando, ex quo Lusitani quotidie illis plurimũ incommodabant. His ergo *Iauanicis Ionckis* aduentantibus, milites auxiliarij eleganti pompa seu triumpho excepti sunt. Qui cum in terram egressi essent, ad tentoria sibi & tuguria struenda plurimæ *Coquos* arbores magno incolarum detrimento præsectæ & deiectæ sunt.

Die 20. cum sclopetis aliquot in terram ad feriendas aues egressi, virides columbas adepti sumus, anates nostrates mole referentes.

Die 25. *Ian Cornelisz Edamensis* obijt, primus, qui in terra illa sepeliretur.

Die 29. Literæ ad vice Almirantem in *Bantam* missitatæ sunt. Eodem die nonnihil mercium nauibus rursus illatum est, quod de pretio conueniri non posset cum incolis.

Vltimo die Almirans ipse in terram egressus est, vt pretium mercibus statueret. Sed tamen conuenire non poterant.

Aprilis. Calend. April. *Isaack Hendricks de Rees:* & postero die *Gysbrechtus Wolffertsz* obierunt. Hi in littore ibi sepulti sunt.

Pretium Garyophyllorũ in Amboyna. Die 10. nostri cum incolis de pretio Garyophyllorum conuenerunt, ita, vt pro eorum *Baer*, Regales 35. octonorum numerarent. *Baer* autem hoc loco 550. libras appendit.

Die 12. Taxatæ galeæ nostrates sunt, & statutum, vt pro qualibet 250. libræ Garyophyllorum appenderentur.

Die 13. Garyophyllorum aliqua quantitas in naues illata est, ex his, quos primos acceperamus.

Die 19. scapha vice Almirantis ex *Bantã*, 28. milliaribus à nobis distante appulit, nuncium ferens, quod iam dum myristicarum & macis onera 30. is accepisset, & naues breui integras completurus esset.

Die 19. *Lusitani* impressionem in oppidum quoddam *Amboynæ* meditati sunt: sed successu nullo, imo aduerso. nam de suis duos perdiderant. Insulani enim omnes ad defendendum id oppidũ confluxerant. Almirantis venia quatuor nostrum in *Prauuo* cum Regis in *Ternate* fratre ad pugnam simul profecti sunt. Quod Insulanis prodigij instar erat, qui non assueuerant videre, vt Hollandi contra hostes Lusitanos in pugnam prodirent.

Maius. Die 2. Maij tubicen in naui *Ian Martsz* obijt, qui *Italus* erat.

Die 8. in *Amboyna* pro Garyophyllis nonnullas merces commutauimus, etsi illos tenui copia acceperimus. Oryzæ tamen nulla inopia erat, sed summa vbertas, adeò, vt pro leuibus specillis 15. aut 16. libras oryzæ reciperemus. Commerciis itaque valde sterilibus existentibus, hinc ad *Moluccas* soluimus, & nobiscum ex Regis nobilibus quendam aueximus, qui se Regis fratrem (at *Rex Amboynæ quot coniugum maritus.* falso) gloriabatur. Iste recensebat nobis, huius de *Amboyna* Regis patrem 70. circiter vxores habuisse, concubinis exceptis: quem filius quoque in præsentia rex æmularetur, qui iam dum præter concubinas 40. legitimas coniuges aleret.

Die 14. *Albertus Pitertsz* ex naui *Ian Martsz* obijt.

Die 16. sub noctem lineam transgressi mane *Ternatem* & *Tidorem* Insulam prospeximus.

Die 22. infra *Ternatem* Insulam orgijs 15. subsidimus.

Die 25 *Goeden Iacob* obijt, noctu in eadem Insula sepultus.

Die 28. Rex *Ternates* ad naues nostras venit, quas tamen ascendere nolebat, sed Almirantem ad se in *Karkol* suum vocabat. Quo facto, per interpretes diu confabulati sunt, adeo, vt spem conciperemus fore, vt Rex naues ingrederetur. Quod tamen is perpetuo negabat, varia comminiscens. Nam tum scalæ, quibus in naues ascenditur, incommodæ erant: quibus panno instratis, tum præterea tempus serotinum causabatur, quod faciendis, vt aiebat, precibus destinasset, cum sol iam occasui appropinquaret.

Rex Ternates cum splendido apparatu naues nostras speculatur.

Die 29. Rex idem ad naues nostras 23. *Karkollis* probe instructis stipatus redijt. Pro sui defensione in naues 100. circiter tormẽta ænea imposuerat: quo apparatu quasi triumphans naues nostras tertia vice obiuit, magno ænearum pel-

peluium & tympanorum longiusculorum strepitu impulsuque. His ita agitatis, munitionem omnem nostram, tormenta, Musquettas, hastas & reliqua nos intus adornabamus,& partem populi nostri in profundiores naues amandabamus, cæteros in tabulatis superioribus collocabamus, qui contra impressionem violentam, si quam facturi fors essent se paratos opponerent. Illorum tamen nemo nauibus appropinquabat, præter *Karkollam* regiam. Ipse autem rex naues nostras minimè ingrediebatur, sed centurionem quendam mittebat, qui per interpretem Almiranti nostro loqueretur.

Postea sub vesperam rex iterum ad naues appulit duabus saltem *Karkollis* comitatus, quarum vna *Praucken* seu scapham vnam appendentem trahebat. Rex ipse quidem naui nostræ quam proxime succedebat, alterã vero *Karkollam* aliquousque in mare procurrere iubebat. Huius vector, cum longius abiisset, scapham è *Karkolla* sua liberam fecit, & eandem in vnda sic fluctuare liberam permisit. Tum rex Almirantem rogabat, vt in eam tormenti globum eiacularetur, & si fieri posset, glande emissa feriret. Mandato itaque Almirantis glans ex tormento emissa, scapham penitus comminuit. Quo viso Rex valde gauisus est: cui Almirans indicabat, eadem facilitate se quoque *Karkollam* ipsam feriturum & confracturum fuisse.

Die 29. sub vesperam *Reynartus Renartß* obijt, quem in littore sepeliri curauimus.

Die 30. Rex iterum ad naues appulit, sed habitu simplici, & apparatu minime regio, tentans, quid animi haberemus. Nam cum per emissam *Karkollam* de accessu suo nobis indicium fecisset, postea vili scapha, ex *Karkolla* quadam reuincta inter viros quatuor sedens aduenit, vt in isto numero Regem esse minime nobis suspicari liceret. Cum ergo ipsum deinceps appulsurum arbitraremur, incoram iam præsens erat. Nauem tamen nostram introire minime volebat, sed in *Karkollam* transcendens, de varijs rebus quæsiuit, quarum enarratio hoc loco superuacanea sit.

Die vltimo spectrum in *Ian Martß* cubiculo, tantum tumultum concitauit, vt præfecti nostri inde exire cogerentur. Id sub noctem mediam erat. *Spectrum in naue.*

Die Iunij 2. officiarij nostri ad Regem in terram egressi, muneribus eum oblatis afficiebant. Hi reuersi nunciabant, garyophyllorum ibi satis esse: & indigenas postero die merces nostras spectatum venturos, & simul de emptionis modo deliberaturos. *Iunius.*

Die 3. Id præstitum incolæ venerunt. Merces quidem omnes viderunt, sed de permutationis modo conuenire non potuerunt. Nam vnum *Baer* garyophyllorum 120. Regalibus octonorum æstimabant, cui summæ nostri moderationem nullam sciebant.

Die 10. de victus quantitate detractum est, vt nimirum indies semel vel pisces vel carnes, & ter oryzam pro cibo acciperemus.

Die 11. officiarij nostri iterum egressi sunt, vt de æquiore censu cum rege conuenirent. Sed quod diem illum festiuum haberent, nihil effectum est.

Die 12. officiariorum quidam cum nonnullis mercibus in terram egressi sunt. Circa vesperam Rex ad naues redijt, nec tamen eas ingressus est, verum à nobis inauratam *Musquettam* rogauit, quam honorariam facilè impetrauit. Ipse vero, ꝙ postea intelligebamus, pretiũ eius in pendendo vectigali sibi detrahi iubebat, pro ea stipulans *Baer* duo cum semisse. Interim pro vectigali decimas poscebat.

Die 18. Garyophylli primi nauibus oblati sunt, duo nempe *Baer* aut nonnihil plus. Hos vniuersos fere pro paruis vitris recipiebamus, quales agyrtæ habent. Horum 600. pro vno *Baer* garyophyllorum adnumerabamus.

Die vltimo ordo carnis & piscium iterum mutatus est, vt deinceps singulis septimanis bis saltem carnes, & toties pisces præberentur.

Iulius.

Pretium garyophyllorũ in Ternate.

Die 9. Iulij, secundum monetæ valorem, pretium garyophyllorum statutum est, *Baer* nimirum vnum pro 54. Regalibus octonorum. *Baer* autem hic 620. librarum erat.

Die vndecimo *Ternatenses* ex Insula *Tidore* reuertebantur, cuius pagum quendam spoliauerant, secum gladios nonnullos & scuta, quibus aures & crines cæsorum adhuc cohærebant, afferentes. Spolia hæc ante regem suum deponebant, vna cum captiua Lusitanica fœmina, quæ pro mancipio damnata & diuendita est.

Die 24. *Ternatenses Tidorem* Insulam iterum obruerant, secum 5. præcisa hostium capita, & captiuos aliquot adducentes. Ex his vnum in conspectu nostro trucidabant, cùm iam naues egressi essent. Posteà ex iisdem captis quoque alteri caput amputarunt; qui peregrinus erat; & commercij caussa illuc venerat.

Rex naues perlustrat.

Die 25. Rex *Ternates* tandem naues nostras ingressus est: quas cùm probe speculatus esset, Almirantem rogauit, vt ex sociis nostris aliquot in illa regione relinqueret. Loca nauium omnia adibat, & quicquid obuium erat, ipsi placere videbatur. Quin etiam in culinam cum irruisset, follem in foco inuentum, sibi dari petiit.

Quem cùm accepisset, spiritum confertissimum in proprium os suum efflauit, vt nobis ex parte insanire videretur.

Die 28. Rursus ad nauem adijt rex: quam tam accurata diligentia dispexit, quasi eam totam empturus esset. Hoc vero fine præcipuo is redierat, vt nostrorum sociorum quosdam suos faceret. Sed ibi manere nulli volupe erat.

Die 29. Ex *Banta* nauicula aduehebatur, de binis illic morantibus nauibus nuncium ferens, quod iam parte maxima oneratæ essent. Cuius tamen rei veritatem indubitatam comperire non licebat. Nam iam à *Banta* ante 6. septimanas soluerant.

Augustus.

Die Aug. 4. iterum nonnihil mercium ad naues allatum est. Nos itaque rebus sic stantibus paulatim discessui nos adornabamus.

Die 5. Almirās terram adijt, ad regem, qui cum *Karkolla* sua in littore morabatur, compellandum.

Die 6. is iterum egressus est, merces varias Regi donaturus.

Die 12. Mercatores vniuersi ad naues se receperunt, vt exinde soluerent, & in patriam viam relegerent.

Die 13. Rex naues redadijt, de recentibus garyophyllis contracturus. Hoc die pro mercibus garyophyllorum 250. *Baer* commutauimus.

Quinam in Ternate remãserint.

Die 14. 15. & 16. Rex cum Almirante tractauit & decreuit, vt è numero nostro viri quinque cum puero in Ternate remanerent. His merces aliquammultas cum magna pecuniæ summa reliqueramus, vt garyophyllos recentes commercarentur, & intereà, dum naues nostrę redirent, pro mercibus permutarent. Horum qui post nos manserant, hæc nomina sunt: *Franck Verdoes*, prętoris Amstelredamensis, *Wilhelmi Verdoes* pater, *Dirick Floriß Harlemus*, *Iacobus Lambertß Amstelredamensis*, *Ian Ianß de Grol*, *Cornelis Adriaenß Leodiensis*, & tandem puer horum *Hendrick Ianß Amstelredamensis*.

DESCRI-

DESCRIPTIO INSVLÆ TERNATES, A BANTA 28. MILLIARIBVS DISSITÆ: CVI annexa ſunt pleraque memorabilia, à nobis ibidem obſeruata.

TERNATE Inſula rerum eſculentarum valde ſterilis eſt. Nam pecora nulla alit, præter Caberytos *ſeu hircos, qui rari ſunt, vt etiam gallinæ. Terra nec oryzam fert, nec frumenta alia pinſendis panibus apta: Quos ex arbore quadam quærere coguntur. Quam detruncant, finduntque: fiſſa ligna malleo ex craſſa arundine facto tam diu pulſant tunduntque, dum farina decidat, lignorum ſegmentis ſimilis, quam ſua lingua* Sagge *nominant. Ex hac panes pinſunt, valde candidos, magnitudinem manus habentes, quadrilateros. His pleraque ſua commercia perficiunt. Nam quicquid vendunt emuntque, per panes fit.* Coquos *quidem &* Bonanas *arbores nonnullas fert, vt & limonia, aurantiaque: Garyophyllos tamen copia maxima.*

Ternate eſculentorum valde ſterilis.

Panis ex ligno.

Minime piſcoſa regio eſt: ſed eſculentorum omnium inanis. Incolæ ſatis quidem benigni & benefici ſunt, ſed in rogando nonnihil impudentes. Qua natura tum rex ipſe, tum eius plerique aulici ſunt. Oſores furti acerrimi ſunt, adeo vt deprehenſum nullum impunitum dimittant.

Furti pœna.

Cum aliquando in terra prodeambularemus, accidit, vt infans ſeu puer 11. vel 12. annorum folium vnum aut alterum Tubac *cuipiam ſurriperet. Quo in facto cum præhenderetur, manibus poſt terga reuinctis per plateas publicas deducebatur, pueris gregatim vndecunque accurrentibus, & in eius ignominiam patria lingua furtum ipſi fœde exprobrantibus.*

Luſitanorum hoſtes iurati ſunt. Nam è regione Ternatis Inſula Tidore, à Luſitanis conſidetur & habitatur. Cum his aſsidue præliantur, & quoſcunque corripiunt, non ſecus ac canes fœde trucidant: ſicut huius rei exemplum, dum ibi eſſemus, vidimus die 20. Iulij Ann. 99. Nam Ternates *in Inſulam* Tidorem *excurrentes pagum illic quendam per*

Ternates Luſitanorum hoſtes acerrimi.

vim obruerunt, & incolarum tres occiderunt, 43. vero captiuos abduxerunt. Inter quos & Regis Tidores *cognatus erat, vir validus, annorum 21. qui vinctus ad Regem* Ternates *abreptus, cum suam causam dixisset, iussus est, vt manus ibi laueret. Quod facturus, cum se in terram nonnihil inclinaret, à tergo aßiliens quidam, incuruati tergo acinacem tam valida vi impulit, vt humi vniuersus sterneretur. Quo facto, alius quoque accedens, tanto vulnere prostrati corpus diuisit, vt vniuersus pulmo cum ipso hepate erumperet. Qua tyrannide completa, cadauer eius de* Prau *seu nauicula religarunt, & eam liberam cum alligato pondere vndæ mandarunt.*

Regis palatium.

Palatium Ternates *Regis ex lapidibus constructum est. Ante quod parua ædicula stat, tormento grandi imposito conspicua, quod olim* Capitaneus Draco *neceßitate sic poscente ibidem è naui exturbauerat, incolæ verò deinde eruerant.*

Tela & arma.

Cæteræ alias ædes ex crassa arundine conditæ sunt, quas findunt, & singulari industria intorquent. Tela incolarum præcipua sunt, ligneæ aut arundinaceæ hastæ, quas manibus expeditißimè & violentißimè vibrare sciunt. Gladij etiam longi, latique, quibus cum scutis oblongis non secus ac ex asseribus paratis, & 4. fere pedes æquantibus vtuntur. Nonnulli illorum Musquettis etiam vti sciunt, sed pauciores. Nam ibidem nullas habent, præter, quam, quas à Lusitanis captant.

Eclipsi comparente qui se gerant.

Quod si aliquando Eclipsis vel solis vel Lunæ accidat, tum misere plangunt dolentque & eiulantur, quod persuasum habeant, vel Regem ipsorum, vel primatem alium moriturum. Quod ipsum quoque nostræ commorationis tempore factum est. Nam sexto Augusti circa octauam vespertinam cum Luna obscuraretur, motus & gestus miros edebant, tum clamando & vociferando, tum precando, tum tympana & pelues pulsando, tum mœrorem omnem, omnem consternationem exhibendo. Cum ergo à nobis rogarentur, qua causa tantopere plangerent, reposuerunt nobis, Lunam iam obscuratam

ratam aut ipsi Regi, aut cognato eius proximo alicui, aut consiliario primario mortem portendere. Obscuratione consummata, si nec Rex, nec amicorum quisquam mortuus est, tum festum solenne agunt, & postero die processione publica circumeunt: in cuius prima parte nonnulli porcellanas gestant. Hos sequuntur alij cum hastis, bipennibus, Musquettis, & sclopetis. Post hos tres Lampades feruntur ea forma, qua apud nos vua terræ sanctæ pingi solent. Deinceps puer quidam Regio habitu vestitus sequitur, quem alius cum vmbella aurea anteambulat. Tandem magna caterua fœminæ sequuntur, tam iuuenes, quam annosæ, eleganter decoratæ & politæ. Quo processu declarant, apprime se gaudere, quod Eclipsis illa nemini primorum fatalis fuerit. Cum his ipsis commemorassemus, quod in nostris regionibus homines vel Lunæ vel Solis eclipsin futuram præuidere & prædicere sciret: rem hanc aut impossibilem esse, aut penitus miraculosam, contenderunt.

Modus capiendorum piscium maiorum.

Pisces grandiores capturi, hac arte vtuntur. Pisciculos primo minutos retibus concludunt. His captis, arundinem longam surrectam in nauiculæ proram statuunt, in cuius summitate foramen excisum est, per quod funiculum hamo donatum demittunt. Hamus vero folio aliquo contectus est. Sic ergo funiculus vento ante nauiculam propellitur. Postea ad funiculum piscaturus considens, pisciculos aliquot hamo obijcit recta supra aquam suspenso. Quo dolo maiores pisces fallunt & inescant, dum capiantur. Sed & ad captandos eos corbibus vtuntur, quos in fundum emittunt. Vbi si diutius fuerint, de scapha deorsum in aquam prospiciunt, &, an pisces aliqui capti sint, obseruant. Quod si qui insint, tum ex scapha quis in vndam exiliens, corbem cum piscibus ex fundo attrahit. Hic si quis roget, qui fieri possit, vt corbem, infra vndam 15. 16. 17. orgijs in fundo iacentem, videre, & an pisces insint vel non, discernere piscator possit: hic sciat, eius loci aquam tam claram & pellucentem esse, vt anchoræ quoque nauium in fundo expressissime videri queant. Nec hoc saltem, verum etiam obnatantes pisces quoquouersum accurate

ratè obnotari posse, pernoscat. Nam vndæ fundus tam clare prospici potest, ac si vnum saltem pedem à contuentis oculo distaret.

Rex vt templũ adeat sacrificaturus.

Rex templum, Musquitam*, sacrificij offerendi gratia aditurus, anteambulonem puerum, humeris gladium gestantem, habet. Idem altera manu hœdum ducit. Hunc pars militum regiorum sequitur. Post hos alius thuribulum præfert. Hunc ipse Rex insequitur, cuius capiti pro arcendo sole* Tiresol *seu vmbraculum obtenditur. In latere regis stipendiarij quidam milites volantia vexilla erigunt. Vbi ad fores* Musquitæ *ventum est, ollæ seu cacabi aliquot aquarij stant, ex quibus tum manus, tum pedes lauant, priusquam ingrediantur. Ingressi, vestem puram candidam ante se humo insternunt, in quam genubus prouoluti manus complicant, & facie terram incuruati aliquoties attingunt, secum nescio quid leuiter motis labris demurmurantes. In templi medio suggestum, panno candido constratum, stat. Campanarum loco tympanum quoddam grandius suspensum est, quod adactis fustibus pulsant. Campanam tamen etiam ad minimum in templis vnam habent, sed pistillo carentem: quam re alia percutiunt, si necessitas sit.*

Hac pulsata, omnes confluunt, tum diuites, tum pauperes, alij hastis, alij gladijs & scutis, nonnulli Musquettis, quidam sclopetis simplicibus, qui tamen rarissimi sunt, minitabundi. Karkol *regia vtrinque ambulacris seu circuitibus ex arundine Hispanica obsepta est. Hi ab illis occupantur sclauis, qui remos ducunt seu trahunt, binis vna semper considentibus. Sed & intra ipsam nauem remiges sunt, apud quorum singulos fasciculus iaculorum depositus iacet. Remorum loco spathas ligneas adhibent, & aquam ex latere decutiunt. In parte* Karkollæ *superiore, tympanistæ & peluicrepi consederunt. In eadem 7. ex metallo fusa tormenta conduntur: vt & surrectæ longæ hastæ statuuntur, nostratibus longe proceriores. In eadem quoque lectulus, aureis tegetibus instratus est: ad quem ferrei regis thoracis pars anterior & posterior vna cum galea suspensa hærebat. Supra tegetem aureo filo intertextam*

Nauis regia qualis sit.

tam rex nonnunquam considebat, aliquando cubabat: apud quem semper proximus erat, qui ventulum ei faciebat. Hic breui & crassa statura vir erat, capite grandi & monstrosè notabilis. Rex hic potentissimus est, sibi subiectas Insulas circiter 70. habens. Qua causa à subditis suis quoque insigniter colitur & æstimatur.

Die 19. ad complendum nostrum iter *Ternate* soluimus.

Hollandi Ternate abeunt.

Die 21. iuxta Insulam quandam *Macha* dictam, & inter *Moluccanas* numeratam, lineam transgressi sumus.

Die 22. carnarium vltimum prandium nobis fuit, cum iam nihil eius superesset, præterquam quod semel bisue sufficeret. Quod ergo comederemus iam nihil supererat præterquam olei modicum, & induratus panis, qui vermiculis scatebat, oryzæ itidem modicum, & nonnihil aquæ, cũ vini cyatho vno.

Die 30. Insulam *Obã* prouidimus, ad cuius partem aquilonarem transmisimus. Hæc satis magna videbatur.

Die 6. Sept. latus Insulæ *Obæ* occidentale tenuimus: quo loco tot tamque crebrę confusæ Insulæ comparebant, vt commode numerari non possent, breuijs multis horridæ, vt inter ipsas propè inuolueremur. Hæ Insulæ ad austrum grad. 2$\frac{1}{2}$. à linea sitæ sunt.

September.

Die 10. Caseus 7. librarum 12. florenis & 10. Stiberis venditus est.

Die 11. sub Insula quadam ad *Obæ* occidentem anchoras misimus: quo loco plures Insulæ conspiciebantur, nobis non cognitæ, quod nauticæ mappæ ibi duas saltem monstrarent. Ibi tamen anchoris fundus valde idoneus erat, vt qui orgiarum 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. & 23. arenam solidam contineret. Postero manè hinc rursus emouimus.

Die 12. sub eadem Insula anchoras iterum iactauimus, quod *Ian Martß* naue sua à nobis abijsset, vadũ & transitum ibi quæsiturus. Qui tamen postero die infecta re ad nos redijt, cum reuersionis signum ab Almirante tormento factum accepisset.

Die 13. *Ian Martß* reuerso vela promouimus, circa meridiem tamen anchoras iterum iactare coacti, quod propter desubito coortum ventum aduersum *Ian Martß* nos assequi non posset. Eo tamen circa vesperam appellente, iunctim processuri propter multa obiecta breuia 9. 10. 12. & 15. orgijs iterum cõsidere compulsi fuimus.

Die 14. paulum progressi à meridie iterum anchoras fecimus. Eo loco cum *Prau* quædam à terra appelleret, interrogati qui eam agebant de loco, Insulam *Banckore* vocari responderunt, & alteram huic vicinam *Sabobe* & regionem illam omnem breuijs periculosam esse. Ex quibus nos ergo vt extricaremur, versus *Saboben* Insulam cursum deflexímus, vt ibi aquam, & cætera cibaria nobis reficiendis necessaria compararemus. Rex huius loci post *Saboben* in Insula quadam *Mithare* dicta sedem habet. Hæ Insulæ ad lineæ australem partem 2. grad. sitæ sunt.

Die 16. hinc soluentes ad Insulas has rediuimus, vnde modo veneramus. A meridie cum nonnihil quieuissemus, circa horam primam porro promouimus, & circa vesperam anchoris iterum desedimus. Quo loco, qui summo malo erant, vltra 30. Insulas numerabant, quas vniuersas cinctim obiueramus, spatio milliarium 14. vel 15. & tamen ex his nos extricare non poteramus.

Die 17. mane perreximus vento austroeuro perflante: tandemq; diuino auxilio ex Insulis euasimus, per viam angustam perrumpentes, & ex latere tres paruas insulas relinquentes, ex quibus porrectissima breuia in austrum excurrebant. Hoc loco incendium alicubi ingens conspiciebatur: cui simile in aperto oceano quoque aliud à meridie comparebat. Vento tamen commodo vtebamur, & nostro iudicio à terra 4. milliaribus aberamus.

Die 18. sub diem terram quandam eminentem prouidimus.

Die 22. Eandem attigimus, ad cuius ortum cum transnauigaturi essemus, ventis refragantibus impediti nequiuimus. Decreuimus itaque cum *Ian Martß* ad eius partem septentrionalem trāsmittere; & iuxta occasum eandem collectis velis ambire.

Die 23. *Ian Martß* fundo prope subsedisset, cum vix duo cum dimidio fila superessent. Scapha tamē se inde rursus eruerunt, cum bona & sedata tēpestas esset. Tormento itaque eliso nos de eodē loco cauendo admonuit, & naue sua simul ipsemet ad nos appulit, recensens, quod 6. quidem *Prau* seu naues vidisset, cum nulla tamen colloqui potuisset. Nec quicquam, quæ illa Insula esset, aliunde comperire sibi licuisset. Nostrū tamen aliqui eam Insulam *Boeroen* putabant. Eadem nocte *Ian Martß* in fundum penitus impegerat, vt nauis anchoris inde euoluenda & eruenda esset. Ibidem de naui sua asserem seu tabulam auulsam perdebat, naue tamen alias integra adhuc & solida, nec vlla fissura diducta.

Die vigesimo quinto, *Ian Martß* nautæ in terram exscenderunt, & cum hominibus collocuti sunt, qui terram eam *Tabocke* nuncupabant. Ibi multum oryzæ, frequentes capræ gallinęque erant. Terra lata & magna erat. Nam nostra opinione secundum eam 30. fere milliaria decurreramus: cuius nedum terminos videre licebat. Via ergo, qua veneramus, nobis remeanda erat.

October.

Calend. Octobr. cuilibet mensæ cantharus vini vnus porrectus est, in testimonium gaudij, quod orientalem terminum *Labocka* Insulæ exuperassemus: ad quem plures aliæ Insulæ conspiciebantur. Illa nocte *Ian Martß* eodem loco fundo impegerat, ita, vt prora quidem nauis inniteretur, puppis vero libera nataret. E puppi itaque anchoram excutientes, ex fundo nauem auulserunt. Anchoram extracturi confractam viderunt. Frusta tamen vtraque in nauem receperunt, quod vinculis validis illa connexa hærerent.

Die 2.3.4. grad. 2. in lineæ austro eramus, eo ventis procellosis compulsi. Solem ibi directo in Zenith habuimus.

Die 5. *Salomon Diricks* Harlemus obijt.

Die 6. oryzæ reliquum omne insumptum est, ita, vt quod ageret coquus, iam nihil esset. Præter panem ergo aridum, & aquam, & vini cyathum, cum melle modico, nemo quicquam accipiebat.

Die 9. panis quantitas aucta est, ita, vt 5. libras 5. diebus quiuis acciperet. Hoc die asellum nouissimum absumpsimus.

Die 10. singulis mensis singulæ vini mensuræ datæ sunt, quod præter aridum panem iam comedendum nihil superesset.

Die 12. *Wouter Egberts* de *Breuuolt* tormentis præfectus est.

Die 16. cuilibet pro septem diebus panis libræ 5. cum dimidia decretæ sunt.

Die 17. *Ionckos* duas vidimus, cum ad partem Orientalem *Botton* nauigaremus. Hic altitudo 5. grad. 6. minut. erat. Meta itaque antiqua currebamus. Nam & tum temporis, cum *Amboynam* pergeremus, hanc ipsam quoque Insulam

ſulam tenueramus, ſub 5. gradu ſitam. Iuxta hanc Inſulam *Botton* tres aliæ verſus ortum magis declinantes ſitæ ſunt, à quibus multa breuia defluunt. Quare in *Amboynam* nauigaturis, eæ Inſulæ relinquendæ ſunt, & ſecundum *Botton* procurrendum. Vbi progreſſis duæ aliæ quoque Inſulæ occurrunt ſeptentrionaliores, intra quas ipſas quoque decurrendum eſt, propter breuia illa, quæ ex tribus Inſulis dictis excurrunt.

Die 20. anguſtias *Selebes* & *Soles* tranſiuimus: apud quas mediæ obuerſantur duæ Inſulæ, milliare vnum à ſe inuicem diſtantes, intra quas tranſmitti oportet. Ibi vadum eſſe apparet, quod *Prauuis* tranſnauigant. Locus hic à *Botton* 30. milliaribus diſtat, vbi in reditu multæ Inſulæ ex latere relinquendæ ſunt, quæ altitudinem grad. 5. & minut. 50. habent.

Die 21. altitudinem grad. 5. minut. 50. in *Selebes* parte auſtrali habuimus. Terra hæc præcipuè ſecundum Aquilozephyrum & auſtroeurum portenditur. Hoc die reliquiæ omnes carnis infumatæ appoſitæ ſunt, ſingulis menſis ſingulas vini menſuras accipientibus.

Die 22. Inſulam *Selebes* tranſiuimus, quæ magna ex parte in Aquilozephyrum & auſtroeurum porrigitur, ad anguſtias longior; in cuius antica parte terra depreſſa ſita eſt, quam alia elatior & eminentior, montibus & collibus valde inæqualis excipit. Terra hæc verſus auſtrum ſub grad. 5. minut. 56. ſita eſt: ad cuius occidentalem faciem ſi 8. vel 10. milliaribus ſecundum littora procedatur, collis rotundus & concauus apparet, qui è longo, extra terram quidem illam poſitus videtur, ſed propinquius contuentibus in ipſa illa terra ſitus deprænenditur. Hinc quæ anteiacet regio, humilis & depreſſa eſt.

Die 23. per breuia quædam tranſmiſimus, quorum aqua altitudinem 6. tantum orgiarum haberet, vento incitati auſtrozephyro, ſub altitudine 5. grad. 56. minut. à terra milliarib. 18. Ibidem Inſulam ad ſeptentrionem ſitam non magnam conſpicati ſumus.

Die 24. circa meridiē nonnihil oryzę & vini catharū vnum accepimus. Hæc prima dies fuerat ab Aug. 30. qua terram nullam prouidebamus.

Die 25. ſub noctem vento aquilozephyro iterum breuia quædam tranſmiſimus, 20. orgias profunda. Hic noſtro iudicio à *Selebes* occidentali latere 90. milliaribus aberamus.

Die 29. Terram quandam proſpeximus, quæ noſtra opinione *Madura* erat, vbi captiui detenti quondam eramus. Bolide emiſſa, profunditatem 40. & 50. orgiarum habuimus.

Die vltimo, iterum ferculum ex oryza nobis præſtitum eſt. Terras quidem quoquouerſum frequentes vidimus, ſed quæ eſſent, indicio nullo comperire potuimus.

Die 2. Nouembr. longitudinem terræ *Maduræ* aſſecuti ſumus: ad cuius ſeptentrionem Inſula *Laybock* erat. Hæ à ſe inuicem interuallo milliarium 18. diſtabant. Intra has medias permeantes, nullo die terras non vidimus. *Nouember.*

Die 5. iuxta Inſulam *Carman Iaue* proceſſimus, quæ ab Inſula *Laybock.* 20. circiter milliaribus abeſt: Ibi bolidem miſimus, & fila 30. 35. 40. 45. & 50. fundi optimi tenuimus.

Die 9. aliam rurſus Inſulam prænternauigauimus, quæ à *Carman Iaua* verſus aquilozephyrum 20. milliaribus abeſſe videbatur.

Die 13. ad *Iaketram* venimus, vbi pro nauibus eodem illico die oryzam pro ſedanda fame impetrauimus. Ibidem quoque vice Almirantem iam ante menſes tres ex *Banta* ſoluiſſe, comperimus.

Die 16. *Iaketra* receßimus, vt naues recenti aqua reficeremus. Eo loco *Chinenſes Arecka* & oryzam ſufficienti quantitate nobis attulerunt: quibus oryzæ libram vnam 5. nummis ſoluebamus.

Holl. Bantam veniunt.

Die 17. Hinc in *Bantam* promouimus, vbi duas *Zeelandicas* naues, Montemlongum, & Solem offendimus, quæ menſibus octo & diebus decem ad *Bantam* moratę fuerant, & ſub aduētu in noſtrum recentem aquam hauſtum alio ſeceſſerant. Hi etſi omnia permutauiſſent, nihilominus tamen parum lucri fecerant, cum vltra 60. onera piperis Garyophyllorumque non conquiſiuiſſent, & ex ſocijs 55. perdidiſſent.

December.

Die 19. *Bantam* venimus, valde accepti familiariter: ita vt *Ian Martß* 5. Decembr. primam piperis quantitatem acciperet, ſaccis incluſam: quorum quilibet libras 50 pendebat. Saccus quilibet ſoluebatur, primo 4. cum dimidio, deinde 4. tantum regalibus octonorum. Macem & garyophyllos ſecundum *Baer* pondus, quod 500. librarum erat, mercabamur: macem quidem pro 80. garyophyllos autem pro 65. Regalib. oct.

Aromatum in Banta taxa.

Ianuarius An. 1600.

Die Ianuar. 15. An. 1600. Almirans noſter cum primoribus *Bantanis* erat, & eoſdem muneribus afficiebat. Cum quibus poſtquam de commerciorum libertate contuliſſet, & de omnibus conueniſſet, bona ipſorum pace & venia diſcedens, Gubernatori ciuitatis *Bantam* ſcapham illam dono dedit, qua in terram egreſſus erat. Hæc panno rubro coccineo intecta erat. Qua tamen ipſi pari nobis cum commoditate vti non poterant.

Die 20. mercatores noſtri ad naues reuocati ſunt, quod merces propè omnes diuendidiſſent.

Die 21. mercatorum adhuc vnus cū pauco holoſerico egreſſus eſt, quod breui ibi tempore vendiderat, & pro pecunia illa 20. ſaccos piperis mercatus fuerat.

QVÆ RATIO AVT CONDITIO CIVITATIS BANTAM SIT.

Quæ in politia Bantana peculiaria ſint.

QVOD politiam Bantanam attinet, ea præter aliarum gentium conſuetudinem magna parte peculiaris eſt. Nam ſi quis ibi ditior & opulentior moritur, ſeu is liberos reliquerit aliquos ſeu nullos, tum Rex & vxorem viduam, & orbos liberos cum omnibus relictis facultatibus poßidet, ſibique vniuerſa aſcribit, & vxorem ſclauam facit. Hanc aut filiam ſi quis Chinenſium licitatur, tum eidem condicto pretio venumdatur. Qui ſi vna coniugaliter diutius conuixerunt, & ſibi liberos procrearunt, tum perſæpe eandem denuo aleam ſubire coguntur: comprimis autem, ſi rex comperiat, facultatum aliquid relictum eſſe. Contra quod incommodum diuitibus nullum aliud remedium paratum eſt, quam vt ſuis liberis mature de coniugibus proſpiciant,

ciant, vt hoc pacto relictorum à parentibus bonorum hæredes succedere poßint. Vnde fit, vt persæpe nedum duodecim annos nati in matrimonium abstrudantur. Et quod maioris admirationis est, tot annorum puer frequenter duabus ternisue vxoribus coniugatus est, prout parentes eius facultatibus magis minusue pollent. Quæ omnia eum in finem ita fiunt, vt sua bona regi eripere, & hæredibus legitimis impendere poßint.

Quales Bātani in contractibus. *Commercia & negotiationes quod spectat, valde fraudulenti & furtiui sunt tam* Chinēses, *quam* Iauani, *ita vt & ponderi improbo frequenter studeant, & piper lapillis aut arenis adulterent, quò id ponderosius & maioris pretij faciant. Tum etiam in verbis impostorij, insidiosi & inconstantes: vt & in factis crudeles ferique sunt.* *In factis crudeles.* *Nam si quandoque accidat, vt per mutuas altercationes alter alterum occidat, & obtruncet, tum is porro hominum viuorum nulli parcit: verum, cum sibi vicißim certo moriendum præsciat, primis furijs insistens confodit & perimit, quicquid vsquam obuium est, nec cuiusquam respectum habet, seu vir, seu mulier, seu infans etiam materno vtero adhuc abditus sit: dum tandem populi confertim irruentis frequentia edomitus vinculis stringatur & coerceatur. Captus, illico ad Gubernatorem ciuitatis abripitur, vbi causa audita, & de hac iudicio breui habito ad mortem condemnatur. In condemnati ergo pectus illico* Cris *seu pugio ad capulum vsque imprimitur, vt exanimis in terram prouoluatur. Quanquam raro eueniat, vt viuus capiatur quispiam. Nam eousque latrocinando fere desæuiunt, dum violenta cæde à populo vicißim obtruncentur.*

Die 21. *Banta* soluimus redituri in Hollandiam. A meridie vero propter continuam pellaciam considere coacti sumus, circa vesperam vento leui oborto pronauigantes.

Die 26. dispensatio aquæ occepta est seu potus, ita, vt singuli indies aquæ cyathos 6. vini seu *Arack.* 3. acciperent: quo tempore ex *Iauanis* Insulis nondum omnino excesseramus.

Die 28. altitudo graduum 8. erat. Sub vesperam ventus spirabat occidentalis.

Februarius. Die 3. Febr. ventum nacti austrozephyrum, huius oppositum consectati sumus.

Die 4. altitudinem 10. graduū tenuimus, nec porrò nisi ad austroeurum contendere poteramus, vento scilicet placido ex occasu perflante.

Die 12. chirurgorum primarius, Christophorus obijt.

Die 14. solem verticalem habuimus sub gradu 13. min. 12.

Die 16. Thesserarius *Ian Pieters*, natione Anglus, in naui *Ian Martsſ* obijt.

Die 26. altitudo 19. grad. erat, cum vento placido & nobis commodo. Cursum ergo versus Zephyroaustrum direximus.

Die 27. in nauem Amsterdam volatilis auis illapsa captaque est.

Martius. Die 3. Martij altitudinem 23. grad. & 50. minut. tenentes, vento optato promouimus.

Die 16. altitudo 35. grad. erat. Hinc ergo in aquilozephyrum pertendimus.

Die 18. plerique officiarij à primo vsque ad decimum sextum, cum excubiarum tempus effluxisset, quilibet cyathum vnum *Aracka* mandato Almirãtis accepit. Hoc loco vento Aquilonio flante, altius conscendere quam ad Zephyroaquilonem non poteramus.

Die 19. nautæ vulgares & ipsi conati sunt cyathum vnum *Aracka* finita nocte impetrare, sicut antea officiarijs contigerat. Quod tamen illis negatum est. Potestas illis tamen data, vt cyathum vno pauciorem de die captantes, sub noctem pro suo arbitrio eundem postularent.

Sic ergo deinceps officiarij cæteri 4. hi vero tres tantum pro vno prandio vel cœna accipiebant.

Die 22. vento commodo austroeuro flante, versus aquilozephyrum feliciter contendimus.

Die 23. *Ian Iacobsſ* de *Medenblick* in naui Amsterdam obijt.

Die 26. Tempestas grauior cum aquilozephyro increbuit.

Die 29. Ex septentrione ventus iterum secundus se nobis obtulit, vt nauigatio probè succederet. A meridie & diebus sequentibus tam dubius & inconstans ventus flauit, vt magis ambiguus ne in nostris quidem terris esse potuerit. Pro sententia ergo nauigantium à *Cabo de bona esperança* versus ortum ad 200. milliaria aberamus.

Aprilis. Calend. April. tempestas ex occasu ingruit.

Die 2. Festum paschatos celebrauimus, ouorum loco fabas minusculas & pisces siccatos cum mensura vini Hispanici vice *Aracka* singulis mensis capientibus.

Die 3. vietor in *Ian Martsſ* naue, *Ian Iansſ* de *Osnabrug* obijt.

Die 6. ex aquiloeuro ventus nobis aspirabat optatus, qui tamen diu non continuabat. Eo enim loco venti valdè inconstantes esse solent.

Die 13. terram de *Cabo* versum eurum è milliaribus propè 70. prouidimus sub altitudine $34\frac{1}{2}$. grad. velificantes. Vbi tum bolidem mittentes fila 80. notauimus, cum tamen nos à terra milliaribus 5. abesse arbitraremur. Vento itaque Zephyroaustro perflante à terra longius digressis, tempestas aduersa oblata est.

Die 17. nautę rationem inibant, *Cabo de bona esperança* 68. milliaribus à nobis distare.

Die decimo nono, ex occidente iterum orta tempestate concussi sumus.

Die 22. altitudo 37. grad. 40. minut. fuit. Cursum nostrum ad transmittendum *Cabo* direximus.

Die 24. Terram propinquam vidimus; à qua tamen recedentes, vltra austrozephyrum promouere non potuimus.

Die

Die 25. ventus commodus ex austro spirare cæpit primo, deinde ex ortu & meridie medio: tandem ex ipso ortu.

Die 27. Altitudinem 34. grad. 40. minut. tenuimus ad *Cabo* latus occidentale, à quo nautarum supputatione 16. ferè milliaribus aberamus, vento priore adhuc perflante.

Cal. Maij ex austro commodum iterum ventum adepti, altitudinem 32. grad. tenuimus. *Maius.*

Die 9. altitudo 22. grad. 5. minut. erat: vbi multas *Trombas* fluctuare vidimus, quas circa *Cabo* apparere sueuisse commemorant. ventus erat aquilozephyrus.

Die 16. Insula *S. Helenæ* nobis sub meridiem conspecta est: de qua visa confertim omnes gaudio perfusi fuimus.

Die 17. infra terram manè nauem quandam conspicati sumus, quæ classis Lusitanicæ prætoria erat. Hæc in stationem *S. Helenæ* festinabat, qua tres quoque aliæ naues iam consederant: ita, vt nos portum antiquum tenere cogeremur, quæ vallis primæ est, ad angulum aquilozephyrum adiri solitæ. Ab illis ergo nauibus tanto interuallo distabamus, quantum emissa sclopeto glande teneri potest: ad quas colloquij causa viros quatuor emisimus. Qui quid expediuerint, mihi compertum non est. Hac ipsa vespera nauis alia quoque appellebat, iuxta nos quamproxime considens, ita, vt mutuo colloqui facile possemus. Hi qui essemus rogantes, cum nos Hollandos cognouissent, qui ibi refectum nos moraremur, loco se iterum emouerunt, & versus aquilozephyrum in penitiorem oceanum à terra procurrerunt.

Die 18. Quatuor è nostris viri in *S. Helenæ* Insulam egressi sumus, quam altis montibus præruptam, & subiectis crebris vallibus conspicuam, eamq; frequentibus feris, vt damis, apris & similibus confertam vidimus. Ibi quoque aquæ inuasandæ spem cæperamus: sed eandem breui irritam amisimus. Nam qui in nauibus cæteris appulerant, terram & eius accessum dispositis excubijs seruabant, vt nobis aditus non pateret. Quare hauriendæ aquæ fiducia nobis valde tenuis erat.

Die 21. ipso pentecostes die inde iterum soluimus, summo reuidendæ patriæ desiderio. Cum vix portu excessissemus, eundem alia illico quoque nauis incurrerat, quæ iam in statione sexta erat. Cursum ergo nostrum intra occasum & septentrionem impellebamus. Cæterum ipsam *S. Helenæ* Insulam quod attinet, terra sane fertilis & salubris est: ad quam piscium multitudo ad miraculum vsque frequens captari facile potest, qui plerique *Makarellen* sunt, aut minores, alij pisces forma prasemorum: vbi & aliud genus est, corpore æque lato & panso.

Die 25. Altitudo 13. grad. erat. Ventus spirabat Aquiloeurus, sed non diutinus, verum breui Austroeurus fiebat, qualis fere perpetuo durabat, postquam *Cabo* transmisissemus.

Die 30. mane Ascensionis Insulam vidimus versus austrum à linea grad. 8. sitam, sub qua vesperi anchoras fecimus. Sub noctem quosdam in terram exposueramus, qui eam lustrarent. Postero die ad illam quaquauersum peruadendam rursus alios emisimus. Sed ibi pro nauibus nulla aqua erat. Insula hæc scopulis plenissima est, quorũ aspectus carbones fabrorum exustos referebat. In eadem apros quosdam conspeximus, magna admiratione. Nam vnde victitarent, colligere nulla ratione valebamus, cum ibi nec arbores, nec herbarum quicquam aut graminum emergeret.

Ibidem plurimæ quoque aues, Lari dictæ, conspectabantur, quas fustibus cædebamus.

Ibi populo omnia libera & propria dabantur,quæcunque captarent. Teſtudinum quoque illic copia erat, quarum quatuor nauibus intulimus, adeo grandes, vt vna 400. libras pendere exiſtimaretur. Nec piſcium ibi penuria erat.

Vltimo Maij, ex *Aſcenſione* ſoluentes, porrò in patriam contendimus vento bono Auſtroeuro perflante: vbi curſum noſtrum verſus aquilozephyrum direximus.

Poſtremo tandem,poſt infinitos labores & pericula, ex annonæ potiſſimum defectu profecta, binæ hæ naues in *Texelia*, & hinc porrò,poſtquam exoneratæ eſſent nonnihil,in Amſtelredamo feliciter appulerunt, ingenti ſanè illorum gaudio, quorum eas ſaluas venire intererat. Sic ergo vniuerſæ illæ octo naues, quæ Calend. Martij Ann. 1598. ſimul expeditæ in Indiam Orientalem procurrerunt, magno patriæ commodo & emolumento ſaluæ & felices reductæ ſunt. Pro quarum ſalute, & ex tot vndiquaque ingruentibus periculis euaſione, Deo æterno æternæ gratiæ & laudes aſſertæ.

Nouiſſimæ 2. naues domũ redeunt.

DECLA-

DECLARATIO ET EXPLICATIO VOCABVLORVM QVORVNDAM MALAYCORVM, QVAE LINGVA VNIuersæ Indiæ Orientali vſitatior eſt, non ſecus ac apud nos Gallica. Quam qui callent, vbiuis fere verſari commode queunt. Luſitanicæ quoque linguæ peritia ibi valde commoda eſt, cum interpretes vbiuis Luſitanicam callentes reperiantur.

A.

Alforees,	*Terebra.*
Addollaley,	*Frater.*
Arys;	*Dies.*
Aly;	*Illic.*
Ayam,	*Gallina.*
Ada,	*Habeo.*
Arynga,	*Lumen.*
Ambel,	*Accipe.*
Addeparapas;	*Soror.*
Apon;	*Calceus.*
Anton;	*Dentes.*
Ampo,	*Venenare.*
Apy	*Ignis.*
Alys;	*Palpebræ.*
Abbacatta;	*Quid dicitis.*
Aſſa;	*Tamarindi.*
Alia.	*Zinziber.*

B.

Backeyen,	*Brachium.*
Backy,	*Pes.*
Blouvvaer.	*Foris.*
Bevvangdarner,	*Sanguinem mittere.*
Bilby;	*Emere.*
Benue;	*Occidere.*
Balmarys daula,	*Pridie.*
Bebe;	*Anas.*
Bengo;	*Macis.*
Botonuum,	*Inuentum.*
Balmary,	*Heri.*
Berny;	*Dare.*
Batta,	*Later coctus.*
Baſaer,	*Magnus.*
Bedyl,	*Bombarda.*
Bayck,	*Bonum ſeu merx.*
Baeſart.	*Magnus.*
Barapa,	*Quot, quamultum.*
Bygimana,	*Quid agitur.*
Bauuin,	*Cædere.*
Barappe itu,	*Quanti hoc.*
Bacabaren,	*Iam.*
Beeff,	*Adeſtne.*
Buda,	*Infans.*
Bariing,	*Ponere.*
Bretoun,	*Facere.*
Bantel,	*Puluinar.*
Banges,	*Surgere.*
Backelay,	*Bellare.*
Bras;	*Oryza.*
Balacca,	*Dorſum.*
Baon,	*Humeri.*
Brat,	*Graue.*
Bantaren,	*Mori.*
Byte ſecata,	*AEgrotus ſum.*
Batu;	*Lapis.*
Baccalayo,	*Pugillare.*
Baccar,	*Adurere.*
Betangia,	*Interrogare.*
Banghe.	*Multum.*
Beta babpa.	*Pater meus.*
Borron.	*Auis.*
Bange.	*Multum.*

C.

Combaly,	*Referte.*
Carboo.	*Bubalus,*
Camby,	*Hircus.*
Caruguanler,	*Miſericors.*
Chyny,	*Soluere.*
Citghel,	*Paruus.*
Caiumains,	*Cinnamomum.*
Capyer,	*Calx.*
Chynta,	*Mœſtus.*
Capelle,	*Caput.*
Cayo,	*Pileus.*
Catſion,	*Puer.*
Calappen,	*Nuces.*
Cadda,	*Sacerdos.*
Catgha,	*Elephantus.*
Calamp,	*Penna.*
Cartas,	*Papyrus.*
Chiinſim,	*Annulus.*
Corni,	*Sacci.*

Calue-

Caluenetten, *Aciculæ.*
Cras. *Fortis.*
Capal, *Nauis.*
Cemoeda, *Proxeneta.*
Chechoo, *Pigritia.*
Caiu Lacca, *Cera Hispanica.*

D.

Darna, *Sanguis.*
Dirimguo, *Calamus arom.*
Dyngyn, *Aroma.*
Dalan, *Est.*
Damare, *Eligere.*
Dusta, *Porrigere.*
Doduer, *Attendite.*
Dyem, *Silere.*
Dya, *Ipsa.*
Domba, *Ouis.*
Dymana, *Merx.*
Dep. *Nos.*

E.

Engat, *Memento.*
Esteedat, *Consuetudo.*
Eyer, *Aqua.*

F.

Fetor, *Mercator.*
Facca lata miera. *Pannus coccineus ruber.*

G.

Gatto dalgalia, *Catus cieticus.*
Goulon, *Collum.*
Ganga, *Omitte.*
Gyla, *Propè.*
Goethieng. *Chirurgus.*
Goeda. *Faber ferrarius.*
Garram, *Sal.*
Goumo, *Pes.*
Garro, *Lignum aloes.*

H.

Horra, *Cancri genus.*
Hanghee. *Canis.*

I.

Itouuen, *Hi.*
Ise, *Viridis.*
Iagaua, *Viuere.*
Iamgemast, *Relinque.*
Ionmahet, *Dies Solis.*
Ita, *Gladius.*
Ilat, *Lingua.*
Iorbissa, *Interpres.*
Ican, *Piscis.*
Iouvval, *Vendere.*
Ilan, *Perdere.*
Iarylary, *Digiti.*
Iacca, *Pepones longi.*

K.

Kareya, *Laborare.*
Kytab, *Libri.*
Kokodang, *Pileus.*
Kiunal, *Noscere.*
Kytchyl, *Paruus.*
Koko, *Garyophyllus.*

L.

Lora, *Vitrum.*
Lambyder, *Labra.*
Lepas, *Liberum dimittere.*
Lada, *Piper.*
Lampa, *Obliuisci.*
Lalyer, *Caro.*
Lande, *Vrceus aquaticus.*
Lalau, *Cedite.*
Lancuas, *Galanga.*
Lauo, *Vespertilio.*

M.

Maree. *Venite.*
Mattu, *Mors.*
Makan, *Edere.*
Minta, *Poscite.*
Mary, *Ire volumus.*
Mas. *Aurum.*
Manyte, *Ego.*
Mangsy, *Atramentum.*
Monda, *Iuuenis.*
Malam, *Nox.*
Martyc, *Oculi.*
Mana, *Patruelis.*
Malon, *Pudere.*
Manys, *Dulcis.*
Matary, *Sal.*
Maety looty, *Amicus.*
Menang, *Lucrari.*
Manaaten, *Vbi est.*

N.

Nasse, *Tunica.*
Negry, *Mos.*
Naroen, *Acus.*
Nuagia, *Oleum.*
Negle, *Chalybs.*
Nay moeda, *Libellus.*

Nan-

Nanthy,	*Expectate.*
O.	
Ooby,	*Puluis pyrius.*
Ober bedyl,	*Herba.*
Orang,	*Vir.*
P.	
Pang,	*Præcidere.*
Perot,	*Inteſtina.*
Penot,	*Venter.*
Parma,	*Melior.*
Pegy,	*Ite.*
Pakanera,	*Vos.*
Palita,	*Lampas.*
Pieſon,	*Culter.*
Palla,	*Nux muſcata.*
Paſſai,	*Surgere.*
Peca,	*Argentum.*
Pyemig,	*Patinæ.*
Padang,	*Gladius.*
Pockul,	*Verber.*
Prau,	*Scapha.*
Paca ſuyra,	*Euacuatum eſt.*
Pondarra,	*Amicitia.*
Pagy,	*Manè.*
Paran poan,	*Fœmina.*
Penas,	*Calidum.*
Padyni,	*Ex hoc.*
Pynanga,	*Arecca.*
Q.	
Queay,	*Dominus.*
Quitabota,	*Nobis.*
R.	
Ramboiet,	*Crinis.*
Rutgee,	*Rex.*
S.	
Samoanga,	*Vniuerſim.*
Sana,	*Hic.*
Sarfy,	*Pecunia.*
Sone,	*Sinere.*
Sombo bedyl,	*Capſa ſclopeti.*
Sincke,	*Claui.*
Saby,	*Bos.*
Sempa,	*Iurare.*
Sabyt,	*Æger.*
Sarmi,	*Speculum.*
Salvvacke,	*Clypeus.*
Salacha,	*Argentum.*
Saiani,	*Semen ſinapis.*
Soeda,	*Multum eſt.*
Saby,	*Sus.*
Selykit,	*Parùm.*
Saya,	*Væ.*
Souſa,	*Euge.*
T.	
Tyngal,	*Vale.*
Tganga,	*Barba.*
Tambagle,	*Cuprum.*
Terymacache,	*Habe gratiam.*
Tſuyka,	*Mandatum*
Teloor,	*Oua.*
Tieda Bayck,	*Non bonum.*
Tabea,	*Bona dies.*
Tach ghy,	*Diſcedite.*
Toulong,	*Iuuare.*
Tanga,	*Manus.*
Tage,	*Cuſtodi ſedulo.*
Tauvva,	*Annus.*
Tyeda tau,	*Non intelligo.*
Tyeda mau,	*Non cupio.*
Tied ada,	*Non habeo.*
Tarrima Caſſe,	*Gratiã vobis habeo.*
Tyma,	*Plumbum,*
Tieda,	*Nere.*
Talynga,	*Aures.*
Tua,	*Vetus.*
Tehylacca,	*Stipendium.*
Tomba,	*Haſta.*
Taly,	*Funis.*
Tacat,	*Fructus.*
Tauen,	*Intelligere.*
Y.	
Yſouck,	*Mane.*
Yrot don,	*Humidum.*

Vocabula quædam Iauanica.

Syhang,	*Piper.*
Maſſa,	*Macis.*
Palla,	*Nuces muſcatæ.*
Syancke,	*Garyophylli.*
Eyer, / Baya,	*Aqua.*

Sa-

Salorcka,	*Argentum.*
Serpy,	*Regalis octonorū, ſeu Regalis Hiſpan. 20. batz.*
Iuack,	*Piſcis.*
Cryſſen,	*Pugiones.*
Capella,	*Nauis.*
Courang,	*Minimum eſt.*
Bedyl Beſar,	*Maius tormentum.*
Pytſyl,	*Sclopetum.*
Mackan,	*Cibus.*
Cartaes,	*Papyrus.*
Arac,	*Vinum.*
Sieleng,	*Sus.*
Alomba,	*Bos.*
Vrangy,	*Chriſtiani.*
Oranleya,	*Peregrini.*

Moluccani numeri.

Satu,	*Vnum.*
Dua,	*Duo.*
Tyga,	*Tria.*
En pat,	*Quatuor.*
Lyma,	*Quinque.*
Nam,	*Sex.*
Tou fiou,	*Septem.*
De lappan,	*Octo.*
Sambalan,	*Nouem.*
Sapolo,	*Decem.*
Sabalas,	*Vndecim.*
Dua balas,	*Duodecim.*
Tyga balas,	*Tredecim.*
En pat balas,	*Quatuordecim.*
Lyma balas,	*Quindecim.*
Nam balas,	*Sedecim.*
Toufiou balas,	*Septendecim.*
De lappan balas,	*Octodecim.*
Sambalā balas,	*Nouendecim.*
Dua pola,	*Viginti.*
Dua pola ſatu,	*Viginti vnum.*
Dua pola dua,	*Viginti duo.*
Dua pola tyga,	*Viginti tria.*
Dua pola en pat,	*Viginti quatuor.*
Dua pola lyma,	*Viginti quinque. &c.*

Finis deſcriptionis huius.

ICONES ARTIFICIOSÆ, VERÆ ET ACCVRATÆ, PRÆCIPVARVM INSVLARVM, CIVITATVM, FLVVIORVM, POPVLORVM, ET RERVM

cæterarum, in nauigatione ab Hollandis visarum, obseruatarum, gestarumque: Cum delineatione necessaria peregrinarum nauium, auium, & barbarorum quorundam rituum.

SINGVLIS ICONIBVS SVA SEORSIM explicatio & interpretatio subdita est, vt lectoris ita captui consuleretur.

QVÆ OMNIA SEDVLA INDVSTRIA ET DIligentia accurata in æs incisa & edita sunt.

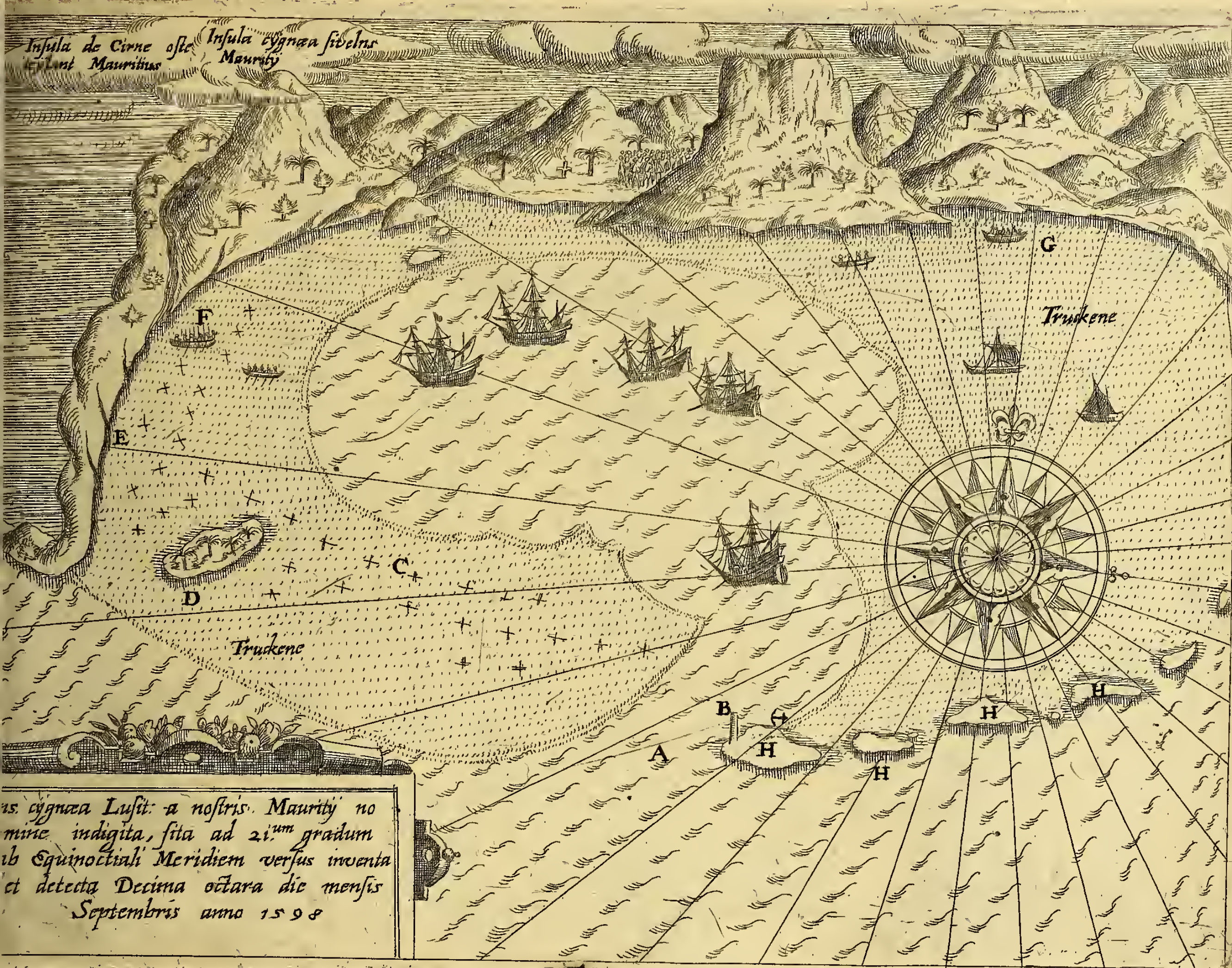
à

IOHANNE THEODORICO ET IOHANNE ISRAELE DE BRY fratribus.

FRANCOFVRTI,
IMPRIMEBAT MATTHÆVS BECKER.
ANNO
M. DCI.

I.

DELINEATIO INSVLÆ DO CERNE, ALIAS MAVRITIVS DICTÆ.

INSVLA *ab Hollandis Mauritius, alias Do Cerne dicta, literis* A B C. *hoc modo designatur.* A. *Insulæ aditus.* B. *Arbores palmarum syluestrium, ab Hollandis ibi satæ, pro nauibus deinceps illis appulsuris.* C. *Asterisci hi omnes breuia, sub vndis latentia, designant.* D. *Parua Insula est, ex qua nuces Indicas attulerunt.* E. *Riui salsi sunt, ad quos piscatus gratia nostri excurrerunt, vbi vim piscium tantam vno ictu captarunt, vt retis rupturi periculum esset: quod sine accitæ alterius scaphæ opera collata ex vnda nunquam extrahere potuissent. In ista piscium multitudine 50. intererant, quos propter latitudinem immensam tabulas mensarias vocitabant. Locus hic adeò piscosus erat, vt in littore & manibus caperentur, & hastis confoderentur.* F. *Riuus hic dulcis aquæ est, ex qua pro necessarijs vsibus potum hauriebant. Ibidem Raia piscis captus est, qui cauda dempta, 4. vlnas habebat, qui vix magno labore scaphæ inferri potuit.* G. *Sinum hunc circummeans Almirans, varia semina, pisa, fabas &c. ibi seri curauit, vt eorum, qui post nos istuc aliquando adituri essent, vsibus cederent.* H. *Omnes pusillæ Insulæ sunt, in quas mare impingit, & æstuatione facta persæpè testudines excutit.*

II.
QVAE AB HOLLANDIS IN INSVLA MAVRITII TVM VISA TVM geſta ſint.

1. TESTVDINES *grandiores ſunt in ſola terra degere ſolitæ, quod natare in vndis nequeant. Hæ cancrorum, quos peculiari arte ingenioque interdum pedis magnitudinem æquantes captare norunt, venatu viuunt. 2. Auis eſt, Hollandis* Walckvogel *dicta, cygni magnitudine, capite craſſo: quæ alarum loco tres quatuorue ſaltem pennas enatas geſtat. Corpus eius rotundum, fereque globoſum eſt. Cauda caret, cuius loco quatuor pennæ criſpæ conſpiciuntur. Hæ ab Hollandis coctæ, eſui nonnihil inſuaues occurrebant. 3. Palma eſt, tam grandibus folijs, vt vnum illorum viro contra pluuias tegendo ſufficiat. Arbor ſi perterebretur, & in foramen tubulus ſeu canna immittatur, copioſum vinum ex illa profunditur, quod guſtatum Hiſpanico ſimile eſt. Sed vltra binos dies aſſeruatum, aceſcit. Id Hollandi vinum palmeum nuncuparant. 4. Auis eſt* Rabos Forcados *dicta, cuius cauda forficis ſimilitudinem habet. Colore nigro eſt, pectore ſubalbicante, roſtro promiſſo, piſcium captu victitans. Harum auium à nobis captarum, & pro cibo mactatarum inteſtina, cum è nauibus in mare eijcerentur, ſociæ earum aduolitantes præhenſa illa deuorarunt. 5. Coruus Indicus eſt, duplo maior pſittaco, tribus coloribus variatus. 6. Arbor ſylueſtris eſt, in qua pro rei memoria Hollandiæ, Zeelandiæ & Amſtelredami inſignia defixa ſunt. 7. Arbor palmites dicta eſt, cuius fragmentum ſeu portionem, litera. A. deſignatam, exciſam contra ſcorbutum valdè ſalutarem & commodam deprǽhenderunt. 8. Veſpertilio eſt, caput cercopitheci æmulum habens, qua aues, quoties à volatu quieſcere volunt, tum magno ſe numero ex arbore quadam ſuſpendunt, eo modo, quo in delineatione videre eſt. 9. Fabrica ferrea eſt. 10. Tentoria ſunt, ex frondibus & folijs cõtecta, nocturnæ quieti captandæ extructa. 11. Locus concionũ habendarum, quarum binas, vnã antemeridianam, alteram pomeridianam celebrauerunt. 12. Hoc loco vno iactu ſeu tractu tonnas piſcium binas cum dimidia cæperunt.*

III.

DECVRSIONES LVDICRAE, SEV LVDI TROIANI, QVO MODO A Tubanis celebrentur.

CVM Hollandi 23. Ianuar. Ann. 1599. ſcaphis aliquot in Tubam egreßi eſſent, omnes plateas incolis confertas viderunt: quorum quilibet inſigniter & eleganter ornatus armatusq; erat. Inter hos multi quoque nobiles, equis inſidentes diſcurſabant, qui ſub veſperam in foro confluentes, Hollandorum in gratiam decurſiones equeſtres inſtituerũt, vt, quam induſtriè equos ſuos regere & moderari poſſent, illis ſpectandum exhiberent: ſicut fuſius in hiſtoria hæc percenſita ſunt.

IV.

DESCRIPTIO INSVLAE MADVRÆ, ET QVID HOLLANDIS IBI acciderit.

HOLLANDI, *cum iuxta Insulam Maduram, à Iaua maiore non longius distantem, apud ciuitatem quãdam Arosbay dictam anchoris desedissent: scapham grandem cũ aliquammultis socijs in terram emiserunt, qui cum incolis amicè & familiariter tractarent. Hi tamen, quamprimum in terram egressi sunt, vniuersi captiui detenti sunt. Qua re Almiranti nunciata, cum eos depacto pretio aliquo vinculis liberare vellet: Rex loci tam iniquum & insolens lytrum eos postulauit, vt vi & dolis eos commodius liberari posse arbitrarentur. Cum ergò instructis scaphis aliquot ad hoc confectum dandum contra incolas pergerent, velitatiuncula aliquali commissa, re infecta discedere compulsi sunt, vel ob hoc maximè, quod tempestas aduersa oborta scaphis id aliquod periculum minitaretur. Itaq; retrò ad naues conuersis, ventis & fluctibus duæ scaphæ euersæ sunt, ex quibus 25. viri tum suffocati, tum à Barbaris obtruncati sunt: Cæteris qui enauerant, intercessione cuiusdam Regnars Tubani seruatis & captiuis factis.*

V.

INSVLAE AMBOYNAE SITVS ET CONDITIO.

INSVLÆ facies ex tabula patet. Ad quam cum Hollandi appulissent, de Amboyna Almirans Thalaßicus, tribus nauibus, Karkollis dictis, probè armatis & instructis, in occursum ipsis processit, & qua gratia aduenirent, rogauit. Quod ab Hollandis cum resciuisset, cum tormentorum fragore, quasi ipsis gratularetur, iterum discesit. Incolarum verò Amboynæ descriptio Alphabetica hæc est. A. Colonus loci est, cultrum latum manu gerens, quo operas suas in syluis conficit. B. Ciuis est, hastam vlnarum aliquot longitudine ferens, qua expeditißimus in iaculando est. C. Fœmina est, ad forum contendens, fructus venales manu sursum porrecta gestans. D. Almirans est, ministris suis comitatus: quorum vnus Tiresol seu vmbraculum ei prætendit. Vestitus est tunica lata manticulata, quam plerunque in humeros reiectat: & insuper caligis sericis, Lusitanica forma sartis & paratis. E. Triremes sunt, Karkollæ dictæ, quibus cursum pernicem faciunt; contuitu miræ & insolentes.

VI.

BANDAE INSVLAE DESIGNATIO.

BANDA, in tres alias Insulas diuisa, ex myristicas & garyophyllos ferentibus Moluccanis omnibus præstantissima est. Sex vel septem oppidis celebris est, quorum Nera primaria est, crebris negotiationibus valdè clara. In hac Hollandi domum mercatoriam ad negotiationis maiorem commoditatem impetrarant. Oppida hæc inter sese maximis discordijs flagrant mutuo, ita vt crebris excursionibus bellicis se proterant & conficiant. Cuius deductio longior in historia patet.

VII.
A NERAE INCOLIS QVOMODO HOLLANDI EXCEPTI SINT.

Vice Almirans Hollandicus cum in Neram appulisset, à Gubernatore loci solenniter & humaniter exceptus, & sub arborum vmbram iucundioris colloquij causa abductus est. A. *Terræ Gubernator, vir senex.* B. *Regis Ternates frater.* C. *Hollandicus vice Almirans, cui à tergo interpres astat, qui Gubernatoris ei verba reddit.* D. *Loci nobiles sunt.* E. *Maris Almirans est, cum ministris suis secus tentorium stans.* F. *Domus gubernatoris est.* G. *Loci populus est, colloquentibus circumfusus, ad ea, quæ aguntur, audienda considens.* H. *Hollandi sunt, qui nonnumquam tubas, Jndorum magno gaudio, inflant.*

VIII.

BANTAE INHABITATORES, QVOMODO AD RES SERIAS ET MAGNAS tractandas conueniant.

BANTANI *perſæpè magna concilia cogunt, ad res varias in hoſtium ſuorum detrimentum deliberandas. Nam, vt dictum eſt, Banta priuatim in tres alias Inſulas dirempta eſt, 6. vel 7. oppidis ſeu vrbibus inſignes, quæ perpetuis odijs inuicem flagrant. Nam oppida hæc Labbetacka, Combeer, & Wayer, contra Neram confœderata ſunt. Neram viciſsim Lontoor cum alijs duabus Inſulis Polleruyno & Poel Way adiuuat. Quoties ergo Nerani contra Labbetackam quid moliuntur, tum auxiliarij omnes cum ſuis nauibus apud Neram conueniunt. Vbi, ſi deliberatione habita contra hoſtes ſuos expeditionem ſeu excurſum decreuerunt, tum in vijs aut vicis publicis iunctim conſidentibus epulum apparatur, & diſci loco cuiuis folij Bonanas fragmentum porrigitur. In hoc panes ſuos, Saggo dictos deponunt. Porrò autem ſingulis peculiaris patella foliacea, oryza cum carnis iuſculo cocta, plena proponitur, quam cum tanta exultatione comedunt, vt cerebrum Iouis guſtare videantur. In edendo tamen valdè agreſtes ſe præbent. Nam integros oryzæ manipulos arripiunt, & ori iniiciunt. His ita ſedendo coëpulantibus, nobiles armati aliquot proſiliunt, & variè ſe motando & ſaliendo miros pugillatus edunt, qui ad iſtiuſmodi ludicra obeunda impulſis tympanis & peluibus excitari ſolent. Binis primis defatigatis, duo recentes alij ſubinde ſuccedunt, & has ſucceſsiones continuant, dum conuiuij clauſula ſit.*

IX.

DOMVS, NEGOTIATIONIBVS AVT COMMERCIIS HOLLANDORVM agitandis attributa.

Domo mercatoria Hollandis indulta, merces suas exposuerunt, & lancem cum ponderibus à Sabandro acceperunt. Pondus autem illud Bantani Kalti nominant, quod ponderis nostri libras quinque cum parte quarta continet. Hic incolæ suas merces ponderabant, & cum alijs Hollandorum mercibus permutabant. Appictus est hic quoque sclauus in Banda, quo is gestu aut habitu cum fructibus & vino palmeo ex syluis veniat. Fœmina vero litera B. *designata, operaria est, in forum ferendis pro mercede fructibus & rebus alijs portandis destinata seu conducta.*

X.
BANTANORVM QVORVNDAM EFFIGIES.

DVM in Banta essent Hollandi, familiariter comprimis vsi sunt Turca quodam opulento, qui humilis staturæ & eius formæ erat, qua hic appictus visitur. Litera A. *est. Ab hoc Turca, Goytyen dicto, Hollandi multas merces mercabantur, qui se in omnibus benignum & humanum illis præbebat.* B. *nobilis est, per plateam cum pedissequo armato ambulans, vt respectus apud prætereuntes maioris sit.* C. *Fœmina est, eo habitu in publicum prodiens, sclaua sua stipata, quæ pileum arcendo soli commodum pro domina gestat.*

XI.

QVOMODO BANTANI PILAM MITTERE AVT AGITARE soleant.

PILA *lusuri Bantani, in orbem se disponunt: in quorum omnium medio alius solus consistit. Hic pilam in sublime mittit: quæ decidua ab eo proijcitur iterum, apud quem proximè delapsa est. Denuo delapsa rursus ab alio proximo in alium impellitur, vt hæc missitatio ad omnes pertineat. Quam omnem tamen solis pedibus, absque omni manuum auxilio conficiunt. Quodsi quis forsan in impellenda pedibus pila aberret, hic publico risu & diludio sibilatur. Nonnulli sussilientes, quidam in orbem mira agilitate se rotantes, nihilominus tamen aduolitantem pilam industriè excipiunt mittuntque: ita, vt hoc ludo apprimè delectentur. Pilæ verò leues sunt, ex scirpis contextæ & intortæ, Sphæræ rotunditatem formamq; habentes. Hic simul appicti sunt Bantani, quo habitu, quibus armis contra hostes suos pugnaturi egrediantur, altera manu scutum, altera hastulam, in qua mittenda valdè expediti & industrij sunt, gerentes. Hasta excussa, gladijs rem aggrediuntur, quos padang vocant. His feriunt post scuta latentes, persæpè miseram stragem illis excutiendis edentes.*

XII.

QVO PACTO HOLLANDI A REGIS TERNATES KARKOLLIS CINcti seu circumdati fuerint.

*C*ONDITIO *Insulæ Ternates, ad quam Hollandi 22. Maij An. 99. appulerunt, hæc est.* A. *Insula Tidore est, Lusitanorum dominio subiecta, qui Ternatarum capitales hostes sunt.* B. *Insula desolata, intra Ternatem & Tidorem sita.* C. *Riuus aquæ dulcis est, unde suis necessitatibus potum hauserunt.* D. *Regia* Karkolla, *ornatissimè exculta, minoribus 32. nauibus comitata, cum tanto clamore, strepituque & tympanorum sonitu aggressa, vt nobis vniuersis terrori fuerit. Mancipia autem, in circuitu quodam, extra naues constructo consident, remos impellentes. Remi eorum sunt excauatæ spathulæ ligneæ, quas expedita agilitate circa caput rotare possunt, ita, vt aqua ex latere defluat. Cum diu isto processu naues nostras obeundo perlustrassent, postea ad terram reuersi sunt, & naues suas in littore ex ordine iunxerunt & disposuerunt, ceu in delineatione videre licet.*

XIII.
DESCRIPTIO CIVITATIS GAMMÆ LAMMÆ.

CIVITAS *dicta in Ternate Insula sita est. In illa Hollandi sua quoque commercia agitauerunt. Domus eorum ex crassa arundine confecta aut fissa, intortæ sunt.* A. *Hollandorum binæ naues sunt.* B. *Karkolla est, exploratum ad illos veniens, qualesnam homines essent, qua mente appellerent. Quo cognito gaudere visi sunt.* C. *Karkolla bellica est.* D. *Palus in vnda erectus, ex quo caput hostis propendebat.* E. *Forum, propter solis vehementiam sub arbore agi solitum.* F. *Musquita seu templum.* G. *Palatium Regis, ex lapidibus structum.* H. *Ædicula, in qua tormentum positum est, quod capitaneus Franciscus Draco quondam valida tempestate concussus in mare exturbauerat. Hoc deinde à Barbaris extractum, eo collocatum est.* I. *Domus est, à Rege Hollandis illis, qui remanserunt, data & concessa.* K. *Domus est Hollandorum mercatoria.* L. M. *Cœnobium S. Pauli, ex lapidibus olim extructum à Lusitanis.* N. *Interpretis regij domus.* O. *Turris est, tormento munita.* P. *Insula intra Ternatem & Tidorem sita.* Q. *Insula Tidore.* R. *Aditus est ciuitatis, aliàs vndiquaque breuiis & scopulis interiectis inaccessæ. Hoc loco deflua vnda piscatores pisces captant.* S. *Nauis est ludicra seu ambulatoria.* T. *Naues sunt, quibus iis modis, vt in historia commemoratum est, pisces captant.* V. *Nauis vectoria, qua merces ab vna insula in aliam transuehunt.*

XIV.

QVO HABITV AVT RITV REX PER PLATEAS INCEDAT.

Rex Ternates, statura breuioris & crassioris est, grandi capite. Summa potentia valet: cum suæ iurisdictioni non pauciores 70. Insulis subiectas habeat. Hic aliquò, præcipue autem in templum, perrecturus, anteambulonem puerum habet, qui humeris gladium gerit, & altera manu hœdum trahit. Hunc guardiani aliquot sequuntur. Post hos incedit, qui thuribulum fert: quem Rex ipse insequitur, supra cuius caput Tiresol gestatur. Hunc porrò pone insectantur alij milites præsidiarij, quibus vexillum præfertur. Hac pompa is ad rem sacram faciendam incedere solet.

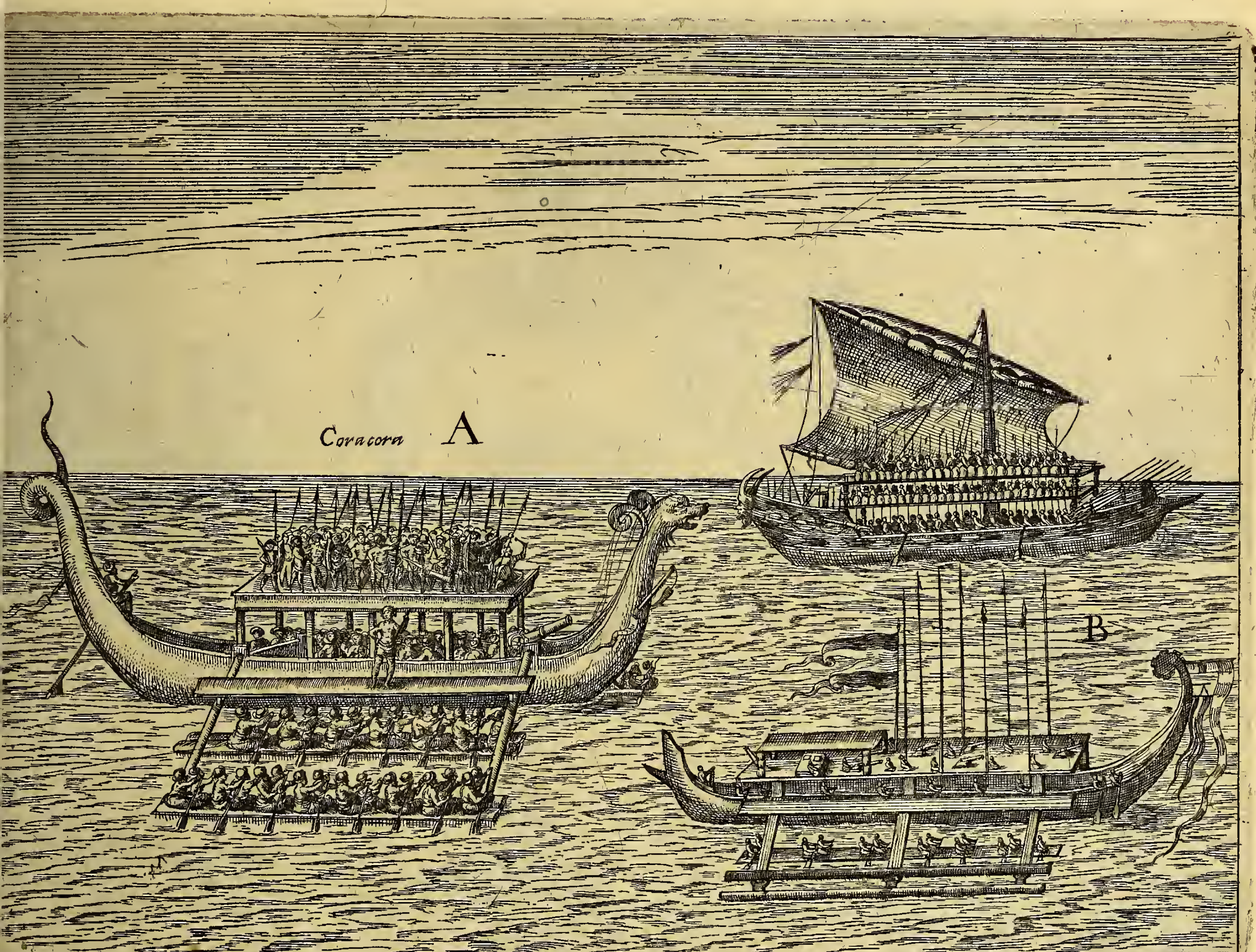
XV.

PVGILES, ET FOEMINAE MOLVCCANI.

PVGILES hi, qui in Moluccanis Insulis Backeleyers dicti sunt, caput plerunque galea intectum habent, quæ ipsa exuuijs auis paradisiacæ, vt vocant, loco cristæ exornata est. Hi velitatum congressi, vno perpetuo, sed eodem tamen subinde variato pede stant, & alterum elatum habent, hunc in finem, vt si alter propius adsiliat, alter commodius retro se mouere poßit. Qua in pedum vicißitudine singulare spectaculum videre licet. Nam seu prorsum seu vorsum saliant, vno id semper pede stantes faciunt. Tunica gossypina vestiuntur, caligis aut ex eadem materia, aut serico cincti: quæ tamen ad genua latiores sunt & ampliores. Astantes mulieres Moluccanæ sunt, quarum capita aduersus solis ardorem gossypinis tegetibus instrata sunt, variè coloratis. Vrcei, quibus aquam ferunt, sunt crassæ & magnæ cannæ saccharinæ, duas pluresue vlnas longæ: quas aquæ plenas humeris imponunt, & sic domum baiulant.

XVI.
QVALES NAVES BANTANI ET TERNATENSES HABEANT.

HVIVSMODI *triremibus, ab incolis* Karkollis *dictis, & litera* A. *designatis pugnatum contra hostes profecturi vtuntur: quas mira celeritate promouere possunt. Nam & leuiores sunt, ex asseribus tenuibus contextæ: & non, vt nostrates, picari solent: verum iuncturæ illarum cannabe, ex corticibus nucum Indicarum detractis, obturantur: quibus deinde calcem rebus aliis permixtam oblinunt, vt ab aqua illis nullum periculum impendeat.* B. *Regis Ternates* Karkolla *est, ex cuius lateribus vtrisq; structura quædam exeritur aquam prope contingens, supra quam mancipia seu sclaui, bini semper iuncti consident, & remos trahunt. In superiore nauis parte sunt, qui tympana & instrumenta alia impellunt. Sed & septem tormenta ibidem locata sunt, in quorum ambitu hastæ aliquot defixæ stant. In* Karkollæ *parte postica lectulus quoque affabre factus & regiè instratus positus est, ex quo Regis arma, purpurei coloris holoserico subducta propendebant. Sponda hæc pretiosa tegete instrata erat, supra quam Rex nonnunquam decumbebat, aliquando vero considebat. Ante regem perpetuo quidam stabat, qui flabello ventulum ei faciebat.*

XVII.

QVO RITV REX DE TVBAN, HOLLANDOS EXCEPERIT.

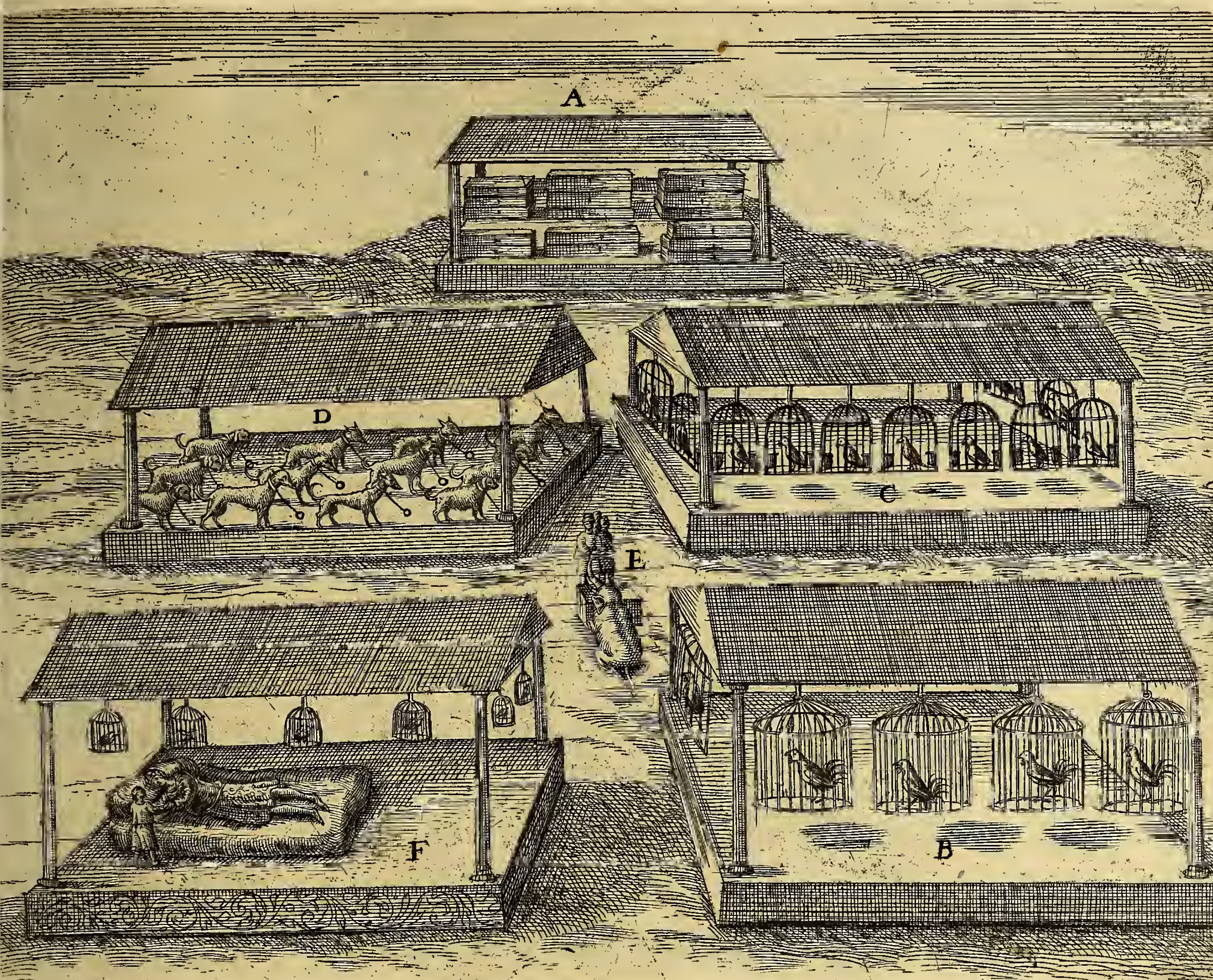
FIGVRA *hac, qua pompa Rex de Tuban, qui Regum Moluccanorum potentiſſimus eſt, Hollandos in littus egreſſos, cum ſuis nobilibus & miniſtris alijs, grandi Elephanto inſidens, exceperit, deſignatur. Hic præterquam quod Hollandos humaniter habuiſſet, illis quoq; Cris ſeu pugionem, ad principem Mauritium deferendum tradidit. Pugionis vagina cum manubrio ex auro erant. Huic haſtas quoque binas mirabiles honorarias addidit. Veſtitus regis erat, tunica ex holoſerico nigro, cum vagis manicis. Elephantus, quo portabatur, duorum virorum altitudinem habebat, qui à quodam regebatur, qui ferreum vncum baculo infixum geſtabat. De hoc rege narratur in hiſtoria, quod 24. horarum ſpatio, armatorum aliquot millia, ad bella paratorum cogere poſſit. Huic obuiam procedenti cum Hollandi rege dignum honorem exhibuiſſent, illos capite annuens humaniter accepit, & in palatium deductos, omnis ſuæ magnificentiæ & & maieſtatis ſpectatores fecit.*

XVIII.
REX HOLLANDIS PALATII SVI VIDENDI COPIAM FACIT.

HOLLANDI, postquam à Rege patrio more excepti essent, ab eodem in palatium abducti, illius magnificentiæ spectatores admissi sunt. A. Rex est, Hollādos ad palatium suum perlustrādum inuitans. B. Palatium Regis. C. Locus, in quo rex cum suis consiliarijs de rebus necessarijs deliberat. D. Musquita seu templum. E. Elephantus grandis est, Diabolus magnus dictus. Hic simul & vastus & ferox est, in bellis valde industrius: in quo Rex, suos hostes oppugnaturus, sedet. F. Elephanti sunt, singuli singulis stabulis seclusi. G. Stabula sunt, equis Regijs educandis destinata, singula singulis addicta. Hæc ex cratibus consepta sunt, & supra terram nonnihil eleuata, vt stercora transire commode possint.

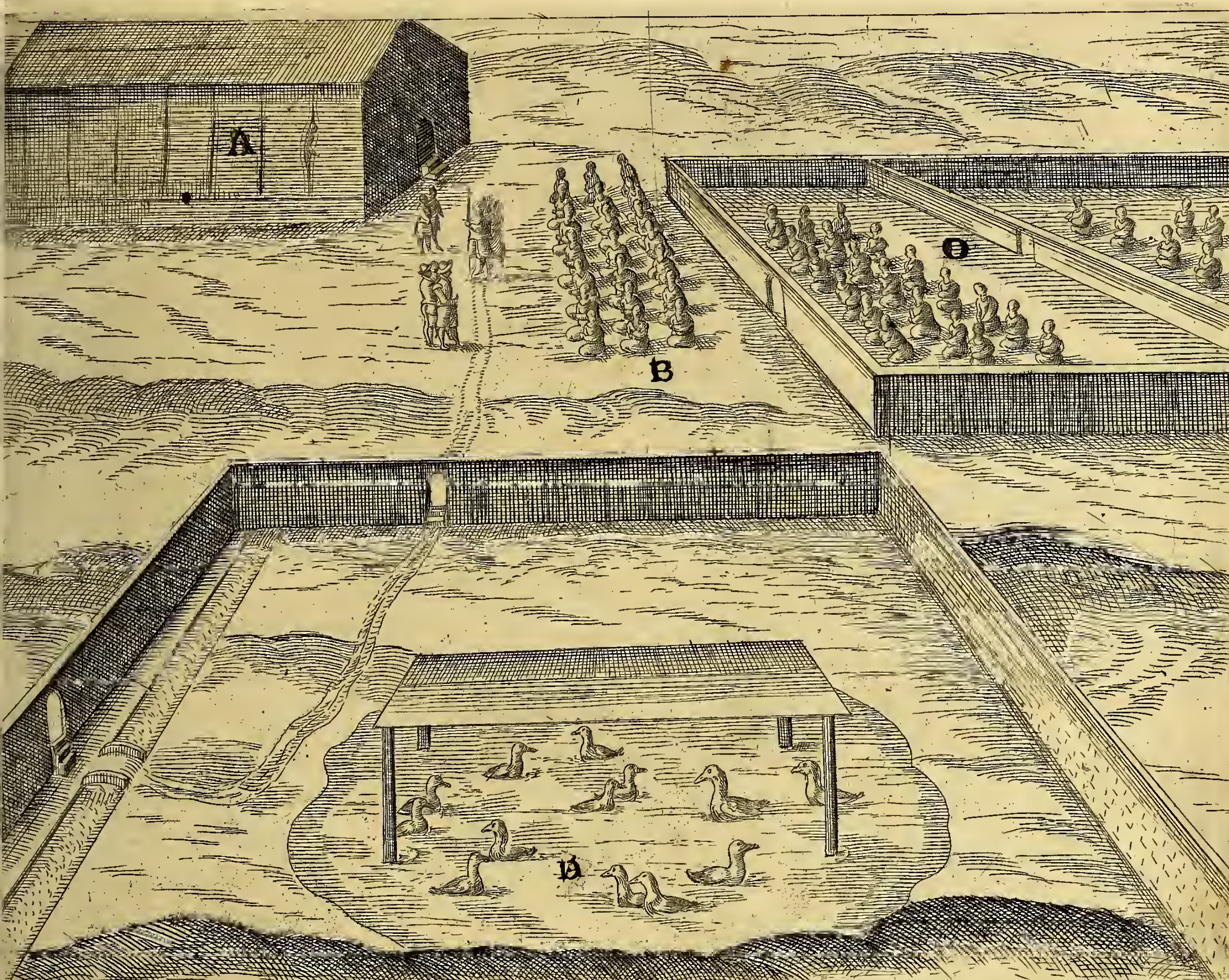
XIX.
CONCLAVIA QVAEDAM
IN AVLA REGIS SINGVLARIA.

INTER *cætera, quæ in palatio regio* Hollandi *obſeruarunt, domus quoque ſecreta ſpectabatur, armamentis regis ſeruandis extructa: quæ ciſtis omnia incluſa erant, binis vel ternis ſibi inuicem ſemper impoſitis. Litera horum* A. *eſt.* B. *Conclaue eſt, caueis vndiquaque plenum: in quarum quauis gallus inſidebat. Hos* Rex *voluptatis gratia alit, vt eos deinde pugnis ludicris adhibeat. Ab hoc conclaui aliud erat, pſittacis confertum: quorum ſinguli ſingulis caueis includebantur. Hi omnium nobiliſſimi & pulcherrimi ſunt,* Noyras *apud illos dicti: qui tum elegantia, tum facundia & amabilitate ſua in admirationem & ſtuporem omnes dabant. Hi* C. *litera deſignantur.* D. *Tectum eſt, ſub quo venatici canes* R^e^*gis religati cibantur.* E. *Locus, in quo, cum* Rex Hollandis *aſſediſſet,* Elephantus *eius accedens, in genua ſe demiſit, & promuſcidem in regis ſinum porrexit, vſque dum fructus nonnullos à* Rege *acciperet. Quibus acceptis reconſurgens, ad ſtabulum ſe recepit. His omnibus animalibus inſtituendis & educandis ſui magiſtri præfecti ſunt. Tandem vero ex* Hollandis *tres in ſuum cubiculum rex ſecum abduxit, quibus lectum ſuum ex ſerico ornatiſſime excultum, oſtendit. Lectus hic menſæ lapideæ inſtratus erat, tribus pedibus ſupra terram erectæ, & varijs formis cælatæ. In huius ambitu caueæ frequentes dependebant, quibus turtures voluptatis cauſa alebantur. In lectum hunc* Rex *aliquantiſper decumbebat, & cum filiola parua, cuius bracchia aureis armillis frequentibus ornata erant, ludendo iocabatur. Id litera* F. *docetur.*

XX.

CONIVGES ET CONCVBINÆ REGIS TVBANI.

Omnium postremo Rex Hollandis quoque conclaue illud monstrabat, in quo ipsius coniuges, quarum quatuor erant, morabantur. Cum his in Hollandorum præsentia multa fabulatus est. Horũ nota A. *litera est.* B. *Loca discreta & disiuncta sunt, vbi regiæ concubinæ, numero 300. alebantur.* D. *Palus seu lacus est, vbi peculiares quædam aues nostratibus anatibus fere similes, sed aliquanto maiores, aluntur. Hic locus tecto superinductus erat, vt aues contra solis ardorem tutæ essent.*

FINIS.

GAUDEO